

ALCIBIADES

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૮૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૮૧૮૧૩૫

વિષય ૬ - : ૭

લાલાશખ.

ભાગ-પહેલો.

સ્થનાર

O. T.

14 FEB /9

સોહરાબ લીમજીભાઈ પાલમકોટ.

—૦૦૦—

સર્વ હક કર્તાએ સ્વાધિન મળ્યા છે.

—
સુબધ-૨૭.

—
“ધી ફેટ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.”

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૬૮૭

Printed for Proprietress at the Fort Printing Press,
No. 1, Parsi Bazar Street, Fort, Bombay,
by Hosang T. Anklesaria and Published by Miss. Baiji Limji
Palamkot at Petit Mansion, Grant Road, Bombay

મરહુમ સોહરાબ લીમજીભાઈ પાલમકોટ

“હિન્દી ગ્રામીક” ના રચાપક, માલેક અને અધિપતિ.

આ ખરા, નેક ખસગતી ભાઈએ બહોળાં મિત્ર મંડળમાં સુખમાં કે દુઃખમાં, માંદગી કે મોતમાં, મુશકેલી કે આફતમાં તનથી, મનથી અને ધનથી અને પોતાના કામ-ધંધાના ભોગે મદદ આપી છે. સેંકડો નહિ પણ હજારો રૂપિયાની રકમ તેઓની આફતમાં કહાડી આપી છે. “પારસી લેખક મંડળ” એમનાં મનની કલ્પનાથી અને એમની મેહેનતથી હસતીમાં આવ્યું છે. “હિન્દી ગ્રામીક” વીસ વર્ષ એકલે હાથે ચલાવ્યું અને નિભાવ્યું હતું.

સોહરાબ !

તમારે માટે કેટલું લખું ? શું લખું ?

શું બાકી રાખું ?

ભલાં કે બુંડા, સૌની સાથે આખી જીંદગી ભલાઈ અને પરાંપકારમાં ખતમ કીધી છે ! લોકોના સુખમાં, દુઃખમાં, માંદગીમાં, મોતમાં, ગરીબાઈમાં, બેકારીમાં, મુશકેલીમાં, આફતમાં સોહરાબ પહેલા મદદગાર ! તનથી, મનથી, ધનથી, કામ-ધંધાના ભોગ આપીને, સેંકડો અને હજારો રૂપયા કહાડી આપીને, મા બાપની જગ્યા રાખીને મદદમાં ઉભા રહેતા. ગરીબ, મધ્યમથી તે શ્રીમંત અને રાજ, રજવાડામાં બહોળી માનભરી મિત્રાચારી ધરાવી જેમ ભલાંનેથી આવકાર આદરમાન આપતા, તેમ કોઈ વિના કારણે અદેખાં પડે, કે વેરઝેર લઈ ફેરે, કે નીમકડુરામી કે લુચ્છાઈ દગો કરે, તોખી, તેવાં હડહડતાં બુંડાનેથી તેટલોજ આવકાર આદરમાન આપતા. આંધળી ભલાઈ ! આંધળો પરાંપકાર ! ભલાં અને બુરાં વચ્ચે કરી તફાવતજ નહીં !

ખચર, પરમેશ્વરે જોયા છે, કદર અને કિંમત કરી છે, નેક્રીમાં શુઠાયલું તમારું નેક નામ કીરતારને હાથથી કાયમ રહ્યું છે. બસ, એના જેવો ઉત્તમ બદલો બીજાં કોઈજ નથી.

બહોનના વહાલથી તમે હમેશાં ચાહેલી,

બાઇઆઇ.

પ્રસ્તાવના

—:—

ગુજરાતી સાહિત્યને હલકું કરવાને જ્યારે સંખ્યાબંધ હાથો કામે લાગ્યા છે, ત્યારે ખીજી બાજુ ઉપર મીં સોહરાખ પાલ-મકોટ જેવા વિચારવંત ગૃહસ્થો તે સાહિત્યને ઊંચી પંક્તિએ લઈ જવાને ચાલુ પ્રયત્નો કરે છે. “પારસી લેખક મંડળ”ના પિતા તરીકે, “માસિક મળહ”ના માલેક તરીકે, એક ગ્રંથકાર તરીકે, અને એક જાણીતા લખનાર તરીકે, મીં સોહરાખ પાલમકોટે સાહિત્યની અનેક રીતે જે સેવાઓ બજાવી છે, તેના ભેગો સરવાળો અતિ સંતોષકારક છે. મીં પાલમકોટે મારા જેવા સંખ્યાબંધ ઉદ્ધરતા લખનારાઓને જાહેરમાં લાવવાને જે ઉત્તેજન અને ઉલટ આપ્યાં છે, નવા ગ્રંથકારોને (ઘણાંક બાનુઓ ને ગ્રહસ્થોને) તેઓની ચોપડીઓ રચવામાં અને પ્રગટ કરવામાં એવણે જે મદદ અને દિલસોજી આપ્યાં છે, અને અનેક વેળા જે જરૂનો ભોગ, લોકોમાં ઢોલ વગડાવ્યા વગર, ખુશી સાથે ખમ્યો છે, તે સઘળાંનો ખ્યાલ સાહિત્ય સાથે જોડાયેલા એક માણસને આભારી લાગણીમાં લીન કરી નાંખે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં એક ખરેખરું રસીલું અને ઉપયોગી પુસ્તક પ્રગટ થયેલું જોઈ હું હંમેશાં એક ખાસ ખુશહાલી પામું છું તે સંતોષ આ બાબમાં એવડો બને છે, કાંકે જે હાથે “લાલારૂખ” લખાઈ છે તે હાથે ગુજરાતી સાહિત્યને અને તેના સેવકોને પુષ્કળ સાચી, સંગીન અને સદ્ગુણી મદદ કીધી છે. પણ મારે હ્યાં મીં સોહરાખ પાલમકોટ, સાહિત્યના ખચર-ખવાહ માટે નહિ, પણ મીં સોહરાખ પાલમકોટ, સાહિત્યના ખેડુત માટે બોલવાનું છે.

એક લખનાર લેખે મીં પાલમકોટ ચોક્કસ અંગત ખાશ્યતો ધરાવે છે. જેવાં તેમના મૂખનાં, તેવાંજ કલ્પનાં

વાક્યો એક સત્યતા અને સુંદરતા દેખાડે છે જે મીં પાલમ-કોટની પોતાની છે. મારા વિદાન મિત્ર મીં સો. મ. દેશાઈ “ગંજે શાયરાન” ના પોતાના મહાન ગ્રંથમાં “લાલા રૂખ” ના કર્તાને એક વાજખી વડાઈ આપે છે. મીં દેશાઈ દાખલા સાથે દર્શાવે છે તેમ ગદ્યના સાધારણ પ્રવાહમાં પણ કવિતાની મોહની મૂકનારા પારસી લેખકોમાં મીં સોહરાખ પાલમકોટ પહેલી પદ્ધતી ભાગવે છે. મારા વિચાર પ્રમાણે મીં પાલમકોટ “ગદ્યરૂઢિકા”ના એકલા પારસી રાજા નથી; એ અલંકારનું મુકટ મીં પાલમકોટ એક ખીજા પારસી લેખનાર સાથે ભાગમાં પહેરવાનું છે. મીં પાલમકોટના ગદ્યની જે ખેંચાણુ-કારક ખુખીને મીં દેશાઈએ “ગંજે શાયરાન”માં ઘણી વખાણી છે, તે મીં પાલમકોટનાં લખાણોની ખુખી વિષે તો ડિસેમ્બર ૧૮૯૭ના “માસિક મજાહ”માં છપાયેલા મારા એક અહના અભિપ્રાયમાં મીં દેશાઈની અગાઉ હું જાહેર ધશારો કરી ગયો છું. જે એક કલમમાંથી વહેતું ગદ્ય કવિતાનો મિઠાશ દેખાડતું હોય, તો તે કલમનું પદ્ય કવિતાઈ જોશ, જોમ, અને જીસ્સામાં કોઈ પ્રકારે કાચું નહિ રહે એ કુદરતી છે. ભાષાની જે શિરીની મીં પાલમકોટના સાધારણ લખાણમાં મળી આવે છે, તે શિરીની “લાલારૂખ”માં એક ખરે વધારે દિલકશ સ્વરૂપ દેખાડે છે. કવિતાના કાયદાને લીટીએ લીટી લખતાં, તાબે રહીને એક કવિનું મગજ કેવી મધુર વાણી રેડી શકે છે તેની “લાલારૂખ” એજ મીં પાલમકોટની રચેલી એની વડી ખહેન “ઝોહરા” કરતાં વધારે સુભાષિત ગવાહી આપે છે.

“લાલારૂખ”નો આ દિલખર કીસ્સો ઇંગ્રેજી સાહિત્યમાં વખણાઈ ગયેલા કવિ ટોમ્સ મોરની હુંનરમંદ કલમનું પરિણામ છે. પણ એ ચાહગાર કાવ્ય “મોરે” માત્ર પોતાની કલ્પના માંથીજ ખેંચો કાઢ્યું નથી. એક કવિના ખ્યાલની જુલંદી, મહાનતા, અને ખલિસાઈ આપણને “લાલારૂખ”માં

લીટીએ લીટી મળે છે. પણ ખીજી નજરે “લાલા રૂખ” ઇતિહાસની એક ઉપયોગી નોંધપોથી છે. તેમાં ઘણાં વર્ણનો અને ઇશારાઓ ટોમ્સ મોરે કર્યા છે જેઓની સાચા ઇતિહાસમાં સ્થાપાયેલી છે. હાખલા તરીકે કવિએ પોતાના કિસ્સાની શુરૂઆતમાં જ કાશ્મીરના મનહર મુલકનું સુંદર ખ્યાન આપ્યું છે. કવિ મોરે પોતે કુદરતની ખુબસૂરતીના તે બહેસ્તનુમા ખાગની મુલાકાત લઇ આવ્યો નહોતો; છતાં તેણે કાશ્મીરના દેખાવો અને મહિમાઓનો એક કેવો વફાદાર ચિતાર “લાલા રૂખ” માં આપ્યો છે, તેનો લાસ દેવાને શ્રીનગરમાં મહીનાઓના મહીનાઓ પસાર કીધા બાદ એક બાહોશ ખાનુએ ઓકટાબર ૧૮૯૫ ના “કોરનહિલ મેગેઝીન” માં દર્શાવેલા જાતી અનુભવમાંથી નીચલી લીટીઓ હું અત્રે સહાબરી ટાંકી દેખાડીશ:—

“ Any one who has read Moore’s delightful ‘Lalla Rookh’ will feel convinced that it is unnecessary to visit a country in order to know all about it. How Moore acquired so much knowledge of Kashmir at a time when other people knew nothing of it I cannot say, unless, indeed, he was in league with some of those Mahatmas who infest Thibet and who might be supposed to stroll along the Himalaya to Kashmir now and then for a change.. However that may be, it is certain that Moore made very few mistakes. Lalla Rookh the beautiful and amorous, Fadladin the pompous and ridiculous have joined the immortals, but the mountain peaks, the tiny islets in the lakes, the wilderness

of fruit and flowers, and the vast forests are all unchanged and testify to this day to the accuracy of his information.”

મને તો લાગે છે કે કવિ મોર ખરેખર કોઈ મહાત્મા સાથે મળેલો હોવો જોઈએ, નહિં તો “લાલાણ” જેટલા કદનું એક કાવ્ય રચવાને માટે તે હારખેલો, ગિયનન, ફરીશતા, ફાયર, ઍલફિનસ્ટન, તાંવેરનિયે, વીલકસ, ડેસલી, ઍમ્પિયન, મોરીસ, સર ડબલ્યુ જોન્સ, બેકમન, પિંકરટન, સેન, પના, સીમ, મોરિયર સિવાય બીજા અસંખ્ય સત્તાદાર લખનારાઓના ગ્રંથો ઉઠાવી નાંખતે નહિ. એવો એક ખરો કાબેલ અભ્યાસી ‘લાલાણ’નો કર્તા છે. અને કવિતાઈ કલ્પના અને ઐતિહાસિક વિગતથી ભરપૂર એવા એક નાદાર ગ્રંથને ગૂજરાતી ભાષામાં જન્મ આપવાનું કામ કેવું બિઝટ છે તેનો અડસટ્ટો સહેલાઈથી નીકળી શકશે. પોતાનું હાલનું પુસ્તક બહાર પાડવામાં મીં પાલમકોટે, ખરેખર એક મોટું સાહસ કર્મ માથે ઉઠાવ્યું છે; અને તે ફતેહનાં બોહોલાં માપ સાથે હાર પાડ્યું છે. કવિ મોરની અસલ વનતના અનેક મરોડદાર વેલાઓ અસલ “લાલાણ”ના ગૂજરાતી વિલાસમાં આપણને મળતા નથી. પણ બીજા અલંકારમાં બોલતાં મીં પાલમકોટે અસલ ચિતારનો અક્ષર છોડીને તેનો અર્થ પોતાની નકલમાં મેલ્યો છે, અને તે અર્થ તેઓએ પોતાની મધુરી ગૂજરાતીના રંગોમાં એક કવિના કોમલ હાથે પૂર્યો છે. મીં પાલમકોટનું આ કાવ્ય જેટલું રસ તેટલુંજ બોધથી ભરેલું છે, અને તેનું વાંચણ જેમ એક મજાહ તેમજ એક પાઠ જેવું નિવડશે. ગૂજરાતી સાહિત્યમાં “લાલાણનો” વધારો કરીને મીં પાલમકોટે તેના ખજાનામાં એક મનહર માણેક ઉમેર્યું છે, એટલુંજ મારે બોલવું અને બતાવવું બસ છે.

પેં ખં તારાપોરવાળા.

મુંબઈ, ડીસેમ્બર ૧, ૧૯૦૨.

*

*

*

મારા મીત્ર મીં શોરાખ પાલમકોટ તો આ અલંકારને
 પોતાની કરી બેઠેલા છે. મોટે ભાગે તેમનાં લખાણો ગદ્યરૂઢિ-
 કામાંજ દેવયોગે આવી જાય છે. કદાપિ તેઓને ખખર પણ
 નહીં હશે કે ગદ્યમાં રચેલાં તેમનાં લખાણો વાંચતી વખતે
 જાણે આપણે પદ ગાતાં હોઈએ એવાં ઝમકદાર અને તેજદાર
 લાગે છે. તે તેવણુનો વપરાસ તો કેથો ચાર્લ્સ હીકન્સના
 લખાણની માફક ગદ્યરૂઢિકાના અલંકારમાં આવે છે એવી તેમને
 ખખરે ન હશે. બાહોશ ફોટોગ્રાફર મીં ભેદવાર માટે લખતાં
 તેવણુ લખેછે કે—“ધનના ઢગળામાં ઢળતા રહીને અચારી
 જીંદગી ગુજારનારા શ્રીમંત જવાનોને આ કુળવંત કીસખીથી
 ચેતવાનું, ને ચોંકવાનું સમજવાનું ને શીખવાનું, તેમજ વર્તવાનું
 વીચારવાનું બહુ બહુ છે. બાઈ બેઠાં ને જુ બેઠાં, તથા ખોટી પ્રીશ-
 ચારી ને જુઠી તારીમારીમાં જીંદગી ગુજારનારા કેટલાંક શ્રીમંત
 જવાનો જે પોતાના જરના બેરે એકેકા ઉત્તમ હુન્નરો પાછલ
 પોતાનો વખત રોકે તો મીં ભેદવાર જેવા હુન્નરના આશકોની
 હરેલમાં ઘણાઓ પોતાના નવાં નવાં કામ આજ કરે—”

એમાં વાંચતી વખતે, જાણે આપણે રેલવે ત્રેનના ડાખામાં
 બેઠા હોઈએ, અને તે ત્રેન જે કે હંમેશા તાલમાં ચાલતી હોવાથી,
 ધકધક, ધકધક, એવી રીતે કાંચમાં ચાલે છે, તે પ્રમાણે મીં
 પાલમકોટનાં લખાણુ વખતે આપણા હૃદયમાં ઢરીઆવના
 મોજાઓથી આપણી છાતી ધકધક થયા કરે છે. એ તો એક
 નમુનો છે, પણ એવાં લખાણુ હું વારંવાર તપાસતો આવેલું છું.”

“ગંજે શાયરાન”

કર્તા—સો. મ. દેશાઈ.

“લાલારૂખ.”

મેહરબાન બેહેન બાધઆધ,

તમારા મરહુમ ભાઇ સોહરાબે લખેલી ‘લાલારૂખ’ની એક નકલ તમેએ મારા અભિપ્રાય માટે મોકલી છે, તે મળી છે.

પચીસ વરસ ઉપર ટામસ મોરના એજ નામના પુસ્તક ઉપરથી મરહુમે લખેલું આ પુસ્તક મેં ઘણીજ ઉલટ સાથે વાંચ્યું છે. એ ભાઇએ આ કાવ્ય ઘણાજ સદીસ ઇબારતમાં રચ્યા છે. અંદર સમાયલા કેટલાક વિચારો, મરહુમ ભાઇ સોહરાબનો સાહિત્ય તરફનો શોખ કેટલો અને કેવો હતો, તે દેખાડવા પૂરતાં છે.

લાલારૂખની વારતા, જે પ્રખ્યાત કવી ટામસ મોરે લખી છે, તે આખી વારતા કવિતા રૂપી છે. ભાઇ સોહરાબે તે ઇંગ્રેજી પુસ્તકને આધારે પોતાની આ લાલારૂખ ગુજરાતી કાવ્ય રૂપે રચી છે. એ કાંઈ ટામસ મોરની આખી વારતાનો ઉતારો નથી પણ તે પ્રખ્યાત પુસ્તકમાં સમાયલી એક ચોક્કસ વારતાનેજ એ ભાઇએ કાવ્યરૂપે રચવાનું પસંદ કીધું છે. દલગીરી ભરેલું એ છે, કે સોહરાબના અકાળ મોતથી એ વારતાના ખીજા ભાગો મગટ થતા રહી ગયા છે. અગરજે જીવ્યા હોત તો આ ગુજરાતી લાલારૂખ બેશક આપણા સાહિત્યમાં એક અગત્યનો ખાડો પૂરી શકતે. ઉત્તમ પ્રકારના સાહિત્યનો પારસી વાંચકોમાં ફેલાવો કરવાની મરહુમની ઉલટનો મને સારો અનુભવ છે. હું જાણું છું કે સારા લેખકોની એ ભાઇ કદર જીજ્ઞાસા, અને તેમને જીગરથી ચાહી તેમના કામોમાં મદદ કરતા હતા.

લાલારૂખનું મરહુમે રચેલું કાવ્ય, જેઓ કવિતા વાંચવામાં મોજ માનતા હોય, તેઓને બેશક પસંદ પડે એવું છે. મેં ભાઇ સોહરાબનું લાલારૂખ હાંશમેર વાંચ્યું છે, એ ભાઇ પોતાના વિચારો ઘણીજ સેહલાઇ અને સરળતાથી કાવ્ય રૂપે રચી

શકતા હતા. પારસી વાંચકોને ગળે એ કાવ્યો ઝટ ઉતરી જાય એવાં સલીસ અને સેહુલ ઇબ્રાહીમમાં રચાયેલાં છે. લાલા-રૂખમાં કેટલીક ખાખતો એવી લખાઈ છે, કે જે એકવાર વાંચ્યા પછી ખીજીવાર વાંચવાની પાછી લાલચ થાય છે.

લાલારૂખ એક રસીલો કિસ્સો છે. મરહુમે રચેલી સઘળી ખચતખાજીઓની ખંદેશ ઘણીજ સરળતાથી વાંચી શકાય એવી છે. ખચતખાજીની ખાંધણી અને ખાંધણીની સાથે માપનું વજન ઘણાંજ ધ્યાનથી રચેલું નજર પડે છે. માસ ઉપર પણ ખાસ ધ્યાન આપેલું મને જણાય છે. તે સઘળા સાફ અને સ્પષ્ટ છે. ઇબ્રાહીમ ઘણીજ મોહક અને મધુર લાગે છે. જીંદી જીંદી ખાખતો જેમ જેમ વારતામાં આવતી જાય છે, તેમ તેમ લખનારે તે ઉપર પોતાના વિચારો ઉમઢા રીતે દરશાવેલા મેં વાંચ્યા છે. એ સઘણું મરહુમની કવિતા રચવાની શક્તિ કેવી હતી, તે દેખાડવા માટે પુરતું થઈ પડે છે.

હલગીરી ફક્ત એટલીજ છે, કે સાહિત્યના આવા એક સાચા સેવક કવખતે ગુજર પામ્યા છે. અગર જો જીવવા પામ્યા હોત, તો આ લાલારૂખનો અધુરો રહી ગયેલો કિસ્સો પૂરો થવા પામતે, અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં એક વધુનો ઉમેરો થઈ શકતે. પણ તેઓ જીવ્યા નહીં એ મોટી દલગીરી છે.

લા० દુવાગીર,

ધનજીલાઈ ન. પટેલ.

૧૮-૧૧-૨૭.

મારી તરફના બે બોલ.

—:૦:—

મારાં મેહરબાનોને ૧૯૨૭ સાલની ભેટ તરીકે મારા મરહુમ ભાઈની કલમથી રચાયેલી “લાલાઈખ” ભેટ આપતાં મને ઘણો સંતોષ ઉપજે છે. ધરખમ મોજ સાથે કાંઈ નહું વાંચવાનું મળે એ એક ધરાદો છે, બીજું તો એકે તે એમનું પોતાનું ઘણું વખાણ પામેલું ઉત્તમ કાવ્ય છે, અને તે એમનાં ‘ગ્રાફીક’ને વ્હાલથી તકાવી રાખનારા ઘણાં દીલસોજ ગ્રાહકોને તે મળે છે.

આ ચોપડીની રચના માટે મને લખવા જરૂર નથી. જે ત્રણ ભાઈઓએ અપક્ષપાત રીવ્યુ લખ્યો છે તેજ પૂરતું છે.

આ ચોપડી એક ભેટ તરીકે છે, પણ એવી ખર્ચાલુ ભેટ તમામ બિન હાંસલ સેવા છે.

૧૯૨૬ ના સાલમા કરી ભેટ હતી નહીં, આવતા સાલ ૧૯૨૮ માં ભાઈ સોહરાખની રચેલી

સુલોચના

ભેટ આપવામાં આવશે, જે ઘણી મધુર એખારતમા રચાઈ છે.

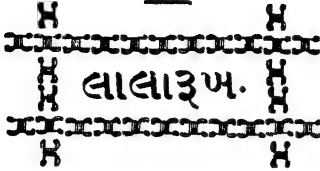
અત્રે આભારના બે બોલ રજૂ કરવા મારી ફરજ વિચારું છું.

આ ચોપડી મુંબઈના જાણીતા ફેર્ટ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં તૈયાર કરાવવામાં આવી છે. સફાઈદાર સુંદર છપાઈ અને બાંધણીમા તેના માલિક મીં હોશંગ તેહમુરુપ અંકલેસરીઆ એ ઘણી કાળજી અને ઝડપથી તૈયાર કરાવી આપી છે. મને મળેલી ઘણી સગવડ અને ઉત્તમ કામ માટે આ લલા જરથોશ્તી ભાઈની હું ઘણી ઉપકારી થઈ છું.

મારાં કામમાં ચાલુ ઉત્તેજન આપનારાં મેહરબાન ગ્રાહકોનો આ ટકે ઉપકાર માનવા રજા ચાહું છું.

દોઆગો,

બા. લી. પાલમકોટ.

ખુદા.

રચનાર-સોહરાખ લીમચલાઇ પાલમકોઠ.

“ નિર્દોષ નામ ” “ સોહરા ” ઇન્ ના કર્તા.

(ખેત) “ બહેરે તદારૂખની તર્જ પર ”

નમૂ છું તને ઓ નિરાકાર નાથ
પકડ ખ્યારથી આજ તું આય હાથ
નિખાલેશ તારું ‘અશો’ નામ છે
કદરદાન તારાં બધાં કામ છે
નમૂ છું તને પાક પૃથ્વી પતી
મને ગુપ્તમાં આપ તારી ગતી
જમીન ને જમાનો યુકે છે તને
ઝિણા જીવખી કયાં યુકે છે તને
રંગે રંગ ભરી છે અસર તાહરી
નદી કોણ પર હ્યાં નજર તાહરી
ખુદાવંદ તારી ગતી બેમિશાલ
કરી શું શકે માનવી લેશ ખ્યાલ
સુરજ, ચાંદ, તારા, ગગન ને પાતાલ
બતાવે છે તારી કરામત વિશાલ
પવન, પહાડ, પાણી અને શહેર, વન
તલેસમ બરાવેછ તારો તદન

અશો, પાક સાથે નિરાકાર છે
 અમર અઝમતી તું અમલદાર છે
 સકળ સર્વ જ્ઞાની અખશનાર બાપ
 બધી હસ્તિમા છે તહારા મતાપ
 સુખે કે દુઃખે તું સહુનો શરીક
 અમારો રખા તુંજ સાચો રપીક
 ખુદા તું અમર ને ખુદા તું અશો
 ખુદા તુંજ મદદ વિન ન મારગ કશો
 ખુદાવંદ તારા અજબ ખેલ છે
 હજારો ભરમ—ભેદનો ભેલ છે
 નહીં પીર પૂગા ખરી રાહમાં
 કમીનો પૂગે કેમ દરગાહમાં
 કુલે જહાંનનો તુંજ આધાર છે
 બધી સૃષ્ટિનો તુંજ સુજનાર છે
 તપે સૂર્ય તે તાહરા તાપથી
 ફરે પૃથ્વી તે તું સુખી બાપથી
 પ્રથમ ચાહ તારી ઝખાને ધરી
 નમન તું અશોને જિગરથી કરી
 જપું નામ તારું ખરા ખ્યારથી
 મળે છે મદદ તું મદદગારથી
 નવાજેશ તારી ખલક સર્વ પર
 બધી જહાન પર ખાસ મીઠી નજર
 અગરબે નહીં હોય તારો હુકમ
 ભરી શું શકે સૂર્ય એકે કદમ
 પડે પાંદડુંખી હુકમથીજ ખાસ
 પચમખર-પિરો ખી તહારાજ દાસ
 હુકમથીજ તારા ઉભું આસમાન
 હુકમથીજ તારા ટકી સર્વ જહાન

હુકમથીજ તારા તપસ્વી તપે
 હુકમથીજ તારા ફરેસ્તા જપે
 હુકમ પરવરશ તુજ તણી જહાન છે
 દરજ્જે તહારે અશે મહાન છે
 મુખે લાખ ખી હોય મારી જખાન
 ન આપી શકું હું તને લેશ માન
 ન આપી શકું લેશ ધનસાફ હું
 કરું કેમ ઓ ખાપ ! દરિયાફ હું
 મટીધી બન્યો માનવી અદ્ધ એક
 પિછાને ખુદાની કૃતી કેમ નેક
 કુલે પૃથ્વીનો હોય જે પાશખાન
 ગુણો શું શકે ગાધ તેની જખાન
 નથી ભખ જર-માલ-સંસારની
 મને ભૂખ છે ફકત તુજ પ્યારની
 મને ભૂખ છે માત્ર રખ નામની
 મને ભૂખ છે કુલ અશે કામની
 મને ભૂખ છે શુભ સખાવત તણી
 મને ભૂખ છે તું ભલાની ભણી
 મિનોઇ બખશ તું મને ખ્યાલ નેક
 વશાવી જિગરમાં અશોઇ દરેક
 બખશ પ્યાર કે હું પુંજરી બનું
 તને ને તને માહરો હું ગણું
 જુઠી આય માયા નથી કામની
 મને લેહ લાગીછ રખ નામની
 અહુરમઝદ ! ઓ દાદગર દસ્તગીર
 અમીરો તણો તું વડો છે અમી
 મદદગાર છે તું ભલાં કામમા
 અજબ લેહ છે તાહરાં નામમાં

કરી બંદગી તાહરી ટૂંક આય
 ઉભો માંગવા છું મદદગાર સાથ
 મદદ હોય તારી સફલ થાય કામ
 જિગરની પુરે આશ મારી તમામ
 તવારીખની હું લખું વાત એક
 ખુશી સાથ વાંચે કુલે મર્દ નેક
 કથાનું કરું છું હવે હું કથન
 બહા મર્દ ! કર માન સાથે મથન
 હવું શહેર દિલ્લી અમલ એકમાં
 જુલમગાર રાજા તણા ટેકમાં
 હતી બાદશાહી અમલદાર એક
 મગર નાં મળ્યો શાહમાં મર્દ નેક
 ગુલાકી હતો દોર સાથે દમામ
 હલાકી હતી હિન્દુઓને તમામ
 હવું શહેર દિલ્લી ઠરજળે અવલ
 હતો સખ્ત ત્યાંની પ્રજાપર અમલ
 ફગાબાજ ઔરંગ* દિલ્લીપતી
 જુલમગાર ને ફર દિલનો અતી
 હતી ત્યાં હકૂમત મુસલમાનની
 દુઃખાપત હતી હિન્દુના જાનની
 મુસલમાનનું મસ મચેલું પ્રબળ
 હતા હિન્દુઓ તો બિચારા અબળ
 હતો શાહ ઔરંગ શૂરો ઘણો
 કપટમાં હતો તેમ પૂરો ઘણો
 મુસલમાન પર ખાસ રહેતી નજર
 અને હિન્દુઓ પર જબરદસ્ત કર

* શહેનશાહ ઔરંગઝેબ.

તવારીખ પૂરેછ આ દાખલા
ખતાઉં વધુ આજ શા દાખલા
સહી અર્ધ કીધું જીલમગાર રાજ
ન કીધાં પ્રજાનાં ભલા કોઇ કાજ
પ્રજાને ઘણીએક રીતે ઢળી*
અરે હિન્દુને તો મુક્તી મળી

જુરાઓ સદા નામના જોય છે
લતીજે બદીનો જુરો જોય છે
પમાતું નથી નેક સમ નેકનામ
વખોડેછ ખલકત જુરાં સર્વ કામ
વખોડેછ લોકો જુરાં કામને
જુરાઓ સદા જોય છે નામને
જગે ભાઇ જીવી જવું શું લઇ
જુરી નામના જે તહારી થઇ

અરે શાહ ! તારી હકુમત હતી
મુકી નામના તેં ખરેખર જતી
અકળખર સમે તું થતે નામદાર
પ્રજાને ખતાવ્યો હતો તેં કરાર
હતો રાજપાટે તને તો અમલ
ખચીત નામ તારું રહેતે અચલ
જીલમગાર તું તો થયો તાજદાર
ન કીધાં પ્રજા-લાલનાં કાંઇ કારાં
હતી શાહ તુજને જગે રી કમી
મગર નેકનામી તને નાં ગમી
અરે શાહ તેં હ્યાં કરી કામ બદ
કરી અન્મુલી જીંદગી હાય ! રહ

જીલમગાર રાજા દુઃખી થાય છે
 મળ તે તણી સખત પીડાય છે
 જીલમગારને નાં મચાવે ખુદા!
 જીલમગારથી તો ખચાવે ખુદા!
 જીલમગાર શાહો છરાં પાપ છે
 મળપર ખરે એક બદ શ્રાપ છે
 અગર શાહ ઝૈરંગ નેકી કરી
 હતે જો ગયો આય જગથી મરી
 નહીં તે ભલાને મળ ભૂલતે
 કરી યાદ, ચુલ સમ સદા ફૂલતે
 મગર જે કપટ-છલ સદાના કરે
 કહે કેમ નેકી ગમી તે ફરે!
 જિંગરમાં નહીં હોય જેના કદર
 પિછાણી શકે કેમ સારો હું નર
 શિવાજી મરાઠો હતો જે શૂરો
 કળામાં ગણાતો બધી તે પૂરો
 ફશાવ્યો ફરેબે ઘણા તેહને
 ફશાવી શકે કોઈ નહીં જેહને
 અરે શાહ, તું તો હતો ખૂબ ફર
 ભલેની હતો અખતમાં નેક પૂર
 શિવાજી શરાનો હતો જે સખત
 જિવન તેહના પર પડાવીજ લૂટ
 કર્યા હાલ સંભાળના તેં ખૂરા
 રચી છલ-કપટ કોડ કીધા પૂરા
 રતન આંખનાં ફરતાથી લિંધાં
 ખૂરાં કામ એવાં ઘણેરાં કિંધાં
 ઘણાં હિન્દુઓને કર્યા જર તેં
 ખતાવ્યો નકામેજ બહુ કહેર તેં

અરે લાલમાં આખરે શું લિધું
 નકામું સરે પાપ મોટું કિધું
 મુરખ માનવી રાખજે તું લખી
 નથી તુજ કરે* આય જગની મખી
 અજલ સર ઉપર હમ-બ-હમ ખસ ફરે
 મુરખ જે નહીં જ્યાલ એનો કરે
 નહી ફર શાહિ કિધો કાંઈ જ્યાલ
 શમજ્યો નહીં ભેદ રખનો વિશાલ
 અમલ જોઈને તું ભુલ્યો હોશને
 અમલમાં† મુક્યો ધર્મનાં જોશને
 પડેલા ખજાને ખરા તાજના
 કરોડો રૂપૈયા હતા રાજના
 મગર એક પછ આખરી હાહડે
 નહી થાઈ મકદૂર કે કાહડે
 ખુદાવંદ ! તારી ખરે છે કમાલ
 પૂગે ભેદને કોણ તારા વિશાલ
 કહો શાહ ઓરંગને શી કમી
 હતી કે અજલ વખત હીડી ગમી
 ખજાને ભરેલો હતો ખખ ગંજ
 મગર મેળવેલો હમ ખડુજ રંજ
 નહીં તે તહારો થયો આખરે
 પશેમાન થઈ તું ગયો આખરે
 લખેલું હતું એક તારું ‘કુરાન’
 ગયું તે ઉપર તુજ પશેમાન ધ્યાન
 અજલ જોઈ જ્યારે, ધરી તે લખા†
 કુરી એમ વશિયત ‘ખને જો કળ

ખજાના તણી પાઇ નહી વાપરે
 નથી કામનો તે મને આખરે*
 જીલમધીજ મેં એકઠો તે કિધો
 નથી લાલ તેમાં ભલો મેં લિધો
 હવે છે મને તે ખજાનો હરામ
 નહીં ખોચશે એક કૂટી બદામ
 ધરમ-ડાઝથી મેં લખેલું 'કુરાન'
 પસીનો ઉતારી લઇ રંજ મહાન
 મરૂં ત્યાર તે લેખ કરજો હરાજ
 અને તે અવેજ કરી સર્વ કાજ
 ખુશી માહરા જીવને રાખજો
 ખજાનો ખુણામાં બધો નાખજો
 ભલો મેં કિધો હોત મારો અમલ
 ખચીત થાત ત્યાં નામ મારૂં અચલ
 જીલમગાર થઇ મેં કિધો મસ જીલમ
 હવે આજ બેઠો સિને સખત ગમ
 ખરચવી નહીં પાઇ મુજ રાજની
 કલંકીત છે મુજ ગતી તાજની
 ખુદાવંદ ! મારો હવે કર બચાવ
 નવાજેશ આપી મને તું નિભાવ

*

*

*

સુણી શાહ ઐરંગના આ સખુન
 થયો તે ઉપરખી જમાનો જખુન
 સખખ રાખ તું યાદ એ વાંચનાર !
 વિવેકે જરા જીંદગીને વિચાર !

સકળ આય સંસાર ખાજાર છે
 બધાં માનવીઓ ખરિદદાર છે
 નથી જીંદગીનો ભરસો કશો
 જરા રાખ તું જીવ આ વશવશો
 નહીં આ જમાનો તહારો થશે
 બધા યત્ન તારા અકારત જશે

હવે હું કરું છું શરૂ દાસતાન
 જરા આપજો તે ઉપર આપ ધ્યાન
 જુરા શાહ ઔરંગઝુમ કારમુ*
 અમલનું હતું વર્ષ અગિયારમું
 હવે સાંભળી લે જરા ભાઈ વાત
 મુકી આવિયા વાત જે કે પછાત
 લડાયક બહાદૂર જંગીસખાન
 તણા વશથી ઉતરેલો મહાન
 હતો અબહલા શાહ મોટો શૂરો
 પટાખાજ નર સર્વ વાતે પૂરો
 નથી નામ અંગણુ જંગીસખાન
 તવારીખ આપેછ તેની પિંછાન
 હતો અબહલા તેજ એલાદનો
 જખરદસ્ત તન ને જુલદ સાદનો
 મકકે હજ થકી તે જવાનો હતો
 ફરજ કાજ રોશન થવાનો હતો
 ધરમની અજબ હોય છે ભાઈ દાજ
 નથી સૂઝતું તે પછી કાંઈ કાજ
 જઘપ્રી ઉમર જ્યાર થઈ તેહની
 મકકે હજ ઉપર ગઈ નઝર એહની

અમલ ભોગવીને થયો ખરકરાર
પછી હીલમાં એમ કીધો વિચાર-
“ઘણી રાજગાદી હવે ભોગવી
જગે જશ લિધો મેં બહુ ભોગવી
કરું ધર્મ કેરી ફરજ નો અદા
ખુશીમાં રહે જાન મારો સદા
હવે હજ ખરેખર સજાવાર છે
દિવસ બે તણા આય બાજાર છે
ભમે છે સરે આદમીને અજલ
સખખ હું કરું તુર્ત એનો અમલ
બધો મુજ પિસરને ઢાંચે અખતીયાર
અને હું કરું આ અદા નેક કાર”

ક્યું અખદલાએ ભલું એક કામ
કહ્યું નિજ પિસરને: “તખત આ તમામ
ઘણી હિકમતે છે મળેલું મને
સજાવાર બેટા હવે છે તને
ચલાવે અગર નો ખરી રંજથી
મકકે જાઇ આવું ખુદ-ગંજથી
પિસર વાહલા તું મને દે જવાબ
ધરમ-ધ્યાનમાં છે કલેભું કવાબ”

નમીને પિસર બોલિયો:- ‘નેકનામ,
ખદા આપશે આશ તારી તમામ
ખુશીથી ચલાવીશ હું રાજને
કલંકિત કરું હું નહીં તાજને
ધરમ-દાઝ તારી ભલે પૂર તું
ફિકર છોડ, ને ના હવે ઝૂર તું
કરસ જેમ કીધું તમે રાજ કાજ
મજાનો નહીં કાંઇ ઊઠે અવાજ.’

પિસરના સુણીને સરસ આ સુખન
થયો અખદલા શાહ ભારે મધન
તખત-તાજ સૌ આપિયું તેહને
મળને કહ્યું: “માન દધ એહને,
હતા જેમ ગણુતા મને તે મિશાલ
કરો આ નવા શાહપર ખાસ વ્હાલ.”

નમી અખદલાના હુકમને મળ
હી તે પછીથી પિસરની ધન
ખુશી રૈયતે ખૂબ પાળી તહીં
અધા ખુશનુમાં ભેદ ભાળી તહીં
હરખ અખદલાને ઉપજિયે અપાર
કર્યો તે પછીથી સફરનો વિચાર
‘રહી જીંદગી જૂજ જે માહરી
ગુજારું ખરા ખ્યાલમાં તાહરી
ખુઝગીં સમે માહરો આવિયો
હકીકી તણો માર્ગ છે ભાવિયો
મકકે હજ થકી જાઉં એ છે ઉમેદ
નથી કોઇ વાતે દિલે દેશ એદ’
ભરી એક દરખાર ત્યાં છેહલી
જગા લઇ પોતે તહીં પેહલી
પછી અખદલાએ અર્મીરો તણી
પિછાનત કરીને વખાણો ઘણી
કરી, જાગીરો સાથ હીધાં ધનામ
પછી બોલિયો:- “કામ માફ તમામ
થયું છે, હવે હું ધરું ખ્યાલ નેક
ખુદાની રહી છે પરસ્તીસ એક
નવો શાહ છે જે પિસર નેકનામ
નમી તેહને નિત્ય રેંજો તમામ.”

વફાદાર જેવા હતા રાજના
રહેજે તમે તેહવા તાજના.”

“ ગણીશું અમે શાહ, એને નમી
ન કર અખદલા શાહ દિલમાં ગમી
હતો ખાસ વિશ્વાસ તુજ જેહવો
અમે લેધશું શાહથી તેહવો
હકીકી તને તો સજાવાર છે
ખરી નેકનામી તણું કાર છે”

અમીરો તણાં સાંભળીને સુખન
થયું અખદલાનું ખુશી ખૂબ મન
તખત-તાજ વારેસને સૌ દિલું
ધરમ ધ્યાન પોતે જિગરમાં લિલું
સવારો ઘણા સાથ લઈ ચાલિયો
ધરમને ખરાં દીલથી પાળિયો
કરે મુલક જે હિંદ કેરો પસાર
ઉમેદ પુગે તોજ તે નામદાર
સફરમાં પ્રથમ આવિયું દાશમીર
ખુશી ખીણ દેખી થયો તે અમીર
અજબ ખુદરતી ખસ નકશ ત્યાં હતા
કપી-ઓલમાં સર્વે વશ ત્યાં હતા
ઘણા અખદલાને મુલક લાવિયો
રસાલો પછી દિલ્લીમાં આવિયો

પડી શાહ ઐરંગને આ ખખર
‘અહીં આવિયો અખદલા નામવર’
અમીરો તણે મોકલી બા-ધઝત
કિધું ખૂબ સન્માન તેનું તુરત
દિંદો આવતો જ્યાર દરબાર પર
જઈ બેઠિયો શાહ નિજ દાર પર

પરસ્પર પૂછી ખુશ તખીયત-તવાઝ
 પછી તોપના ખાસ થાયા અવાજ
 લિધો મહેલમાં માન સાથે ઘણા
 નહીં આખરમાં રહી કેં મણા
 ભરી ખાસ દરબાર હીધો ખિતાબ
 ઠંઠેરો ખતાવી તહો બેહિસાબ
 શરો અબદલા ખાનદાની હતો
 અતી શાહ પર જાં-ફિશાની હતો
 પરસ્પર હીંચું માન બન્ને નરે
 જહાં જાય ત્યાં બેઉ સાથે ફરે
 હતો અબદલા એક રાજા શરો
 લડાયક હુનરમાં મચેલો પૂરો
 નહીં તે સમે કોઈ તેવો હતો
 નરીમાનના સામ જેવો હતો
 અસલના ધરાંની હતા હામના
 અને આજના તો બધા નામના
 લડાયક હુનર સૌ ધરાંને હતો
 નહોં તે સમે કોઈ સ્થાંને હતો
 અસલના ધરાનીજ ન્યારા નરો
 હુનર જાણનારા લડાયક નરો
 દિવસ દિલ્લીમાં તીસ થયા પસાર
 પછી અબદલાએ ખતાવ્યો વિચાર:-
 ‘દિયું ખૂબ સન્માન એ તાજવર
 બુજ તે ઘણા માન સાથે કઠર
 લલા શાહ ઐરંગ ! સુણ નામદાર
 નહીં હું બુલીશ તુજ તણો આય પ્યાર
 હવે તું મને દે અહીંથી રજા
 ખુદાને ખબર ! ક્યાર મારી કબા

ભરૂસો નથી, શાહ! સંસારનો
 અજલ-હૂત તો છે પલક વારનો
 રહ્યો દિલ્લીમાં ખાસ હું એક માસ
 નહીં માનમાં કાંઈ રાખી ક્યાસ
 વધારી દરજ્જે ઘણા માહરો
 કિંધો ઉપકારી મને તાહરો
 કરી મહેલમાં મેં ઘણી મજા
 હવે શાહ ઐરંગ! દે તું રજા
 મકકે હજ કરીને ભલે હું મરું
 નહીં લોભ ખીજે હવે હું કરું
 હવે એજ છે જાંઘીની કિમેદ
 પછી તો ખુદાને ખબર સર્વ ભેદ
 અધી રાજગાદી પિસરને દિંધી
 હવે તો જાગરમાં હકીકી લિધી.

સુણી શાહ ઐરંગ ત્યાં બોલિયો
 ‘ ભલે ભેદ તેં અબદલા બોલિયો
 ન ખા નામવર તું દિલે કાંઈ ફાલ
 તને જોઈ હું છું નિહાયત ખુશાલ
 નિકળિયોછ તું જે બજાવા ફરજ
 ખુદાવંદ મન્જાર કરશે અરજ
 ભલી આશ આપેછ સૌની પૂરી
 ખરા હાજોએને* કરે છે નૂરી
 નથી નામવર તું દરજ્જે કમો
 અરજ એક હુંખી કરુંછું નમી
 રહેવા મુલાકાત આ ચાહગાર
 ચહાઉંછ કરવા ભલું એક કાર†

* હજ કરવા જનારા, † નૂરવાળા. ‡ કામ.

કરું અબદલા તાહરાર્થી સગાઇ
જીગરમાં નથી જાણુ મારાં ઠગાઇ
પિસર તાહરાને કરું હું જમાઇ
મળે માહરાં વહાલની તો ગુહાઇ
લલા અબદલા ! શું તહારો વિચાર
ખુલાસો કરી દે જરા નામદાર.*

ખુશી અબદલા સાંભળી આ થયો
ખરેખાત હર્ષથી હળો તે ગયો
'દિયે શાહ આરંગ આ મહાન' માન
ખરો મુજ પિસરને ગણું શાગ્યવાન'
પછી બોલિયો:-'નામવર તાજદાર
ઘણું પામિયું મુજ કલેણું કરાર
મહા-માન તેં આ મને આપિયું
સિનામાં અમર-છાપથી છાપિયું
થરો દીકરી હજ સુખી મુજ ઘરે
ચઢાજોંછ તારો સુખન હું સરે
પિસર પર લખિશ તાકીદે હું હુકમ
નહીં મુજ હુકમ બહાર તેનું કદમ
મકકે હજ થકી હું હવે જાઉં છું
ખંધી દીલની આશ ખર લાઉં છું
અહીંથી લખું ખત પિસર નેકને
ઉપજશે ખુશી જોઇ દરએકને
નહીં છાંડશે તે તમારો હુકમ
તુરત આવશે રાહમાં દર કદમ
કરી આપજો નેક શાહી તમે
ખખશજો પછી શાહજાદી તમે

મગર અર્ધ છે એક મારી તદન
 કબૂલો તમે કાશમીરે લગન
 ખેલી રાજગાદી પિસર હાથ છે
 નહીં કોઈ તેનો તહીં સાથ છે
 નહીં મંજલે દૂર આવી શકે
 હુકમને તમારા બળવી શકે.
 અગર શાહજાદી સુણે આ સુખન
 કરીશું અમે કાશમીરે લગન
 અહીં રાજ છોડી અવાશે નહીં
 અવાશે અગર તો જવાશે નહીં
 સરસ કાશમીરે હવા ને પવન
 થશે શાહજાદી તણેખા ચમન
 હવે શાહ ઐરંગ દે તું હુકમ
 શરણુ છું તને હું બુદ્ધાના કસમ
 સુણા શાહ ઐરંગ ત્યાં બેલિયોઃ
 ખુશીથી હશી હાઠને બેલિયો
 'બલા અબદલા શાહ એ તાજદાર
 ન કર તું ફિકર તુંજ જિગરમાં લગાર
 ખુશી સાથ બેટી હવાલે કરૂં
 ઘણો ગર્વ એ કાજ મનમાં ધરૂં
 કરીશ કાશમીરે ખુશીથી લગન
 રહે બેફિકર અબદલા તું તદન
 હુકમ તુંજ પિસરપર અહીંથી લખાવ
 અને જલ્દી તું કાશમીરે બુલાવ
 અહીંથી સુખે શાહજાદી જશે
 બહુ ધામધૂમેજ સ્યાદી થશે
 નથી હજ થકી હું તુને રોકતો
 ધરાવીશ દિલમાં જરા શોક તો

સુખેથી હવે અખદલા તું સિધાર
નહીં રાખ દિલમાં કશાખી વિચાર

લખી અખદલાએ પિસરની ઉપર
હકીકત ખંધી દે ‘તમે જૂઠ્ઠતર
ઘણો લશકરી સાજ સાથે લઈ
પુરત કાશમીરે પહોંચો જઈ
થયા શાહ ઝૈરંગના છે જમાઈ
લખું છું તમોને ખુશીની વધાઈ
ઉતાવળ કરીને તમે આવજો
ઘણા જર-કસબ તંબુઓ લાવજો
લગન કાશમીરે થવાનો ઠરાવ
થયો છે, તમે નોંધજો આ ખનાવ
ઉતારી લગનને સરનજામ પાર
જળે રાજગાદી ઉપર આખદાર.’

પછી અખદલાએ કહ્યું શાહને
‘હવે જલ્દ હું ચાહું છું રાહને
દિવસ ત્રીસ કીધા અહીં મેં પસાર
ભલી રંજ પામ્યો ઘણો છું કરાર
હવે દે મને તાજવર તું રજા
ઘણી ભોગવી છે અહીં મેં મજા.’

રસાલો ઘણો સાથમાં આપિયો
દરજો વળી મહાનમાં થાપિયો
ઘણી શાહ તેની મહારત કરે
નવાજી ઘણું માન હીધું ખરે
રવાના થયો અખદલા, શહેરથી
ખિલ્યો કેલ સમ ખાસ ખુશ શહેરથી
ગયો સાથે થાડે શહા નામવર
મળી—ભેટિને દૂર કીધી નજર

સવારો દિધેલા હતા ખુબ સંગ
 મચેલો ઠંઠરો અજબ સાથ રંગ
 સુરત શહેર સૂધી સવારો ગયા
 ઘણું માન—અકરામ હેતા રહ્યા
 વળાવ્યા પછી અખદલે તેમને
 ઘણો આપિયો ગંજ ખી એમને
 સુરત શહેરથી માન સાથે વદા
 કિધા અખદલાએ સવારો બધા

સુરત! હાય તારી દશા આજ શું!
 ગયું આજ થઈ સર્વ તારાજ શું!
 નવાખી ગયો દોર ક્યાં તાહરો
 સમે ઉભરો કેમ ત્યાં માહરો
 હતું એક મુંઝઘ* સમૂં શહેર તું
 ખુદાનોજ એંચેછ કેં કહેર તું
 ગયો દબદબો તાહરો ક્યાં અરે
 દિવસ આજ કેવા શિહા તુજ સરે
 દુઃખી દીન તારા અરે શું થયા
 દમામે સુરત! તાહરા ક્યાં ગયા
 સુરત! એ સુરત! શી સુરત તાહરી
 અરે ઉતરી શું સુરત તાહરી
 અમલ છે કહાં ને કહાં છે દમામ
 કહાં તે 'સુરત શહેર શુલજાર' નામ
 કહાં છે સુરતનાં સખી આજ રે
 ગયા શું બધા થાઈ તારાજ રે
 વણફા અને જાગિરો ક્યાં ગઈ
 અરે શી દશા આજ એવી થઈ
 સુરત શહેર! તારી હતી નામના
 હું નરમંદ તારા હતા કામ ના

* તે વખતે મુંઝઘ શહેર નહિ પણ માછીમારોનું ગામ હતું.

કસબદોર તારા હતા કિર્તિમંદ
 વણતકામ તારું હતું દિલપસંદ
 સુરત! શેઠિયા ને અકાબર પુરા
 ગયા ક્યાંહ તારા સખી ને શુરા
 સુરત! તાહરી તે સુખી હાકમી
 અરે આજ આપેછ કેવી ગમી
 થયાં રેલ ને આગ તારી વિરુદ્ધ
 ગયું તેજ તારું, ગયું રૂપ-શુદ્ધ
 સુરત! ઓ સુરત! હાય રી આ દશા
 નથી આગલા કોઈ દોરો કશા
 થયું આજ કેવું અરે મંદ તું
 બચાઈ રિખે છે થઈ અંધ તું
 બચાવે હજીબી ખુદાયા તને
 પૂરી આશ કુલ થાય તારી અને
 હુનરમંદ તારા ખિલો દેશમાં
 મળો જશ તને નેક ઉદ્દેશમાં

સુરત શહેર! શુલબર તું તો હતું
 સમે તે નહીં કોણ સુરત જતું
 સુરત! તું હતું એક સોનાં સુરત
 બધાં કામ થાતાં તહીં તો પુરત
 હતી રાજધાની નવાબી તહીં
 વળી ખૂબ વ્યાપાર મોટો અહીં
 નહીં તુજ સમૂં, કોઈ બંદર હતું
 હતું-નહિ હતું-સર્વ બંદર હતું
 અરે આજ ક્યાં છે તહારો દમામ
 થયો બંદાર કુલ અસ્ત આજે તમામ
 લખું રૂપ શું શાહજાદી તણું
 સખુનની કહો ખાણ ક્યાંથી ખણું.

અજબ હુરનની તે કુમારી હતી
 ખુદાએ અજબ કેં ચિતારી હતી
 જહાંમાં નહીં જોડે જોની મળે
 મુખાવિંદ દેખી કલેજાં બળે
 શુલાખી હતા ખુબસુરત ખુબ ગાલ
 હતો ગાલનો રંગ જાણે શુલાલ
 ખરફની મિશાલે હતી ખાણુઓ
 ચલકતાં હતાં આંખનાં કાણુઓ
 હતી તે ચમનની જ ગોચા પરી
 ખુદાની હતી મ્હેર તેપર ખરી
 નહીં હોય હોશાન એવું જગે
 પમરતી હતી તે પરી હર રંગે
 હતું 'લાલારૂખ' નામ ખુશ તેહનું
 મળે તે પરી, લાખ્યોદય જેહનું
 સરોવર સમૂં કદ, લટકદાર ચાલ
 ખુશીમાજ રહેતી હમેશાં ખુશાલ
 ઝવેરાતથી તે ઝુલાઈ જતી
 અજબ જોખને તે દખાઈ હતી
 હતી શાહજાદી અજબ નોજુવાન
 કદાવર, ચપલ, શેનશાહી નિશાંન
 હતો શાહનો તે ઉપર ખૂબ પ્યાર
 ઝનાને હતી લાડકી તેજ નાર
 નહીં તે તણે કોઈ વાતે કમી
 નહીં જાણતી તે કદીખી ગમી
 પછી શાહ જ્યારે જનાને ગયો
 ખુદારો બધો અબદલાનો કલ્થો
 સુણી શાહજાદી ખુશી ખૂબ થાઈ
 સરસ શાહ સાથે બનાવી સગાઈ

પ્રથમ બાપને હજીથી થઇ બગલ
 ‘ભલા તાજવર! નેક કીધા અમલ
 જઇશ કાશમીરે ખુશી સાથ હું
 દઇશ તે જવાંનેજ મુજ હાથ હું
 તહારા હુકમ પર સરો-ગાન છે
 પિતા તુંજ મારો કદરદાન છે.’

થયો શાહ ખુશ સાંભળી આ સુકન
 પછી બોલિયો:-‘જહુ થયો છું મધન
 ખુશી તાહરી સાંભળી આજ હું
 ધરાઉંછ બેટી ખરી દાજ હું
 દિવસ સાતમાં છે અહીંથી સફર
 ખુદાપર ભરોશો હવે નેક વર
 ગણું છું તને હું ખરી ભાગ્યવાન
 ખરે પામી છે તું ખસમ આજ મહાન
 શૂરો અબદલા છે ગયો હજ થકી
 સદાનો થયો દૂર એ તો નકી
 ખસમ સાથ તારો, હવે કર અમન
 ઇલાહી ઉપર રાખજે નેક મન
 ખુશીમાંજ ભવ સર્વ ભરશે તહીં
 ખસમ સાથ તું રાજ કરશે તહીં
 સફર કાજ તું સજજ થા ફીકરી
 ખરો ભાગ્યોદય છે જ આ ફીકરી
 અમીરો અને ખંડણી રાજમાં
 લખાવ્યુંછ મેં આવવા કાજમાં
 સવારી અને લશ્કરોને લઇ
 બધા આવશે એકસંપી થઇ
 તુરત સજજ થા ફીકરી તું હવે
 રજા ચલાઉં છું તુજ થકી હું હવે.”

કહી એમ શાહે લીધી. ત્યાં રજા
 બનાવે મર્યા તે પળકથી મઝા
 બધી ખાંદિઓ-ઢાસિઓ થે ખુશાલ
 પછી ચાલી રહી ત્યાં બધાંની ધમાલ
 દિવસ સાત જ્યારે થયા તે પસાર
 થયું સૈન્ય ઘોડે હરખથી સવાર
 હતાં શાહને રાજ જે જે નમી
 ફરજ આજ આવી બધાંની ગર્મી
 બધા માનમાં શાહનાં આવિયા
 સરસ એકથી એક ત્યાં ફાવિયા
 નવાબો-અમીરો અને રંક-રાય
 લાખો આદમીનો સમૂંદય જણાય
 હજારો હતા હાથિઓ ને સવાર
 ઉભું પાયદલ તો ખરે બેશુમાર
 હતા ઊંટ પર ગંજ ખી લાધિયા
 હજારો ઉભેલા હતા સાંઢિયા
 ઘરેઘર ખુશાલી, દરે દર જમાવ
 નહીં કોઈ તેવો ખુશીનો બનાવ
 કુલે શહેરમાં ખુશ ખુશાલી હતી
 સખખ લાલારૂખ ખૂબ વ્હાલી હતી
 ઉભા લશ્કરો કુલ સરસ શસ્ત્રમાં
 દિપી ઢાસિઓ ત્યાં કસખ વસ્ત્રમાં
 કુલે ખાળકો-વૃદ્ધ કે જન જીવાન
 ખુશીની હતી મૂખ પર સૌ નિશાન
 ખુશાલી બધે ખૂબ જામો રહી
 નહીં લેશ કે રજ ભાર ખામી રહી
 દિવાલો અને દાંડિઓ દીપિયાં
 ગરિખ રૈયતે ઘેરને લીપિયાં

દિધા મહેલને રંગ ખુશ આખદાર
 મળે જોઈ આંખો તણે જે કરાર
 છુડેજ-કંચરા પર ખુશિની નિશાન
 યતાવે યધાંને ચમન ખાસ મહાન
 મકાનો અને મહેલ સાથે મિનાર
 ઉભેલાં અજબ આપતાં કાંઈ બહાર
 યધે કલની તોરણોનો જમાવ
 મધુર આપતો નેત્રને કાંઈ ભાવ
 સરસ કંતુરીની સુગંધી વળી
 હવામાં યધેયધ ખુબીથી મળી
 મગજ આદમીનાં કરી ખાસ તર
 ભરી આપતી ખુશ યધાનું જીગર
 ઉભી ફેાજ આખી જવાને સફર
 હુકમ પર હતી શાહ કેરા, નઝર
 ‘હુકમ શાહ ઐરંગનો કયાર થાય’
 જીગરમાં હતી સર્વનાં આશ આય

*

*

*

પછી શાહજાદી બની સજ્જ જ્યાર
 ગદં ભેટવા શાહને તાજદાર
 તહીં હર્ષથી ભેટિયો ખાસ શાહ
 ‘ધલાહી હવે રાખશે તુજ નિગાહ’
 સરે હાથ મેલી દુવા બોલિયો
 પછી હારનો ગાંઠ ત્યાં બોલિયો
 કહ્યું:-‘કીમતી લે રતન આય છે
 ઘણા લાખનું મૂલ અંકાય છે
 ખરિદ્યાં હતાં લાખ હૈં મેં પચાસ
 કરૂં છું તને ભેટ હું આજ ખાસ

ઘણા કીમતી મોતિઓ સંગ છે
 હિરાના વળી કેંક તો નંગ છે
 હમેશાં ગળે તાહરે રાખજે
 અને નામ માફ સદા ભાખજે.
 ઘણાં હેતથી ઓળવીને ગળે
 પછી બોલિયો :- 'જીવ મારો બળે,
 નહીં રાજ-જંજાલ મુજને હોતે
 જરૂર સાથ હું તાહરી આવતે
 ખુદા થાય તારો સદાનો રપ્પીક
 છૂપો જે ગની કે ગદાનો રપ્પીક
 હવે શાહઝાદી સુખે થા વદા
 ગમીની અશમ છું ન જોતી કદા*
 બધા બંદુબસ્તો થશે બેફિકર
 જિવશ કેમ બેટી હવે છું વગર
 ફદલખાન નામે શૂરો છે અમીર
 દયાળુ સખી ને નેકલબાજ, ધીર
 બધી ફેજ તેને હવાલે કરી
 ન કરે છું ફિકર કોઇ વાતે જરી
 બધી રાહમાં તે સદા સંગ છે
 વળી દબદબા બાજ બળ, અંગ છે
 હુકમ મેં કર્યો છે બધી વાતનો
 રસાલો ચુનંદો દિધો સાથનો
 હવે બેફિકર માતની પાસ જા
 મળી લે હવે તેહને છું જરા'
 કહી શાહ ઔરંગ ત્યાંથી ગયો
 હરખ શાહજાદો તણે બહુ થયો

અજબ હુશન જોખન મચેલું હતું
 રમે નૂર તેનું રચેલું હતું
 પછી શાહજાદી મળી માતને
 બધાં ખેશિઓને અને સાથને
 ખુશીથી ખિલી માત ત્યાં તેહની
 રજા માગતાં બેઠિએ એહની
 ઘણા આશિષો હર્ષ સાથે ક્રિધા
 વળી બાધબી કેંક સારા ક્રિધા
 ફરજ શીખવી નેક, ભરથારની
 “ ઘણી ધાન છે ધાર તલવારની
 ખખરદાર રહેવું ઘટે નારને
 ખસમના પુગે તોજ તે ખ્યારને
 જુખખ ખાયડીનો દુઃખી છે ઘણી
 ખમે તે ખસમ આફતો ખી ઘણી
 ચતૂરા ચતુર હોય ભરથારની
 ફિકર તેહને નહિજ તલભારની
 અગર શાહ—સુલતાન કે હોય રંક
 સુખી છે ઘણી, ખાયડીથી નિઃશંક
 ખખરદાર રહેવું સરો—જાનથી
 હમેશાં વરતવું વળી માનથી
 ભલે ભામિની જે ફરજ—વાતને
 થશે વશ નકી તે જુરી ઘાતને
 ભલી ભામિનીની જગે છે ભલાધ
 સતી નાર પદિ ગ્રહે છે સવાધ
 ખુદા ને ખસમ જે સરીખા ગણે
 મળે સૃષ્ટિનાં સૂખ તેને, અને
 ભલી નામના નારિમાં સર્વ થાય
 ભલા ગૂણ તેના ઘરોઘર ગવાય

સખખ, દીકરી તું થજે નેક નાર
પતીનો ખરો ખેંચજે દીલ-ધ્યાર
ઉમેદો અધી તો જ ફલશે નકી
મુરાદો અધી તો જ મળશે નકી.”
પછી ગોઠમાં દીકરીને લિધી
કિસી ધ્યારથી એક પોતે કિધી
નિરો હુર્ષનાં નેત્રમાં આવિયાં
ખરી માતનાં ચિન્હ અતલાવિયાં
જનાને અધે શાહજાદી મળી
ફરી ખાપ પાસે ઉમંગે વળી*

પછી શાહ ઝંઝારંગ ત્યાં ખોલિયો
“લલો દીકરી દીન તું જ ખોલિયો
સફર દૂર છે, તું દુઃખી નાં થતી
ખુશીમાં જ રહેજે અહોનિશ અતી
દિવસ સાઠની છે સફર જાણુ આ
મગર અખતનું નેક મંડાણુ આ
જિંગરમાં હવે ધારજે દીકરી
ખુશી થાઇ સીધારજે દીકરી
મળે માર્ગમાં ખૂબ તુજને મળ
દઉં છું હવે નેક બેટી રજા.”

અધી દાસિઓને કિધો ત્યાં હુકમ
‘સદા રાખજે સાથ એની કદમ
સફરમાં નહીં લેશ બેટી મુઝાય
હુકમ સખત તમ માનજે ખાસ આય’
અધી ખાંડિને બક્ષીશો ખી દિધી
જગા પાલખીમાં ખુશીથી લિધી

ઉભેા શાહ પોતે બની આબદાર
 કહ્યું કે ‘ચલાવો સિપાહો સવાર.’
 સવારી પછી શહેરથી નીકળી
 ખુશાલી અને હેરમાં ઉછળી
 નહીં ઠાઠનો તો હતો કાંઈ પાર
 બધાં જન ઉલટમાં હતાં બેશુમાર
 રહ્યું ગજમણ તે લડાયક શહેર
 નહીં કોઈને કોઈ કેરી ખખર
 ખુશીના જ સાહેા બધાં સાંભળે
 ગમી ઉતરે કોઈને ના ગળે.
 સિપાયો લડાયક અમીરો બધા
 અને સાહુકારો વણરો બધા
 ગયા પાઢરે શાહ સાથે તહીં
 ગમી કોઈ વાતે હતી ત્યાં નહીં
 સૌ દેશના રાય-રાજા હતા
 લડાયક વળી મસ્ત-તાજા હતા
 ગયા શાહનાં માનમાં તે બધા
 શૂંરા રાય શુ, શુ ગની કે ગદા
 હતી હાથિઓની હારોની હાર
 સિપાહો તણો તો કરો ના સુમાર
 અઝબ દબદબો શાહ કેરો હતો
 ખુશીથી ખિલેલો જ ચહેરો હતો
 હતો હાથિની પીઠ પર તે સવાર
 ચમરદાર ઊભા હતા આબદાર
 હતી સર્વ કંચન-હિરાથી જડી
 બુદ્ધેલી દિશા ચાર મોતી લડી
 હતી બેમુલ્લી ખાસ અંબાડિ તે
 પ્રસંગેજ વપરાતિ - નહિ દહાડિ * તે

કસળ બર ઝરી સાથ કિનખાળ ખાસ
 જડેલાં હતાં બેમુલાં—બેકિયાસ *
 હતો શાહ-ગજાં ખાસ સણગાર-પૂર
 અઝળ દળદબો ને અઝળ કાંધ નૂર
 હતો લિલ્લુકે કોટ કુલ ઘેરિયો
 ફકીરો ઉપર ગંજ ખુળ વેરિયો
 સવારી તણું શું કરું ય્યાન હું
 નથી કે કવિરાજ—વિદ્વાન હું
 બધી ખુળસુરત સાહિલી હર્ષથી
 અતી માન-સન્માન ઉત્કર્ષથી
 ભલી શાહજાદી તણે આપતી
 અને લોક પર છાપ શુભ છાપતી
 નવાબો-અમીરો કરી ખુળ દમામ
 હતા આવિયા સાથ લરકર તમામ
 ફદલદિન જનાના તણે જે સુખી
 કદાવર, કુલેલો અને જે સુખી
 સવારી તણે આય સરદાર તે
 મચેલો હતો ખૂળ જરદાર તે
 હતો શાહનો તે ઘણો માનિતો
 અને જન બધાંને વળી જાણિતો
 બધી સાજવારી તણી હુમધામ
 ટકેલી ફદલદીન ઉપર તમામ
 જહીં પાલખી લાલારખની હતી
 તહીં ભીડ એવી મચેલી હતી
 નહીં ટાંચણીખી જમીંપર પડે
 ઉભેલું પગે લોક એવું ખડે

અમીરો હતા અશ્વપર કુલ સવાર
 હતી હાથમાં એક સરખી કટાર
 નવાબો હતા દબદબે ખાસ પૂર
 સખખ કે હતો શાહ પોતે હઝુર
 નવાબો-અમીરો પ્રથમ ચાલતા
 પછી લશ્કરીઓ સુખે મહાલતા
 પછી ઢાસ-ઢાસી કદમ-દર-કદમ
 ખુશીના પુકારા કરીને બહમ
 બધાં સરઘસે રંગ પૂરી સરસ
 હીપી રહિ-દિપે જેમ હૂરી સરસ
 પછી પાયદલ ફ્રેજ ચાલી રહી
 જગા બેંતખી નહિજ ખાલી રહી
 સવારો ચુનંદા પછી આવિયા
 સરસ રંગના વાવટા લાવિયા
 પછી શાહ-ગજ ચાલ્યો ટેકથી
 પુકારો થયો જોધ દર એકથી
 પછી શાહજાદી તણી પાલખી
 ખુશીમાં હતી તે હુરી-ખાળકી
 પછી ખાસ સરદાર તે ફ્રેજનો
 ગણાતો હતો જે ઘણાં બોજનો
 હતું નામ જેનું ફદલદીન નેક
 કદાવર હતું તેહનું અંગ એક
 હતો અશ્વ પર તોય થયલો સવાર
 સિપાહો હતા સર્વ તે પર ઉદાર
 પછી ગંજથી લાધિયા ઊંઠપર
 સર્વ રૈયત તણી ત્યાં નઝર
 જમાઈ થકી આ હતું ખાસ પદ
 ગણાઈ નહીં કોઈથી લેશ હદ

હતો હાથિઓ પર જરો-માલ પૂર
કરોડો તણો તે ખજાનો જરૂર
વળી ગંજ સાથે હતાં ખૂબ શસ્ત્ર
વળી શસ્ત્ર સાથે હતાં ખૂબ વસ્ત્ર
વળી વસ્ત્ર સાથે હતાં કું ગુલામ
સિપાહો વળી દાસ-દાસી તમામ
પછી તંબુઓની મચી લાઇ હાર
પછી ચાલિયાં ટટ્ટુઓ બેશુમાર
પછી સર્વ ખોરાક-પોશાક પૂર
પછી સર્વ વાજિંત્રના નેક સૂર
પછી કુલ લગાયક હતો ખાસ માલ
પછી ખાનસામાં, ખતી ને મસાલ
હતી એમ આખી સમારી સફર
અબાયબ ખની નેધ સૌની નજર
થયાં શહેરથી સર્વ જ્યારે પસાર
થયાં શાહને ખૂબ તેથી કરાર
વળાવી ઘણું બહાલથી પાદરે
વળ્યો શહેરમાં શાહ બહુ આદરે. *

*

*

*

નિરખ ચિત્ર ખીણું તું ખુશાલ
લખું વાત તેની હવે હું વિશાલ
પુગો અબદલાના પિસરને† હુંકમ
ખુશીમાં ખિલ્યો શાહ તે દમ-બ-દમ
સફર સફ સમારી તુરત ચાલિયો
પ્રથમ કુંશરે તેજ જઈ મહાલિયો §

માનથી. † ખુખાર્યાના શાહને § શાહબદી કાશમીર પૂગે તે અગાઉ
નદો ત્યાં પૂગો.

હજી શાહજાદી હતી રાહમાં
 પડ્યો શાહ તેના હવે ચાહમાં
 ખુબેચા હતો શાહનો સર્સ માંત
 હણું રાજ તેનું ઘણું ત્યાં નિરાંત
 નહોં શત્રુઓનો કશો કોઈ ડર
 હતી રાજગાદી સદા બેફિકર
 અમલ પર હતો શાહ તેનો જવાન
 પિસર અળદલાનો, અમીરી નિશાન
 સરસ મખમલી તંબુઓ ઠોકિયા
 અને ટેકડા નામિયા રોકિયા
 હતો તે જવાં શાહ મોટો કવિ
 કવિતા રચી રોજ દેતો નવી
 અજબ શાયરી ભાઈ તેમાં હતી
 નકલમાં નહોં ચીજ ખાલી જતી
 હણું નામ આખાસ તેનું સરસ
 હતાં તીસ પર પાંચ તેને વરસ
 હતો શાહ આખાસ શૂરો ઘણો
 લડાયક, બહાદૂર, પૂરો ઘણો
 વિચાર્યું દિલે કે “હજી દૂર છે
 અજબ શાહજાદી નકશ-દૂર છે
 સવારો પછી ચૂટિયા બે હજાર
 ઉલટ માન દેવા કરીને વિચાર
 ‘તમે સર્વ ઇસ્તેફખાલે બધા
 જવાને થજો આજ ત્યાંથી વઢા
 ભલી શાહજાદી તણા માનમાં
 સફર સફ સમારો ખિયાખાનમાં
 ઘણી ઇજજતે આંહિ લઈ આવજો
 પરી ચહેરને પૂર હરખાવજો’

કહી તેમને ત્યાં રવાના કિંધા
સિપાહો-સવારો ચુનંદા દિંધા

*

*

*

હવે તે તરફ શાહજાદી સફર
ઉમંગે કરી રાખતી ખુશ જિગર
હતી સાઠ દહાડા તણી તે મજલ
મગર સૈન્ય સાથે હણું જે સખળ
ધણી ધીરથી ચાલતું તે હણું
વળી મંજલે-મંજલે થોળતું
ફઢલદીન કરતો હુકમ સર્વમાં
ગરક તે હતો તાણમાં-ગર્વમાં
ખંધી વાતની રાખતો તે તલાસ
નહીં કોઈ વાતે જરાખી કચાસ
સફરમાં થતો દીન જ્યારે ખલાસ
સમે રાતને તંબુઓમાં વિલાસ
શિતલ ઠામમાં ધાવણી નાખતો
અને ખૂબ ત્યાં ચોકશી રાખતો
વળી બામદાદે થતી તુર્ત કુચ
વટાવી નહીં પહાડ પર્વત ઊંચ
દિવસ સાઠ જ્યારે ધયા ત્યાં પસાર
ખની શાહજાદી ધણી બેકરાર

“થશે ક્યાર પૂરી સફર આપણી
મજે ક્યાર મૂરાદ ખર આપણી
હતી સાઠ દહાડા તણી આ સફર
હજી કેમ આવ્યું નથી તોય ઘર.”

મનાવે ખંધી સાહીલી તેહને
મગર ધીર આવે નહિ એહને

‘હજી તો સફર અર્ધ છે આપણી
 ઘણી ફાજમાં ગર્હ છે આપણી
 અગર હોત સાથે છડા ને સવાર
 સફર થાત આજે નકી ધાર પાર
 હજી અર્ધ મંજલ રહી છે હવે
 જશું જલ્દ જાણો સિતાબી થવે
 ફદલદીન પોતે કરે છે ફિકર
 થશે શાહનો ખોફ મોટો અગર
 ભલી શાહજાદી જરા ધીર ધર
 ખુશીમાં બધું ભેળ તારું જિગર
 વધાઇ વળી એક ખીજી બની
 સખી છે ખરેખર તહારો ધણી
 તને માન દેવા ચુનંદા સવાર
 સરસ આવિયા આજ છે બે હજાર
 ફદલદીન તેની મહારત કરે
 અને કેમ ગમ એમ આજે ધરે’

ખુશી સાંભળી થાઇ એવી ખખર
 મગર શાહજાદી હજી બેસખર
 બનેલી હતી-ધ્યારની લેહમાં
 પડી શાહ આખાસનાં નેહમાં
 અંધીરી પડી કે જડે ક્યાર ધ્યાર
 પડે તોજ સીને જરાખા કરાર
 સિપાહો ખુશીમાં અજાયબ હતા
 તમાશા અને નાચ રંગો થતા
 નહીં ભાવિયું શાહજાદી તણે
 ખિચારી દિવસ આંગળી પર ગણે
 હવું તેહને જે ખરું ભાવતું
 નહીં કોઇ સન્મૂખમાં ભાવતું

અધી મોજથી તે હવે તો ધરાઈ
હતી તેણીને વાહલી આશનાઈ
હતો શાહ આખાસનો ખાસ ખ્યાલ
‘હશે કેવો નેક ચહેરો ખુશાલ!
હશે નાક કેવું વળી આંખ-કાન!
હશે શું મધુરી મહોડે જખાન!
હશે હાથ કેવો વળી શું દમામ!
હશે હાથહો ટેક સાથે તમામ!
હશે શાહનો ચહેર ખુશચહેર કે ?
હશે શાહમાં ખૂબ શું મ્હેર કે ?’
દિવસ-રાત એવા હતા ખાસ ખ્યાલ
પછી હીલ ક્યાંથી રહે તે ખુશાલ!
‘પુગું ક્યાર હું કાશમીરે અરે
અને ક્યાર કર* શાહ મારો ધરે.’

ફિકરમાં અધી સાહિલિઓ પડી
નકલ કોઈ ત્યાં તેમને નહિ જડી
અને શાહજાદી અગર જો ખુશાલ
રહે સાહિલિઓ શુખી બેમિશાલ
સખખ શોધતાં સર્વ તેની નકલ
મગર કોઈ તેમાં ન થાયાં સફલ
સરોવર કિનારે પડે જ્યાર રાત
કરે સાહિલિઓ નકલખાજ વાત
નહી પર સવારી કહી થોભતી
મગર શાહજાદી નહીં લોભતી
નહીં કોઈથી ખી ખુશી તે થતી
જિગરમાં ફક્ત એક આશા હતી

‘મળું શાહ આખાસને ક્યાર જાઈ’
 અધીરી હુરી હીલધી એમ થાઈ
 વડી સાહિલી નામ જેનું ગુલાબ*
 હતું, તે થતી એમ દેખી કબાળ
 ‘સિક્ત રી કંડું કે ભુલે આય ગમ
 મૂકે કંશમીરે જ્યાં સુધી નવ કદમ’
 ઉભેલી હતી કાંઈ કરતી વિચાર
 પડેલી ગમીમાં દિઠી બાઈ જ્યાર
 બિજી એક બોલી ઉઠી તુર્ત ત્યાર
 અહીં આવિયા જે ‘બકારી’ સવારત
 સરસ તેહમાં એક છે આબદાર
 ઘણા ખુબસુરત મઠે ને હોશિયાર
 અબજ તોરથી તે ગીતો ગાય છે
 જિગર ખુશ બનીને ચકિત થાય છે
 નથી દિલ્લીમાં કોઈ એવો કવી
 અબજબ સુણાવેછ રાહો નવી
 અગર શાહજાદી સુણે તેહને
 ખરેખર ખશાડે નહીં એહને
 રજા હોય તારી અગર જો મને
 કંડું એક સંજોગ તેનો બને’
 વડી સાહિલી આ સુણાને વચન
 જિગરથી બની ખુશ અતી થૈ મધન
 ચતુરા હતી તે બાણેલી ઘણી
 વળી વાહલી, શાહજાદી તણી
 ફદલદીન પરબી હતો છાપ ખાસ
 ફદલ તેણિના બાપનો એક દાસ

* લાલાજીબની વડી સાહિલી ગુલાબ એક મોટા દરજ્જાવાળા અમીરની
 બેઠી હતી † શાહ આખાસે મોકલેલા સવારો.

ગુલાબે કરી તે પછીથી તપાસ
 ઠરી વાત તે તો ખરી આસપાસ
 સવારો હતા આવિયા બે હજાર
 ચુંટેલા ચુનંદા ઘણા ઓસ્તવાર
 હતો તેહમાં એક મોટો કવી
 સરસ ગાય રાહો હમેશાં નવી
 ફરામર્જ તેનું હતું નામ નેક
 નમનતાઈ સાથે ખુખીમાં દરેક
 હતો મહં ભરપૂર ને નૂરવાન
 મધૂરી હતી કે અજાયબ જખાન
 'સુણુ શાહજાદી અગર આ અવાજ
 ભુલે શાહ આખાસની કાંઈ દાજ'
 ગુલાબે કર્યો એમ દિલમાં વિચાર
 ફદલદીન પર મોકલીને સવાર
 ફદલ આવિયો જ્યાર હાલ હાલ ત્યાં
 સમજિયો 'થયો કાંઈ બેહાલ ત્યાં'
 છપી, શાહજાદી તણી થાઈ વાત
 પડી તેણિની છે ખુશાલી પછાત
 ખુલાશો ગુલાબે કિધો માનથી
 ફિકરમંદ થાયો ફદલ જાનથી
 'પછી પૂછિયું' 'કેમ એનો ઇલાજ
 કરે જે થકી નામવર ખાય દાજ
 સફરનાં દુઃખો છે ઘણાં રંજખાજ
 નથી કોઈનો કાંઈ તેમાં અવાજ
 ખધાં સૂખમાં નામવર જાય છે
 અરે તોય મુંઝવાય-ઘભરાય છે?
 ગરીબો તપે તાપમાં ત્યાર કેમ?
 સુખીને દુઃખીની કદર નહિ જ એમ !

પછી બોલિયો ‘ઓ અમીરન ! સખર
 જરા ધીર તારાં જીગર માલ્ય ધર
 કમી આય એની થવાને ગમી
 નકલ કાંઈ શોધું જરા હું થમી
 થવા દે દિવસ ચંદ એવા પસાર
 સિતાબી સફરમાં કરૂં અખ્તીયાર
 ગુલાબે કહ્યું તે ઝરૂંએ વશી*
 ‘ફિકર નામવર તું ન કર હ્યાં કરી
 નકલ એક શોધીછ મેં હ્યાં નવી
 ખકારી સવારો મહીં છે કવી
 ફરામર્જ છે નામ તે નેકનું
 શકે છે જીતી દીલ દરએકનું
 અબ્જાએબ ગાણું સુણાવેછ તે
 દુઃખીનાં દુઃખો ખી બુલાવેછ તે
 અગર શાહજાદી સુણે એહને
 ખરેખર ખશાડે નહાં તેહને
 કરે ગાયને વાત કેરાં કથન
 જીતી લેછ સૌનાં ઘડી માંત્ર મન
 ફદલદીન ! આપે અગર તું રજા
 મળે શાહજાદી તણે આ મઝા
 વળી આ સફરખી સલામત કપાય
 અને આ મટી રંજ, રાહાત થાય
 અગર તુજ તણી હ્યાં રજા જો મળે
 ખધી દીલ કેરી ઉમેદો ફજો
 અગર શાહજાદી ધરે જો ગમી
 અને થાય નહિ દુખ તેનું કમી

સફરમાં ઘણી સુસ્કિલો પામશું
 ખુદાને ખબર કે કહાં ધામશું
 ખચારી ખની છે ખહુ બેકરાર
 ફદલદીન ! તેનો કરી લે વિચાર
 અહીં શાયજાદી મધન થાય છે
 અને કુલ ગમી ખી ટળી જાય છે
 થશે આ સફર ખી ખુશીથી પૂરી
 મુઝાશે ન તો જાણુ નાહક, હૂરી
 ચઢાવી અપ્રીણનીજ ગોટી હતી
 ફદલદીનની સૂત રોતી હતી
 'ખકારી સવારો મહીં હોય એક
 ફરામર્જ નામે, ગુણોમાં દરેક
 વળી દીલ જેથી ઘડીમાં જુતાય
 અજાયબ હકીકત સુણી આજ આય
 નથી ખાતરી માહરી ત્યાં થતી
 સખખ વાત તું મેલ એવી જતી
 શુકન તાહરો મેં નથી તોડિયો
 મગર આજ તારો નથી જોડિયો
 હશે કોઈ નામી, નકામે સવાર
 હવંથ એવા દે તજ તું વિચાર'
 ફદલદીન પાછો પડ્યો લહેરમાં
 ઘડીમાં ખુશી ને ઘડી કહેરમાં
 હશીને ફદલદીનના હાલ પર
 વડી સાહિલીએ કહ્યું 'નામવર
 ફિકરમંદ તું શા થકી થાય છે
 સમે નામનાનો વહી જાય છે
 ખખર થઈ અગર રાહના રંજની
 નહી રાખવી આશ તે ગંજની

થશે શાહ ઔરંગ તુજ પર ખફા
 સખખ તું કરી નાખ એને સફા
 અમે એક દહાડે લઇશું તપાસ
 નકર આપીશું ત્યાં રજા દાસ પાસ
 ઘણી સાંભળી છે ખુબી તેહની
 સખખ આશ છે મુજ તણે એહની
 અજાયબ હુનરથી વજાડે ગિતાર
 સુણી થાય ગમ દૂર થૈને કરાર
 સખખ હોય જો હ્યાં રજા તાહરી
 કહું હું ખુશીનું પછી માહરી
 સુણીને અપ્રીણી તહીં બોલિયો
 ઉઠીને જરા પેહલાં ડોલિયો
 ‘જનાને અગર પારકો મર્દ જાય
 અને આ ખખર શાહને જાઇ થાય
 દહાં તાજવરને પછી શું જવાબ ?
 મને આપ તેનો પ્રથમ તું હિશાબ ?
 ખુમેર્યા સુધી આ હકીકત જશે
 પછી હાલ શું બોલ મારા થશે !
 નથી નીચ તું, નાર કુલવાન છે
 ખખરદાર છે તું, ન અંજાન છે
 પછી કાં’ કરે છે અરે એમ વાત
 વિચારે ખંધા નાખ તારા પછાત
 ખખર શાહને થાય આ વાતની
 નકી રાખવી આરબુ ઘાતની
 જનાને નહીં પારકો મર્દ જાય
 નકી શાહને ખાસ અપમાન થાય
 ન આ શાહજાદી તણે આપ ખ્યાલ
 વિચારી પછી ચાલિયે સર્વ ચાલ

મને શાહનો ફક્ત છે એક ડર
ન કર ત્યાં રજા દેત હું બેફિકર”

અમીરી ગુલાબે કહ્યું: ‘ઓ ફદલ!
ખંધી વાત છે તાહરી આ અદલ
નથી કોઈ વાતે જરાખી ખલલ
વિચારી મગર નેક કર તું અમલ
ખની ખાવરી શાહજાદી ઘણી
ફિકર રાખ તારાં દિલે તે તણી
સફરમાં ખંધું ચાલિયું જાય છે
અહીં આજ તું સર્વનો રાય છે
મનેખી ખંધી વાતનો ખ્યાલ છે
મગર રંજનો સ્હેલ આ તાલ છે
જનાના તણી તું ફિકર કાં કરે
ખદો લઉંછ જોખમ મહારે સરે
નહીં લેશ અપમાન તું જાણુ થાય
ખદા લઇશ સાખૂત તેના ઉપાય
રજા આપ તું આવતી રાતથી
અને બેફિકર રહે આ વાતથી
મલાઝો જનાના તણો રાખશું
અને ગુપ્ત રીતે મઝા ચાખશું
નથી આ ખિયાખાનમાં કૈં રમત
સખખ જાણુ શોધુછ એવી ગમત
હશે નામવર તાહરી જો મનાઇ
ખંધી આવશે એક ઢહાડે તવાઇ
નથી છોડતી શાહજાદી ગમી
સિક્તથી અમે તે કરીશું કમી
અમારી સિક્તમાં મદદગાર થા
કરી લે હવે હીલ મોટું જરા’

સુણી સાહિલીની બધી જ્યાર વાત
 અપ્રીણી પડયો બાપડો ત્યાં પછાત
 નહીં તેહનું ત્યાં કશું ચાલિયું
 ભુઓ દીલ નરમાસથી વાળિયું
 કયા કામ થાયાં નથી નારથી ?
 ડરી છે કહી નાર કહો હારથી ?
 સિક્કત નારમાં તે નથી મર્દમાં
 ઉલટમંદ છે એ કંઠણ દર્દમાં
 નહીં નારને મર્દ પૂગી શકે
 બુબખ લોક આડું નકામું બકે
 ફદલ જમમાં પેહલાં ડાલિયો
 બચારો પછી તો નમી બોલિયો
 “ખરાં દીલથી છે ખુશી તાહરી
 હવે આડ લેતો નથી માહરી
 ખુશીથી ફરામજને તું બુલાવ
 અને ગીતનો સ્વાદ તેનાં ચખાવ
 મગર રાખજે તું મલાજો ઘણો
 જનાનાને લાયક તવાજો ઘણો
 જરીનો તમે નાખજો એક ચર*
 પડે પારકાની ન જોઈ નજર
 ફરામજને નહિ પડે આ ખખર
 જનાનો સુણે છે મહારો હુનર
 હવે જા, તને છે મહારી રજા
 કરો સર્વ મન ચાહિ તમના મજા
 હતો તે સમો એક ખુશ રાતનો
 ઘડાયો અજબ ઘાટ રાહાતનો

ગયો તે અપ્રીણી પછી સેજ પર
 પડ્યો કેફની નિંદમાં બેખબર
 થઈ રાત જ્યારે ખુશીમાં પસાર
 પડી એક ખીજી મુખારક સંવાર
 નહીં શાહજાદી હતી એનમાં
 હતો એક ખસ ખ્યાલ દિલ-રેનમાં
 વડી સાહિલીએ કહ્યું તેટલાં:-
 “ગમીમાં દિસો છો તમે કેટલાં !
 દિવસ ચંદમાં સર્વ ફળશે ઉમેદ
 નકામે કરો તમે કાંચ ખેદ !
 તમારી ખુદા આશ ખર લાવશે
 ખુશીનાજ દહડા હવે આવશે
 ગવંચો અહીં આવિયો એક છે
 સરસ રૂપનો ને ઘણો નેક છે
 હુનર ઉમદાની ખબર છે ઘણી
 સુરીલું ગળું, કંઠ જાણે મણી
 તમારો અગર થાય મુજને હુંકમ
 કંઈ આજ હાજર એને કદમ
 ગમીને ભુલાવી કરે છે સુખી
 થયાં છે સુખી, સાંભળીને દુઃખી.”

સુણી સાહિલીના બધા આ સુખન
 કહ્યું લાલાડખે ‘દુઃખી આય મન
 ધરાવેછ આશા હવે એકની
 કરે છે દુઃખી, વાત દર એકની
 જિગરમાં હવે ફક્ત આ આસ છે
 ખસમના દિદારની જ ખસ ખ્યાસ છે
 મને મેળવે તે ખુદાવંદ ક્યાર
 જીગર પામશે તોજ માફ કરાર

જખર હસ્ત જોખન કરે છે હલાક
 મિનિટ એક તે એક જાણે કલાક
 અને એક કલાક-તે એક વર્ષ
 કહો શું પછી મુજ તણે હોય હર્ષ ?
 હતી આ સફર માત્ર દિન સાઠની
 પડી છે હવે થઇ કઠણ પાઠની
 ખુદાને ખખર ક્યાર પૂરી થશે
 અગર આશ મારી અધૂરી જશે
 ખસમ માહરો ત્યાં પ્રથમ આવશે
 છુડું દીલમાં કેટલું લાવશે
 નથી કોઇ વાતે હવે હું ભુખી
 ખરો હાલ આજ મારો દુઃખી
 દિયે જો ખુદાવંદ કેં પાંખ, પર
 ઉડીને કરૂં વાહલા પર નઝર
 ન કર પાસ મારી હવે કોઇ વાત
 દુઃખી જાય છે માહરા દીન-રાત
 ભુખી હું નથી કોઇનાં ગીતની
 ભુખી છું ખસમની ખરી પ્રીતની.”

વડી સાહિલીએ કહ્યું: “સાંભળો
 કરો જીવ કાં’ એટલો આકળો
 હવે જે વખત જાય તેમાં ખુશી
 બધી નાખશે દિલગિરીને ભુશી
 દુઃખી છું તમેને દુઃખી જોઇને
 ખુશાલી નથી લાવતી કોઇને
 તમે જો સુખી તો સુખી છે બધાં
 તમે જો દુઃખી તો દુઃખી છે બધાં
 મનાવો જિગરને દિલાશે ધરી
 કિનારે હવે આવિયાં છે તરી.”

તમારું હશે તે તમારું થશે
 નહીં હાથ તે પારકાંને જશે
 ખુદાએ લખ્યાં સર્વ પર નામ છે
 બધા માનવી માત્ર બેફાંમ છે
 થવાનું કહી ચૂકવાનું નથી
 નસીબ કોઇને મૂકવાનું નથી
 લલાટે લખેલા હશે જેહ લેખ
 નથી ચૂકવાની રતી ભાર રેખ
 સફર છે રહી બસ દિવસ બારની
 ફિકર ખાવ છો કેમ દિલદારની
 સફરની નથી રંજ તેને ખબર
 થવાની નથી કાંઇ જાહી અસર
 સફલ કલ તમારી થશે આશ બર
 ખુદા પર ધરો નેક બાનું સખર
 જગે ગીત છે તે ગમોનો ઇલાજ
 અજબ એ ખુદા છે મધુરો અવાજ
 નથી રાગદારી અમલ કોઇ બદ
 ખરી સંગિતે ખુદરતી છે મદદ
 ફરામર્ગ એવું સરસ ગાય છે
 ખચિત દોલ ખુશ ખુશ બધું થાય છે
 ખુબી તે ધરાવેછ એવી સરસ
 છિમાતી નથી આપણી ત્યાં તરસ
 વળી સાથ તેમાં કહી સર્વ વાત
 ખુશીમાં પૂરી તે કરાવેછ રાત
 સખબ, એટલી તું કબૂલી અરજ
 લલી શાહજાદી ! ગમીનું કરજ
 કરી દે હવે જલદ વહાલી અદા
 ખુદાવંદ દેશે ખુશાલી સદા

નહીં જો તને ગીત તેનાં ગમે
 સુખે વાલિશું તે ગવેયો અમે
 મગર છે મને ખાતરી એહની
 કદર ખૂજશે તું નકી તેહની
 ફકત એક વખતે લઇશું તપાસ
 મને હ્યાં હુકમ બક્ષ તું આય ખાસ”

બહુ જીદ દેખી કહ્યું કે ‘અગર
 ખુશી છેજ તારી—ગમે તેમ કર
 અરે ગીત તે પ્રીતમાં શું કરે!
 મગર કેાણ તારી જખાંને ધરે!
 ફકત એક વખતે લઇશ હું તપાસ
 પછી કામ માફ ગણિશ હું ખલાસ
 ફદલદીનને આપજો આ બખર
 સુણો આવિને તેહનો તે હું નર
 બનાને છુપાઇ સુણીશું બધાં
 ખરૂં તોલ તેનું કરીશું બધાં
 ફરામર્જને પાડવી નવ બખર
 ફદલપર પડે ફકત તેની નજર
 ફદલદીન કાજેજ તે ખાસ ગાય
 તમે આપજો તેહને ખ્યાલ આય’

અમીરા શુલાબે ફદલદીન સાથ
 તુરત શુકતગૂનો ચલાવ્યોજ હાથ
 “તમે હાજરી આપવી આજ ખાસ
 કરાવી ફરામર્જની ખી તપાસ
 હુંકમ લાલાફખનો થયો આજ છે
 બધી ધૂમ આ માહરે કાજ છે
 ફરામર્જને આ થવી ના બખર
 ફદલદીન પર રાખવી સૌ નજર

મગર માહરી છે ખરી આશ એમ
 છુપાવી શકીશું બધી વાત કેમ!
 ફરામર્જને ખાનગીમાં કહો
 'તમે રંજ થોડી વધારે સહો
 ભલી શાહજાદી થકી થાય આય
 સખખ શૂરથી પૂર ભરપૂર ગાય.'

ફદલ બોલિયો કે 'ખરી વાત છે
 મળે સૂર તો રંજ રાહાત છે
 ફરામર્જને હું કહિશ સર્વ ભેદ
 તમે રાખજો માહરી પર ઉમેદ
 રહો બે ફિકર એ અમીરા ગુલામ
 કરું છું હવે કામ આ હું સિતામ.'

ખુશી સાથ ત્યાંથી ગુલામે રજા
 લિધી કે હવે રાતનાં છે મજા
 'ભલી શાહજાદી ભેલી સર્વ ગમ
 ખુશાલી ઉપર મેલશે નિજ કદમ'

ખતમ થાઇ દહાડો પડી જ્યાર રાત
 ફદલદાન આવ્યો ફરામર્જ સાથ
 હતો તંબુ તે શાહજાદી તણો
 ઘણો કીમતી ને કુશાદે ઘણો
 હતું ઝર-કસબનું બધું કામ ખાસ
 પુરાયા દિવાના વળી ત્યાં પ્રકાશ
 પછી શું પડે પૂછવું બોલ ભાઈ ?
 સભા સ્વર્ગની હોય જાણે રચાઈ
 બિછાવ્યો હતો બિસ્તરો† એક ખાસ
 ઉમેલા હતા જાસુસો આસપાસ

નહીં પારકા કોઇ આવી શકે
 ન મકદૂર કે કોઇ આડું બકે
 બનાને હતો એક ઝરરીન ચર
 હતી આંખ સૌની ફરાંમઝ પર
 ખરો ખુબસુરત તે હતો એક મઠ્ઠ
 નહીં હીસતું મૂખ પર કોઇ ઢઢ
 શિકલ જોઇ થાયાં મથમથીજ ઢંગ
 અજાયબ ઉપજિયા બધાંને તરંગ
 હતો ખાસ પોશાક સાદો સફા
 નહીં મૂખ પર હીસતો કેં જફા
 મધૂરાં હતાં તેહનાં ખૂબ નેણ
 વળી વાપરે બહાલ સાથેજ વેણ
 હતું અંગ પર એક પ્હરણ સફેદ
 ખિલેલી હતી સર્વ તેની ઉમેદ
 દુપટ્ટો ઝરીનો સરે શોભતો
 કમરબંધી કંમરે શોભતો
 હતું આંગણે નંગળી આબદાર
 બતાવી બળક જે રહ્યુંતું અપાર
 મુકેલી ખભાં પર વળી એક શ્યાલ
 પમરતાં હતાં તેલથી ગાલ-બાલ
 સુગંધી હતો છાંટીને આવિયો
 વળી સાથ વાજિંત્ર પણ લાવિયો
 હતુ શસ્ત્ર તે એક દિલખુશ 'ગિતાર'
 હવે જોઇશું આપણે તે ચિતાર
 બજાવી ઘણાં માન સાથે સલામ
 ફરાંમઝ ત્યાં બોલિયો આ કલામ
 'ફદલદીન સરદાર એ નામવર
 હુનર માહરો હું કહું નજર

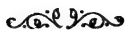
હતું હીજરી હોઢસો-તેર† સાલ
 ખોરાશાનમાં ફેપ થાયો વિશાલ
 તવારીખ તેની અહીં આજ લાઉં
 ગિતારે ઉતારી વળી સાથ ગાઉં

વાર્તા પહેલી.

ખોરાશાનનો છુરખાવાળો મલીક.

પ્રજાની હતી આંખ બસ એક પર
 નહીં ખીસતી લેશ ત્યાંથી નઝર
 હતું હીજરી દોઢસો-તેર સાલ
 કહું જે હકીકત કથી આજ હાલ
 પચમ્બર નવો એક ત્યાં નીકળી
 હતો મૂકતો લોક પર ઠીંગળી
 દગાખાજ, પાપી, પ્રપંચી હતો
 ઘણો દુર્ગુણી, ફૂર, સંચી* હતો
 અજબ ભાઈ છે ધર્મનું તો ઝનૂન
 કરાવેછ જે કે કુંકર્મો જખૂન
 ફિદા તે નખી પર થયાં સર્વ લોક
 પરીક્ષા કરે તેહની નાંજ કો'ક†
 બધાં આંધળાં એક સરખાં થયાં
 સભામાં ઘણા હર્ષ સાથે ગયાં
 નખીએ બધાંને કિધો બોધ ત્યાં
 કરી કોઇએખી નહીં શોધ ત્યાં
 ખોરાશાન આખું કહો આવિયું
 નખીનું બધું બોલવું ફાવિયું
 પરસ્તાન જેવું હતું તેહ ઘર
 ચકિત બેઠને સર્વ થાયાં જિગર

* કપટખોર. † કોઈ.

ખરી વાત એ કે હતો તે જવાન
 મગર ત્યાં છુપાવી હતી કુલ નિશાન
 મુખે એક ધુરખો હતો નાખિયો
 વળી એક ઝંભો હતો રાખિયો
 સરસ ઉંચ આશન કરેલું હતું
 ખુદે ચીજથી તે ભરેલું હતું
 લિધેલી હતી ત્યાંજ તેણે જગા
 ઉભેલાં હતાં લોક જોતાં મજા
 ઝરખો હતો એક છુપો તહીં
 હતી કોઈ નારો છુપેલી અહીં
 હતાં બેખબર લોક આ વાતથી
 હતાં લીન સૌ કોઈ રાહાતથી
 નખીએ હતો દબદબો રાખિયો
 ચછી શૂરથી બોધમાં ભાખિયો

“નથી આય માયા અરે કામની
 નકી જાણુને એહને નામની
 રસુલલા ઉપર એક રાખો ચકીન
 તશ્ એક છે આખરે તો જમોન
 કખરનુંજ કોણું તમારું થશે
 બધું જર જવાહીર મિથ્યા જશે
 નથી આવવાનું કશું સાથ દામ
 પુકારો ઇલાહી તણું એક નામ
 તમારી ખીખીઓ હશે જેટલી
 તમે મોકલો ઘેર મુજ તેટલી
 ખુદે બોધ આપું ખરાં દીલથી
 થશે સખત નુકશાન કે દીલથી
 ઇલાહી ! ઇલાહી ! પુકારો બધા
 તમારી ફરજને ઉતારો બધા

પળે મોત મુખ પાસ ત્યાં આવશે
 હજારે ઇલાજે નહીં ફાવશે
 તમે પાપથી ભાઈ મારા ડરો
 ખુદે ખ્યાલ લેજો તમારે ભરો
 ઇલાહી તમોને મદદ આપશે
 વળી મુશ્કીલો રંજ સહ કાપશે
 ખુદાવંદના ખોફથી જે ડરે
 સફળ જીંદગી માનવી તે તરે
 ખરો શાહ સુલતાન તે બાપ છે
 ખરું નહીં તે આપણું પાપ છે
 બચાવે તમોને ખુદા, પાપથી
 ડરેલા રહે તે જગત બાપથી
 જુઠી આય કાયા ન માયા ટકે
 મુરખ માનવીઓ જ આડું બંધે
 અવલથી હતો તે અને રેહશે
 તમોને ખરા લાલનું કેહશે
 સદા સાચવો માનવીઓ ચકીન
 નકી બેવફા છે જહાં ને જમીન
 થશે શું તમારી અરેરે વળે
 કંઈ ખ્યાલ ત્યારે કાલજી બળે.”

નખીએ અહીં નૂંછિયા નીરને
 ફરી બાલિયો તે ધરી ધીરને
 “ઇલાહી વિના સર્વ સુમસામ છે
 ખરું અઝમતી એક તે નામ છે
 તલેસમ ભર્યો છે ખરો તેહમાં
 અરેરે ! ઘણો ગંજ છે એહમાં
 જુઠી આય માયા અને માલ, જર !
 ધરો તે રખાની જિગરમાં કંદર

નમીને પળે પળ કરે। જો નમાજ
 તમારે સુણે તે, કમીનો અવાજ
 ગુફામાં હતો એક હું ગુમ જ્યાર
 હતી થઇ ખુદા સાથ ત્યાં વાત ત્યાર
 ખુદાએ કહ્યું કે જુઠી જહાન છે
 મટીનું અનેલુંજ ઇનસાન છે
 ખરાં દીલથી યાદ જો તે કરે
 અને રાહ મારી જિગરથી ધરે
 કંઈ તેહની કલ સફલ હું ઉમેદ
 ટળે તેહનાં તન તણો, તાપ એદ
 વશાવીછ મેં જુદમાંખી પ્રભાંડ
 ભળે જુદંગી ભોગવે લોક ભાંડ*
 અગર જુદિને ભાનથી કેળવે
 ઘણા લાભ મુજ પાસથી મેળવે
 સખખ હું દઉં છું તને ખાસ જ્ઞાન
 બધાં માનવી સાથ કર તું પિછાન
 ખરી રાહ સંખંધી બતાવી હવે
 બનાવો બધાં લોક ભાવી† હવે
 ખુદાના હતા એમ સાચા સુખન
 સખખ માનવીઓ ! તમારું કંઈન
 સિવાડી રહો મોત સારું તૈયાર
 કરો પહેલાં મોત કેરો વિચાર
 અરેરે ! તમારું પછી શું થશે
 ઉડી આતમાં ખોળીએથી જશે.”

કહી એમ પોતે રડ્યો બેહિસાખ
 બળીને થયાં સર્વ સીનાં કખાખ

* હલકી; નીચ. † આસ્થા રાખનારાં.

કહરહાન દેખી રડયાં લોક ખી
 પરીક્ષા કરી નવ શકયા કો'ક ખી*
 નહીં ઢાંગ જાહેર તેનો થયો
 બધો ભેદ તો ગુમખાને રહ્યો
 હવું લોક ભેગું તહીં બેશુમાર
 બધાંને કહરનોજ આવ્યો વિચાર
 અરે પાપ તો છે કીધેલાં અમે
 દુઃખી શા થકી થાય છે એ ગમે
 વહયો એક ત્યાં વૃદ્ધ-ધર્મી તુરત
 “જજો જીંદગી સાથ કાળી સુરત
 પયખર ભલે આપ છો આવિયા
 ભલા ભેદ સાથે ભલે લાવિયા
 તમે પામિયા છો ખુદાની પિછાન
 અમે પામિયા તો નથી લેશ જ્ઞાન
 જીંદગી જીંદગી છે અમારી ખરે
 ઘણાં પાપ થાયાં અમારે કરે
 બચાવો અમેને તમે આ નખી
 તમેને હવે છોડીયે નાં કખી
 ખુદાના તમે તો ખરા છો રપ્રીક
 બધી સાહ્યતામાં થયા છો શરીક
 નથી જીંદગીમાં ખરે કાંઈ સાર
 ભરી પાપથી છે અરેરે ! અપાર
 થઈ આજ ભારી અમે પર અસર
 તમે ભેદિયાં છે અમારાં જિગર
 નવાજેશ મોટી તમારી બની
 નવી જીંદગાની અમારી બની

ટકી છે ઉમેદો તમે! પર હવે
અધાં પાપથી ખાસ છુટકો થવે
ખતાવો તમે તે ખુદે રાહને
ચખાડો અમોને ખરા ચાહને
પયમ્બર ગણી હું નમું છું સરે
નખી વીણુ ત્યાં કોણ હાથો ધરે.”

સુણી વૃદ્ધનાં એવા ત્યાં સુખન
ઘણાં ઉરકેરાયાં જુઓ નેક મન
નખી પાસ જઈ વૃદ્ધ તે બોલિયો
‘પયમ્બર ! ભલે ભેદ તેં બોલિયો
ચુમું છું હવે હું ચરણ તાહરા
દુવા નાંખ તારી, ઉપર માહરા’

નખીએ કહ્યું “આશ તારી સફલ
થશે, પામશે તું અશો એક ફળ
થયો વૃદ્ધ આ આશિષોથી ખુશાલ
પડી તું ત્યાં તો પછીથી વિશાલ
અધાં લોક આશીશ લેવા ગયાં
નખીનાં ચુમી પાંચ પાવન થયાં
અધાં આંધળા ધર્મથી હાય થઈ
અધાંનીજ શુધ-શાન રે ! કેમ ગઈ
ચરણને ચુમી લોક તો ચાલિયાં
જુઓ ખુદરતે વેર શું વાળિયાં
ખલાસી અધી ભીડની જ્યાર થઈ
જવાં મદ્દ એકે નખી પાસ જઈ
કિધું માન સાથે નમન, એટલાં
ઝનને પડી ચીશ પણ તેટલાં
જરૂએ હતી ખુબસુરત નાર જે
જવાં મદ્દને જોઈ પણ વાર તે

અચારી ખરેખર ડઘાઈ રહી
 શિકલ નેધને ફાળ ખાઈ રહી
 અજાયબ બની તે જવાં મર્દથી
 પડી ચીશ પાડો તહીં દર્દથી
 નહીં કોઈનું ત્યાં ગયું ખાસ ધ્યાન
 મગર કુદરતે એક લીધી વલાણુ
 કુલીખાં હતું નામ તે નારનું
 હતું પાત્ર તે તો ખરા પ્યારનું
 અચારી પ્રપંચે ફસેલી હતી
 ઘણાં સંકટોમાં વસેલી હતી
 નખીની હતી બદ નજર તે ઉપર
 તુટેલું હતું આપડીનું જિગર
 બની તે હતી એક નિર્દોષ ભાગ
 કપાળે લખેલા હતો દુષ્ટ નેગ
 અઝિમ નામના એક લડાયક જવાન
 ઉપર રાખતી તે હુમેશાંજ ધ્યાન
 સુખી તે હતી નાર બહુ એકવાર
 અઝિમને દિધેલા હતો નેક પ્યાર
 અઝિમ તેજ તેની હતી ઉંઘ-ભુખ
 અઝિમ તેજ તેનું હતું સૂખ-દૂઃખ
 અઝિમ તેજ તેનું હતું કામ-નામ
 અઝિમ તેજ તેનું હતું જામ-દામ
 અઝિમ તેજ તેનું હતું સાન-જ્ઞાન
 અઝિમ તેજ તેનું હતું માન-દાન
 અઝિમ તેજ તેનો હતો પ્યાર-સાર
 અઝિમ તેજ તેનો હતો ચાર-ગાર
 અઝિમ તેજ તેની હતી આસ-ખાસ
 અઝિમ તેજ તેની હતી પ્રેમ-પ્યાસ

અઝિમ તેજ તેનાં જિગરનું ઝવેર
 અઝિમ તેજ તેની જિગરજાન લહેર
 અઝિમ તેજ તેની જવાની લલી
 અઝિમ તેજ તેનાં જિગરની કલી
 અઝિમ તેજ તેનાં સુખોની સુરાધ
 અઝિમ તેજ તેનાં દુઃખોની દવાધ
 અઝિમ તેજ તેના જિગરની ઉલટ
 અઝિમ તેજ તેના ચમનની લપટ
 અઝિમ તેજ તેના સિનાનો શરીક
 અઝિમ તેજ તેની રજાનો રશીક
 અઝિમ તેજ તેની કજાની કટાર
 અઝિમ તેજ તેના સુખોનો સિતાર
 અઝિમ તેજ તેની જગતમાં ઉમેદ
 અઝિમ તેજ તેની ખુશી સાથ ખેદ
 અઝિમ તેજ તેની હતી દાજ-લાજ
 અઝિમ તેજ તેની ખુશીનો અવાજ
 અઝિમ તેજ તેનો હતો જાન-માલ
 અઝિમ તેજ તેની ઉમેદો વિશાલ
 અઝિમ તેજ તેનાં હતાં જીવ-જાન
 અઝિમ તેજ તેનાં જિગરથી જહાંન
 અઝિમ તેજ તેનું હતું મુંખ-કમલ
 અઝિમ તેજ તેની ઉમેદો અસલ
 અઝિમ તેજ તેનો દિવસ સાથ રાત
 અઝિમ તેજ તેની અહોનીશ વાત
 અઝિમ તેજ તેના જિગરનો જમાવ
 અઝિમ તેજ તેના ગુનાનો ખચાવ
 અઝિમ તેજ તેનો મિતમ પાક જાદ
 અઝિમ તેજ તેની દિનો-રાત ચાદ

અઝિમ તેજ તેની પ્રીતિનો પતંગ
 અઝિમ તેજ તેના વિચારો-તરંગ
 અઝિમ તેજ તેની જવાની હતી
 અઝિમ પર અઝળ તે દિવાની હતી
 ખરેખર સુખી એક જોડું હતું
 ખસમનું નહીં હેત થોડું હતું
 જમાનો થયો કોણુને છે વફા
 બધાની ઉપર થાય છે એ ખફા
 ભલા ભુપતીઓ ચઢે ને પડે
 ખુશીમાં ખિલી કોઈ દહાડે રડે
 કુલીખાં તણા હાલ એવો થયો
 દિવસ સૂખનો ગુપ્ત જ્યારે ગયો

ભુઓ શું જમાનો રમ્યો ભાઈ દાવ
 બન્યો યુદ્ધનો એક મોટો બનાવ
 બુખારા ઉપર એક ઉડી લડાઈ
 ધરાની ઉઠ્યા લોક કરવા ચઢાઈ
 હતો તે સમે એક એવો રિવાજ
 બતાવે બધા દીલથી દેશ-દાજ
 ઉઠે દેશ પર જ્યાર મોટી લડાઈ
 બધા નીકળે બહાર, લૈને વડાઈ
 ગણે હીચકારા—ન આપે મદદ
 સજા થાય તેવા સખસને શખત
 હતી ખુશનુંમા ખૂબ ‘આમૂ’ નહી
 નહીં નીર તેનાં સુકાયાં કઠી
 હતું તે નદીને તિરે શ્હેર એક
 કુલીખાં તણા ત્યાં હતો જન્મ નેક
 અઝિમનો હતો જન્મ બી તેજ શ્હેર
 મચેલી હતી બાળ વયથીજ મ્હેર*

સુખી સર્વ વાતે હતાં બેઉ પૂર
 ખુદાએ દિધેલું હતું ખાસ ગુર
 બધાંને હતી પ્રેમની તે ખખર
 ઉમેદે ખિલેલાં હતાં તે જિગર
 મચેલો હતો લગ્નનો પાક પ્યાર
 ખુશી સાથ વસ્તી ખસમ સાથ નાર
 ઉઠી શહેરમાં જ્યાર મોટી લડાઈ
 અઝિમની ઉલટ તેજમાં પૂર થાઈ
 હતો એક તે નેક બહાદુર જવાન
 ખરા મર્દ કેરી નિશાની મહાન
 પડશે પ્રીતથી તે જવા જંગ બહાર
 ઝુલીખાં ફિકરમંદ થઈ ખૂબ ત્યાર
 “ખુદાને ખખર જંગમાં શું થશે
 લખેલું લલાટે અરે શું હશે
 અઝિમ વાહલા, દે તજ આ વિચાર
 જરા કાકલહી જિગરમાં ઉતાર
 જશે તું, થશે માહરૂં શું અરે
 સુણી જંગ આ અંગ તો થરથરે
 જનો જગમાં જે જગે જાયછે
 ઘણાએક તેમાં ખતા ખાયછે
 ભરૂંશે નથી લેશ ખી જંગનો
 સલામત નથી તૂકડો અંગનો
 કહ્યાં વેણ તું માન રે એટલાં
 જિવશ દેમ તું આવશે તેટલાં
 ખમી હું શકશ કેમ તારી જુદાઈ
 ખરે કોપ છે કાંઈ એતો ખુદાઈ
 અઝિમ તુંજ મારો જિગર-જાન છે
 અઝિમ તુંજ મારી શિકલ-સાન છે

કરૂં કરગરી તને હું અરજ
અધી મેલ તું એક ખાજૂ કરજ.”

જુલીખાં તણાં આ સુણીને સુખન
અઝિમ ખોલિયો ત્યાં તપીને તદન
‘કરજ, ‘મેલ ખાજૂ’-ન તું એમ ખોલ
થશે હીચકારૂં ન તો ખાસ તોલ
કરજ, કાજ મારો ભલે જાય જાન
કરજનાં કરજને ગણું છું મહાન
કરજ, જે ભલે તે ખરો છે ગમાર
કરજ, ભુલવે થાય હાની અપાર
કરજ, કાજ શુરા જીવે ખાસ જાય
કરજ, કાજ લાભો હજારો તજાય
કરી કસરતો જે ઘણી અંગની
હવે છે મને હાંશ ખસ જંગની’
પછી નમ્ર થઇને અઝિમ ખોલિયો
ખરા પ્રેમના દારને ખોલિયો
‘જુલીખાં જિગર, તું જરા રાખ ધીર
ખુદાએ લડાયક દિધું છે શરીર
વળી દેશનો એજ છે કાયદો
જવા યુધ્ધમાં છે ઘણો ફાયદો
ન જીવું જિગર જેમ શકશે ખમી
ગમી માહરી લેખતી નાં કમી
તજીને તને હું નહીં જાઉં જાન
મગર કાયદાને ઘટે સર્વ માન
સજા થાય સરકારથી સખત, સાથ
ખતાવે ખધાં ‘ખાયલો’ એમ હાથ
ધરાવી દિલે હું જખરજસ્ત જોર
કહે કેમ કહેવાઉં હું થાઇ ચોર

ઘણાં ને થશે તો થશે પાંચ માસ
 નકાંમી બુલીખાં ન તું પાંચ ત્રાસ
 ખુદાની નજર છે ઉપર આપણી
 ઘરે છે સદા તે કંઠર આપણી
 સિનામાં હશે ને સખર આપણી
 ટળી સૌ જશે ખસ ફિકર આપણી
 ઝુપે તેજ રાખે ખખર આપણી
 સદા રાખવી ત્યાં નજર આપણી.’

બુલીખાં કહે “ઓ અઝિમ નામવર!
 ભુલી પ્યારની તું ગયો શું કંઠર
 મિનિટ એક તે એક થાશે કલાક
 કલાકે થવશ માસ જેવી હલાક
 થશે એક ને માસ તો એક વર્ષ
 હવામાં જશે માહરો સર્વ હર્ષ
 મને ભુખ ને પ્યાસ થાશે હરામ
 વળી નિંદ ખી હું ગુમાવિશ તમામ
 ઝુરીને મરશ હું અરે ફેટલી
 હજીખી અઝિમ સુણ અરજ એટલી
 મખાદા* કળા તુજ થઇ જંગમાં
 ન મારો રહે જીવ આ અંગમાં
 લખી રાખજે કે થઇશ હું સતી
 ન શાંખી શકું તુજ અજલને પતી.’

અઝિમ બોલિયો “સુન બુલીખાં જીગર
 ખુદા પર જરા ધર સખર, તજ ફિકર
 થઇ છે જમાં ફેાજ જે ચાર લાખ
 નજર સર્વની નારપર એક નાખ

હશે ધીર કેવી અધી નારમાં
ફિક્કરમંદ તું કેમ થઈ પ્યારમાં
હશે જે અહાને નિમેલી અજલ
થશે તેજ, ગણુ મોતને તું સખળ
પયમ્બર-પિરોને નથી સુકિયા
કહી વાયદા મોતના ચૂકિયા
થવાનું હશે તે થશે એક વાર
હવે તો થવું દેશ કાજે ઉદાર
ખુદાવંદ આ રાજનો છે રફીક
થશે સંકટોમાં અધાનો શરીક
જુલીખાં જિગર તું રહે બેફિક્કર
નવાજેશનારા ઉપર ધર નહર
નવાજેશનો તેજ છે આપનાર
અધાં પાપ સંતાપનો કાપનાર
લલાટે લખેલું હશે તે થશે
ખુદાના હુકમથી વિધન વહી જશે
અગર હોય તું નેક નારી, જિગર
સુખન આય માની, પકડે અસ સખર.
જુલીખાં ખની આપડી લાઇલાજ
ખુજી નિજ પતીનાં સુખનનીજ દાજ
‘જિગર તો નથી શાંખવાનું જુદાઈ
ખસમનાં હુકમની ફરજ, તો ખુદાઈ’
અઝિમ વાહલા, જા કરી લે ફતે’
તને હું દુઃખી નાં કરૂ મમ્મતે
ખુદા થાય બેલી તને જંગમાં
ઘણું જોર અક્ષે વળી અંગમાં
ખુદાની સિતાયશ કરસ હીન રાત
પડે શત્રુઓ દેશ કેરા પશ્ચાત

વળે વેહલો વાહલો મુજ પતી
 દુવા હું ચહાવશ ઉમેદે અતી ”
 અઝિમ ખુશ થયો સાંભળી આ સુખન
 ‘જુલીખાં, ખરે તેં મનાવ્યું જ મન
 ઘટે છે ખરેખર તને આફરીન
 ખસમ કાજ કીધું જિગરને શિરીન
 ખુદા ને ખસમ છે ખરાખર જગે
 ધરાવે છે તેની સમજ તું રગે
 ખુશીથી હવે જંગપર જાઉં છું
 મહદ માહરા દેશને યાઉં છું
 નહીં હું ભુલશ તારા પ્યારને
 કરસ હરઘડી યાદ હકદારને’

કિનાના નગારાં થયા ખૂબ જ્યાર
 ગયો જંગમાં તે અઝિમ નામદાર
 જુલીખાં ઝુરાતી રહી એકલી
 ખસમની જુદાઇ સહી એકલી
 થયા જંગને જ્યાર ત્યાં પાંચ માસ
 લડાઇ ખરેખર બધી થઇ ખલાસ
 ફેરી ફોજ આખી લઇ ખાસ જય
 જુલીખાં કુલાવે સુણીને હૃદય
 “હવે માહરા તાજવર આવશે
 સુરજ-ચાંદ જેવી સુરત લાવશે
 કર્યા વર્ષ મેં સાત જાણે પસાર
 ઘડી એક પામી નહીં હું કરાર
 સુખોનો સુરજ આજથી ઉગશે
 ઉમેદે હવે આ જિગર પૂગશે
 ખલાસી બધી રંજ ફેરી થઇ
 ઘડી વિમિતી ઘોર જોવા ગઇ.”

અગરજે સફલ થાય ધારી ઉમેદ
 નહીં માનવી આ જગે જ્ઞેય ખેદ
 ખખર એક નાખૂશ એવી મળી
 કુલીખાં સુણીને અચાંનક છળી
 ‘અઝિમની ખના છે કળ’ આય વાત
 ઉડી કે, ગમીમાં પડી દીન-રાત
 નહીં જ્યાંન તેનું શકે થાઇ કાંઇ
 ખચારી દુઃખી ગારમાં જઇ દખાઇ
 ખખર લાવિયો એક એવી સવાર
 ‘મુવેલો દીઠો મેં અઝિમ નામદાર
 કપાયા હતા તેહના બેઉ હાથ
 જખમ જાંગપર ખી હતો એક સાથ
 નથી ભૂલતો હું-ખરી છેજ વાત
 તમે તોય ખોજે* ન રહેશો પછાત.”

કુલીખાં પડી બેવડી રંજમાં
 ન રાખી કસર ખર્ચવા ગંજમાં
 ઘણા ખોળ કીધી, વળ્યું નહિજ તોય
 નહીં શત્રુ પરખી સમો એમ હોય
 “અઝિમ માહરો છે હજીખી હૈયાત
 કળ થાઇ તેની ગલત ખાસ વાત
 ખશારત નથી કોઇ ગેખી મને
 સખખ જેમનો હોય એ ખી મને”
 કુલીખાં ઝુરીને ખચારી રહી
 ‘ખુદા પર સખર માહરી છે’ કહી
 પિડાતી હતી તે છુપા પ્યારમાં
 પડેલી ગજખના હતી ગારમાં

ખરા પ્યારની આગ-અંગારમાં
 હશે દેટલી નાર સંસારમાં!
 સિનામાં હશે સખત કેવા જખમ
 દુઃખો દેખવાને જ લીધા જનમ!
 જુલીખાં હતી રંજમાં એટલાં
 ગજળ પર ગજળ શું થયો તેટલાં
 ખરેખાત પડતી ઉપર છે પચાસ
 નથી આ કહેવત વિષે કે' કચાસ
 ઠગારો નખી* એક ત્યાં આવિયો
 અને સાથ ચેલા ઘણા લાવિયો
 હતો તે પ્રપંચી દગાખાજ પૂર
 હતો નારિઓનો ખરો કાળ-કૂર
 ફસાવી ઘણી ઓરતો ફંદમાં
 થયો પ્રીય સૌને દિવસ ચંદમાં
 દિશે ખુબસુરત નાર ત્યાં જેટલી
 ખિછાવી તુરત જાળ લે એટલી
 જુલીખાં પડી જ્યારે તેને નઝર
 પડ્યો કાપ કારી ખુરાને જિગર
 ઝનાને હતી તેહનાં કે'ક નાર
 મગર આ જુલીખાં અજળ હુશનદાર
 હુકમ સર્વ ચેલા તણે આપિયો
 “કલેજે મને આ સ્ત્રિએ કાપિયો
 ડિડાવો તમે એહને શહેરથી
 કરશ માહરી હું, પછી મહેરથી.”
 કર્યાં કરુકે ત્યાં પછી એહવાં
 જમાવે ન શયતાન પણ જેહવાં

બુલીખાં બની તે જુરાનો શિકાર
 ઝુટી તે ગયો ખુબસુરત નેક નાર
 નખી નામ, પણ કામ એવાં હતાં
 દગાખાજ શયતાન જેવાં હતાં
 હુરમ પાસ તેની હતી ચાર-વીસ*
 ગએલો ઝુટી એજ રીતે ખવીસ
 બુલીખાં હતી સર્વમાં આખદાર
 જીગર જોઈ પામે ખરેખર કરાર
 ઉડાવી નખી જ્યાર તેને ગયો
 ઘણો દીલમાં હર્ષ પેદા થયો
 ખુખારા તણા લોકના કહેરથી
 જવાને બચી, દૂર તે શહેરથી
 કરી કૂચ તેણે ઘણા એક દન
 સલામત દિઠો જ્યાર પોતે તદન
 બુલીખાં તણી પાસ તે આવિયો
 અને પ્યાર—ખદ પ્યારને દાવિયો†
 દીઠો મામલો જ્યાર એવો કંઠણ
 બુલીખાં પડી તે જુરાને ચરણ‡
 ‘ખચાવે અગર લાજ તું માહરી
 ખુદા ખુદા ખચાવે નકી તાહરી
 નખી નામ કેવું ગણે લોક પાક!
 નખીઓ ઘડીમાં કરે હેમ§ ખાક§
 નખી નામને નાં ઘટે આય કામ
 નખી નામની નામના છે તમામ
 નખી હોય તે શું કરે ખદ નઝર?
 નખી તો સદા પાક રાખે જીગર

* ‘ચાર-વીસ’=૮૦. † દેખાડયો. ‡ ચરણ-પગ. § હેમ=સોનું.

નખી! નામવાળા જુરાઈ તજે
 નખી નામવાળા ભલાઈ ભજે
 નખીઓ અપાવે ખુદાનું ચકીન
 નખીઓ ધુજાવે ન એવી જમીન
 નખી નામમાં છે તલેસમ ખરે
 નખી નામવાળા દયાનો ઝરે
 નખી દુષ્ટ કેરો નથી પાશખાન
 નખીની સદા હોય પાકી જખાન
 નખીની વર્ગી હોય છે પાક ચાલ
 નખીના હુંકમ પર જગતનો જિવાલ*
 નખી તે કખી કામ ખૂરાં કરે
 નખી દુષ્ટ ખ્યાલે ન દિલમાં ધરે
 ફસાવી મને તું અહીં લાવિયો
 અને ત્યાં હવશ તાહરો દાવિયો‡
 મગર જાણુ ઓ દુષ્ટ મૂંજ નકી
 નથી ફાવવાનો, ગયો શું ખકી
 ભલે લાજ કાજે અગર જાય જાન
 ફિકર લેશ તેની નથી એમ માન
 ભલે હાથથી થાય તારાં મરણુ
 થવાની નથી તોય તુંને શરણુ
 નખી નામવાળો જુરો ખોલિયો
 ઘણા કોધથી હોઠને ખોલિયો
 “મુરખ! રાખ વશ તાહરી તું જખાન
 હજી જાંઘી તાહરી છે જવાન
 જીવાની તણા હુસ્ન પર જ્વેશ છે
 મગર ક્યાં તને તેહનો હોશ છે

અઝિમ તાહરો તો ગયો છે મરી
 સિનામા સિતમ કેમ રહિ તું ધરી
 ખુદાની ખુશીનું હૃદય તે થયું
 અરે તેહમાં શું તહારું ગયું ?
 ખસમની ખલકમાં કહાં ખોટ છે ?
 અરે ! આલમે તે કહાં ખોટ છે ?
 અઝિમ તો હતો એક અદના ગુલામ
 હવે છાંડ તું ખ્યાલ તેનો તમામ
 નખી છું ખરીઢહાર તુજ પ્યારનો
 જરા ખ્યાલ કર હુશનના બહારનો
 જુવાની જશે જેમ ગુલનો બહાર
 જુવાની જશે જેમ આવ્યો વિચાર
 જુવાની જશે જેમ દુધનો ઉકાળ
 જુવાની જશે જેમ માયા વિશાળ
 તજી તાહરી તું મમત નેક નાર
 ગણીને ખસમ મુજ તણે આપ પ્યાર.

હુલીખાં સુણી આ ગજબનાક બોલ
 કરી નહિ શકી વખતનું કાંઈ તોલ
 ઘણી હેફ નાંખી કહ્યું કે “કખી
 મરું પણ કહું નહિ તને હું નખી
 નખીનું નથી કામ કે બદનજર
 કરે નાર હ્યાં પારકીની ઉપર
 પડો લાખ ફિટકાર તુજ નામને
 બતાડોં ધિઃકાર તુજ કામને
 અઝિમ માહરો તો હતો નામવર
 હવું પાક તેનું હમેશાં જિગર
 હતા તુજ સમાં તેહના તો ગુલામ
 રંગે રંગ બુરો દુષ્ટ છે તું તમામ

અગર લાજ મારી લૂંટ ફર તુ
કહું છું પડે પાપમાં પૂર તું
પુત્રાની નથી લાકડીને અવાજ
ધલાહિ તણી દીલમાં રાખ દાજ

નખીને ઘણા ક્રોધ ત્યાં આવિયો
મુખાવિંદ પર તેજ બહુ લાવિયો
ઘણા લાગિયા તેહને તે સુખન
અનુની ખની ત્યાં ગયો તે તદન
જખરદસ્ત હતો તે જુરો જાદુગર
હતાં કામ શયતાન જેવાં ખખર
મુખે કાંઈ તે મંત્ર ત્યાં બોલિયો
પછી અંગથી સ્હેજ તે ડાલિયો
પછી પગ પછાડી કયો ત્યાં પુકાર
કહ્યું કે 'બુલમ સખ્ત તું હ્યાં ગુઝાર'

તરત ત્યાં તલેસમ થયો ભાધ એક
જુલોખાં ઉભી થરથરી, ખોઈ ટેક
બધો મામલો ત્યાં ગયો ફેરવાઈ
ખંધી જાદુની ત્યાં દીઠી આશનાઈ
થયો જોઈ દેખાવ બહુ કમકમાટ
રચ્યો તે જુરાએ અજખ કાંઈ ઘાટ
જુલોખાં તણે દીશિયું એક દાર
થતા જ્યાં ભયાનક ઘણેરા પુકાર
પડેલાં હતાં દોજખી કેં રવાન
સડેલાં હતાં તેમનાં નાક કાન
અપેટા હતા મારતા દેવ લોક
વળી પાડતા ક્રોધ તો ખૂબ ફોક
કિડાથી ભરેલું હૃદય એક સખ*
પડે-લોહી કેરી વજેલી નિખળ †

જુલીખાં બધું જોઈને કમકમી
હતો આવતો હેવ તેની ગમી
કરે* ફેરડો એક મોટો ધરી
કહ્યું એક દેખાવ કરડો ઠરી
“નખીનો નહી માનિયો તેં હુકમ
અરે તે થકી આ વરસિયો સિતમ
કિડાથી ભરેલું હીકું આય સખ
ચશે તેહવી તાહરી ખી નિખખ”
કહી ફેરડાનો ચલાવ્યોજ માર
‘જુલીખાં ! કણલ તેહનો આજ ખ્યાર’

નહીં મારની ભાઈ પરવા કરી
મગર ધૂમરી તે કીડાની ધરી
ઘણી કમકમી તે ભલી નાર નેક
‘ખુશીથી ઉઠાવશ હુકમ હું દરેક
મને દોજખી ખ્યાલથી આ બચાવ
તલેસમ દેફે આ બધો તું કરાવ’
જુલીખાં વહી હાડથી કમકમી
જુરા દુષ્ટને તે બચારી નમી
નહીં જોઈ તે ત્યાં શકી લેશભાર
ધૂજ્યાં હાડ ત્યાં કમકમીને અપાર
તુરત એક તાલી પડી કાન પાસ
તલેસમ થયો ગુપ્ત ત્યાંનો ખલાસ
નખીને ઉભેલો હીઠો ત્યાં ફરી
ફરી બદનબર તે જુરાએ કરી
ગયો નાખવા હુશન પર હાથ તે
જુલીખાં ઉઠીં લોટવા બાથ તે

કિથો અંગનો ત્યાં સિક્કતથી બચાવ
 જિગરમાં ચઢ્યો નિજ અઝિમનો જલાવ
 દુરત એક તાલી ફરીથી પડી
 વળી બાપડી તે પોડામાં ખડી
 ફરીથી હીડું તે લયાનક મુકામ
 હવે તો હતા સાંપ-વિંછી તમામ
 ફરી એક દેવે કહ્યું મારતાં
 ‘થવાની નકી તૂંજ વશ, હારતાં
 નકામી દુઃખી કાંચ તું થાય છે
 લલાટે લખેલુંજ બસ આય છે
 તલેસમ ધરાવેછ એવો નખી
 નહીં કોઈ તોડી શકે તે કખી
 ઝનાને દુરમ આજ છે જેટલી
 થઈ છે નકી એમ વશ તેટલી
 સિનાને હવે તું કરી લે વફા
 નકામી અરે કાંચ સોસે જફાં
 દુરત નાગ-વિંછી પડ્યા અંગ પર
 ઝુલીખાં ડરી, ખોઈ સંધી સખર
 ‘નખીના હુકમને હવે હું નમસ
 નખીની ખરેખર હવે હું થવસ
 મને ટાળ આઝાબથી દેવ તું
 મને લે બચાવીજ તતખેવ તું.’

ઝુલીખાં હજી આ કહે છે સુખન
 તલેસમ થયો ગેબ ત્યાંનો તદન
 ફરીથી નખી ત્યાં ઉભેલો હતો
 બચારી ઉપર બસ તપેલો હતો
 ‘શરણ છું તને હું હવેથી નખી
 ફરી નાં ફરું કોઈ દહાડે-કખી

ભયાનક ન એકું ફરી તું ખતાવ
મને તું ભલે નાર તારી ખનાવ.’

હુલીખાં સતી જ્યાર થઇ લાઇલાજ
નખીને થઇ વશ - તજ લાજ - ઢાજ
હતી જે સતી નિજ પતિને વફા
શરણુ થાઇ તે જોઇ જાલમ જફા
જમાના ! જમાના ! કિધો કહેર શું !
ખાવી હુલીખાં ઉપર મ્હેર શું !
નખી નામ ધારી અરે ફાવિયો
દયા અંતરે લેશ નાં લાવિયો
હુલીખાં હતી ખુબસુરત હુશખાજ
મગર નાં શકી કાંઇ કાઢી અવાજ
હજીખી અઝિમને ભુલી તે નહીં
કહેતી ‘હશે જીવતો તે કહીં ?’
ખનાવી ખધીમાં વડી તેહને
નહીં હોંશ તેવી હતી એહને

ખુરાશાનને તું હવે યાદ કર
હતી જ્યાં નખી પર પ્રજાની નઝર
કિધું જ્યાં થકી મેં શુરૂ ધ્યાન મુજ
હવે આપ તે પર ખધું ધ્યાન તુજ
સલા જે નખીએ ભરેલી હતી
ખુદે વાત જે જે કરેલી હતી
ખુરી લોક તેથી થયાં ખૂબ જ્યાર
વિસરજન થયાં ત્યાંહથી સર્વ ત્યાર
જવાં મર્દ આવી પડ્યો જે ચરણુ
થવા તે નખીની ખુબીને શરણુ
પડેલી વળી ચીસ ત્યાં તેટલાં
કથન છે ખખર સર્વને એટલાં

હતો તે અઝિમ નામવર નેકજાદ
 ગયેલો હતો જંગપર, રાખ યાદ
 ઝુલીખાં ઝરખે હતી, જોધને
 પડી ચીસ પાડી, સમજ જોધને
 નખીનો હતો તેહને ખૂબ ત્રાસ
 સખખ કેં કરી નાં શકી આસપાસ
 હવે શું થયું સાંભળો તે તમે
 સિતાબી કરી તે નખીના જમે
 નથી ગેળની લાકડીને અવાજ
 સદા ગુમ છે રંક કેરો અવાજ
 નખીનું હતું એક એવું મકાન
 જગે જીવતું સ્વર્ગ હોયો સમાન
 ઝુલીખાં હતી પૂર આરામમાં
 કમી કોઈ વાતે નહીં દામમાં
 હુરમ સર્વમાં તે ગણાતી વડી
 મગર અંતરે તો સિતમંની કડી
 અઝિમની કદી યાદ ભુલતી નહીં
 સુખે જોધ તેમાંજ હલતી નહીં
 નખોને ખુશી રાખવાને હુશી
 ગમીની નિશાનો ન રાખે કશી
 મગર દિલમાં તો હતો સખત ડાઘ
 નહીં ન્હાશવાનો મળ્યો કોઈ લાગ
 હતો મહેલ પાસે પહારો સખત
 પછી ન્હાશવાનો મળે કયાં વખત
 ખુદાની ખુશીને રહી તે શરણ
 મિતે ચુમિયાં તે નખીના ચરણ
 નખીએ સલાને વિસરજન કરી
 તરત મહેલની રાહ જ્યારે ધરી

ગયો પેહલાં તો ઝુલીખાં તરફ
 નહીં સુંઢરી કાંધ બોલી હરફ
 નખીએ તહીં પ્યારથી પૂછિયું
 વળી આંખનું નીરખી નૂછિયું
 “ દુઃખી કેમ આજે બિછાને પડી
 ઝુલીખાં જિગર, કેમ છાની રડી
 અહીં કોય જો કોઈ વાતે કમી
 કહે તું મને - દૂર કાઢું ગમી ”

ઝુલીખાં ચતૂરે છુપાવીજ ભેદ
 કહ્યું કે “ મને ત્યાં થયો એમ ખેદ
 અહીં મ્હેલમાં છે સુખો બેમિશાલ
 નથી કોઈ વાતે મને લેશ હાલ
 નરખો ફર્યો છે ખરો માહરો
 મળ્યો આશરો મુજ તણે તાહરો
 કમીની હતી હું પ્રથમ એક નાર
 નખીનો વધી પામતાં પાક પ્યાર
 નહીં હોય નારી હવે મુજ સમાન
 ખરેખર થયું મુજ જીવેલું પ્રમાન
 વિચારો મને આવિયા એમ આજ
 સિનામાં ઉઠ્યા હર્ષ કેરા અવાજ
 સખખ હર્ષનાં આજ આંજી ખરે
 નખી જોહવો છે મહારે સરે
 હવે કોણની હોય મકદૂર આજ
 કરે મુજ તરફ કાંઈ ખોટો અવાજ ”

નખી આ સુખનથી ખુશી થાઈ પૂર
 પછી લોટિયો કોચ પર જાઈ દૂર
 બબડિયો તહીં કાંઈ એવા હરફ
 ફરીથી તલેસમ થયો તે તરફ

ઝુલ્હીખાં હતી ખાસ સાવધ તમામ
વળી ત્રાસ પામી સુણી તે કલામ
મગર આ સમે કાંધ ખીભું હતું
ઉભી ચૂપ જોતી, તહીં જે થતું
નખી મૂખથી ત્યાં નિકળતાં કલામ
પરી એક ઉભી કરીને સલામ
નખીને કહ્યું કાનમાં એહનાં
ધરેલું હતું હાથમાં જેહનાં
નમાવી નમન, કૂંક પોતે કૂંકી
પરી તો ખની ગુસ્સા પ્યાલું મુકી

નખી બોલિયો કે “ઝુલ્હીખાં જિગર
અહીં આવ હેશાન કર મુજ ઉપર
સરસ આય શરખત બનાવ્યું છે મેં
ઝનુન ધર્મ કેરું બતાવ્યું છે મેં
અગર નોશ આ જામ જો તું કરે
ખુદે ખ્યાલપર દીલ તારું ઠરે
પછીથી ખુલાસો કરસ એક હું
બતાવશ તને રાહ પણ નેક હું”

ઝુલ્હીખાં કહે “ઓ નખો નામવર
તને મેં દિધું છે મહારું જિગર
હજી રી તને બોલ રહી છે કમી
નવી તું બતાવેછ પાછી ગમી ”

નખી બોલિયો ત્યાં હશેને તુરત
“અરે ઓ મુરખ નાર પણ ખુબસુરત
ખુદાની ખુદેનો નથી કાંધ ખ્યાલ
ખુદે ભેદમાં છે ખુબીઓ વિશાલ
નથી દીલમાં તુજ થકી કાંધ કહેર
હવે તો વરી છે જીગર જાણ મ્હેર

નથી નાંખિયો બોલ તે માહરો
 ખસમ હું ગણાયો હવે તાહરો
 નખીની હુરમ તું ગણાઈ હવે
 જગે આશકારા - જણાઈ હવે
 પકડ જામ ને જલ્દ તું પી જિગર
 જિગર પર તહારાં થશે શુભ અસર
 ખુલાસો પ્રથમથી હવે લે કરું
 વફાથી નહીં લેશ પાછો ફરું
 વિસરજન સલા આજ મારી થતાં
 અને લોક પાછાં ફરીને જતાં
 હતો જે જવાં મદ ત્યાં આવિયો
 અને ઉભરો દીલનો દાવિયો
 અગર પાસ તે હોય મારી જવાન
 કરું તેહનાથી ઘણાં કામ મહાન
 અજાયબ ખરે મુખનું નૂર છે
 શિકલમાં અરે કોઈ એ શૂર છે
 ખુદા પર ધરાવેછ ચકીન પૂર
 કરું તેજ ચકીન હું ખાસ દૂર
 નખી નાંમ માફ-નથી કામ તેમ
 પછી ચાલવા હું દઉં કેમ એમ
 સખખ જાય શરખત બધું પી અહીં
 મદદગાર તું થાય મારી તહીં
 નકર તે ભયાનક સિતમ આવશે
 અને આખરે તુજ ઉપર ફાવશે
 નથી ચાલવાનું કશું તાહરું
 સખખ માંન જે આજ તું માહરું”
 બુદ્ધીખાં વિચારે છગર માંદ્ય એમ
 “અઝિમ થાય દૂખી-બને એમ કેમ.

ઠગારો મને પાછ શરખત કહી
જનમની ખનાવી ન મેલે રહી
અરે લાજ મારી છુટીને હજી
જીઓ જીંદગી ખી છુટે છે તજી
ખુદા ! તાહરી દે છુપી સ્હાય તું
સદા રંકને તો છુપો સ્હાય તું
અગર મ્હેરબાની હશે તાહરી
થવાની નથી ઘાત હ્યાં માહરી
ભલે મોત માફ નખી હાથ હોય
અઝિમ વાહલો તે સિતમ નહિજ જોય
ચરણ હું પડી એજ ચાહું હવે
થવશ હું સુખી જીવ મારો જવે. ”

કુલીઆં પછી એમ બોલી સુખન
“નખી, તું ન થા એમ મુજબે કંઠન
હુકમની નથી થાઈ હું લેશ બહાર
હવે તો દિલો છે તને સર્વ પ્યાર
કહી એમ શરખત ઉઠાવી પિધું
મયમ નામ મુખપર ‘ખુદા’ નું લીધું

પછી બોલિયો તે જુરો બેકદર
“ કરશ તે જવાંપર હવે હું અસર
કરાવશ બધાં કામ શયતાનનાં
તજાવશ કુલે ગૂણુ ધનશાનનાં
અગર આપશે તું મદદ તાહરી
ફળે તોજ આશા બધી માહરી
ખતાવી સરસ ચેહરો તાહરો
પછી હું રમશ ફંદ ત્યાં માહરો
સુરતપર દિવાનો થશે તે જહાર
મુરાદો બધી આવશે બર તહાર

જુલ્હીખાં કરેછે જિગરમાં વિચાર
 ખુદે મ્હેરખાંની ખની છે અપાર
 નથી આ જુરાને ખખર દેશ છે
 વસેલા સિનામાં ફકત દેશ છે
 ખસમ માહરો જે અગ્નિમ નામદાર
 કરે છે અરે તેહને આ શિકાર
 શિકારી થયો છે નખી હાલ તો
 ખુદાને ખખર થાય શું કાલ તો
 નખી તેહની લાકડીને અવાજ
 ધરી હાય તેણે અમારી દાજ
 જુલ્હીખાં પછી આય બોલી સુખન
 “ નખીની મદદમાં થઈશ હું મધન
 કરશ હું ખુશીથી તમેને મદદ
 ચલાવો તમારો તમે સૌ કસદ ”

નખી સાંભળીને થયો ત્યાં ખુશાલ
 ખિલી અંતરે આશ કેરી મસાલ
 નખી બોલિયો ‘ ઓ જુલ્હીખાં જિગર
 ખને કામ તુંથી મહાફ અગર
 તને હું કરસ ભેટ એવી સરસ
 બધી જાંઘળીની છિમાસે તરસ
 સિફતથી તહારી કરી આપ વશ
 મને જોઈએ એટલું જાણુ ખસ

[જડાઈ હવે વારતાની કડી
 નખીની વળી આખરીની ઘડી]

જુલ્હીખાં હતી જાણુતી એમ કે
 નખી વાતથી આ અજાણુજ છે
 મગર તે જુરાને હતી કુલ ખખર
 અગ્નિમપર હતી તેહની તો નજર

અઝિમને છુપાવ્યો હતો મ્હેલમાં
ફસાવ્યો હતો જાલમાં સ્હેલમાં
જુલોખાં નહીં જાણતી આય વાત
હતી ખાપડી ખ્યાલમાં તે પછાત

નખી જ્યાર ત્યાંથી ઉઠીને ગયો
જુલોખાં તણે રંજ મોટો થયો
“અરે! કિધું મેં કયું કામ આજ
અઝિમની ભુલી કેમ ગઈ હાય દાજ
ગરૂરી અને ટેક કયાં માહરા !
નહીં ફંદ ત્યાં ફાવશે તાહરાં
જુરી શી પડી પાપની આય જાલ
ભુલી ગૈ અઝિમ વાહલાનુંજ વ્હાલ
નખી તો કરાવેછ મુજ પાસ ફંદ
ખનું વ્હાલ છોડી અરે કેમ અંધ”

જુલોખાં દિલે આ કરે છે વિચાર
તહીં આવ્યો તેટલાં નાખકાર
“ નખી માફ કર તું મને આય કામ
ખજાવસ હુકમ તાહરાં હું તમામ
કરાવેછ શું આય મુજ પાસ પાપ
અરે સાંખશે કેમ તે જગત-ખાપ”

સુણી આ સુખન ઝાંઝમાં આવિયો
નખી બોલ્યો કે “ ફરી દાવિયો
અગર હોય દેખાવ જો તે તને
સતાવે નહીં એમ પાછી મને
નથી ચાલવાનો હવે કૈંઈ કસખ
ખખર છે મને કે તને છે સખખ
ખુલાસો મથમથી તને હું કંઈ
નહીં તુજ થકી કોઈ વાતે ડરું

અઝિમ માહરો ખૂદ તે છે જવાન
હવે રાખજે તું નિખાલેશ ધ્યાન
અગર ને નહીં તુ શરણ ત્યાં થશે
પર - લોહીમાં ગર્ક પોતે જશે ”

“લલે નર્કની થાઉં હું જાણ ભોગ
અઝિમ કાજ એવોજ ને હોય જોગ
અઝિમ નામવર ચુસ્ત છે ધર્મ પર
નકી નાખશે હેફે તુજ કર્મ પર
અઝિમ ખુદ ખુદાને નહીં લલશે
નકામે અરે ફંદમાં ડૂલશે
નથી હ્યાં થવાનો અઝિમપર અસર
ખુદાથી નહીં ફેરવે તે જિગર
નહીં તે ખસમ હોય મારો, જવાન
કબૂલું ખુશી સાથ તારી જખાન
અઝિમ હોય ને તે અગર નેકજાદ
નથી આપવાની મદદ, રાખ યાદ”

“ અરે બેસમજ બેવકુફ ચુપ થા!
કરી રંજનો ખ્યાલ લે તું જરા
અઝિમની હવે તું થવાની નથી
કહી મુંજ કહેથી જવાની નથી
પછી શી તને છે ફિકર બોલ તું
જિગરનો જરા ભેદ બી બોલ તું
તને શી કમી આજ આરામ છે
પછી અણગમું કેમ આ કામ છે
બંધી મેલ બકબક, તજ દે બિગાડ
અને ‘દિલરૂબા’ ચાલ લેલી વગાડ
અઝિમને છુપાવ્યોછ આ મહેલમાં
જકડશું હવે ફંદમાં સ્હેલમાં

જુલીખાં જિગર કર હુકમ આ કબુલ
 સુખો દેખશે એ થકી તું અતુલ
 અગ્રણ નયન આપેછ તારાં પ્રકાશ
 અગ્નિમનો થશે એક લેહેરે વિનાશ
 ખખરદાર થા એ જીગરજાન તું
 સિતાખી કરી આ હુકમ માન તું
 ભલે ખોફ તારો મહારે સરે
 અગર ખોફ જેવું કશુંખી કરે
 ન તું નેત્રથી આપ દમ મુજ તણે
 કરસ મહાત આખેર હું તુજ તણે
 હવે તું સદાની મહારી ખની
 હવે હુંજ તારો સદાનો ધણી
 ફરીથી કહું છું, ન કર તું ળિગાટ
 જુલીખાં હવે દિલરૂખા તું વજાડ”

“શરણુ છું તાહરા હુકમને, નખી
 મગર રાખતો આશ તું ના કખી
 અગ્નિમની અશોધ જગે છે ધણી
 થવાનો નથી વશ તને એ ધણી
 ખની દોજખી નાર હું તો મગર
 થવાનું નથી દોજખી તે જિગર
 દિધેલું જિગર જેહને એકવાર
 તહેને ખનું બેવફા કેમ ધાર
 ફરજ તું મને એહવી નાજ પાડ
 લાડાંવ્યાછ તેં તો મને સર્વ લાડ
 અગર તું ફરજ, તે મને પાડશે
 નહીં સાર સારો નકી કાઢશે
 મને એટલી વાત તું માફ કર
 પછી હું ચુમું તુજ ચરણ બેફિકર

કરે એટલી અર્જ જો તું કબુલ
ખિજી વાતમાં જાણુ હું છું કબુલ
અઝિમનો કડું હાથ હું કેમ નાશ
ભલે આય ભવ જાય મારો ઉદાસ
સુખી સ્વર્ગ તેનું કડું હું ઉજડ ?
અરે ! ખ્યાલ આ ફીલધી સર્વ કહાડ
પવિત્રાધનો તેહ પાયોજ છે
ખરી સત્યતાનો સુ-સાહ્યોજ છે
નથી તુજ સમો તે બહીનો ઘણી
ધરાવેછ તે તો અશોધ ઘણી
નહીં મંત્ર તારાં થશે રામખાણુ
થશે ફંદમાં તું નકી મ્હાત જાણુ
ભલે નાર હૂરી સમી હોય પણુ
થવાનો નથી ખ્યારમાં તે શરણુ
ફરેસ્તાધ છે અંતરે પાક તે
કરી નાંખશે મંત્રને ખાક તે

‘ જુલીખાં બની છે મહારી હું રમ’
ન તું એમ કહેતો-ખુદાના કસમ
દુઃખાસે ન તો તે દુઃખીનું જિગર
ભયાનક થશે કાંધ તેથી અસર
લબોપર ચુંબન તુજ હતાં જેહનાં
પડે છે તહીં મુજ અરે એહનાં
સુખન એહવા તું ન કહાડે કહી
જુલીખાં તણી સાથ કીધી બહો
અરે એહવું નાં કહી બોલતો
ખસમ પાસ મારા ન તે બોલતો
ઢિંઢેલું હતું સૂખ તેં જેહવું
જુલીખાં બતાવે મને તેહવું

ખુદાને થકી તું ન કહેતો અરે
 બળાપે ઝુરીને ન તો તે મરે
 કુલીખાં નથી આજ નારી સતી
 ન આ વાત જાણે મહારો પતી
 છુટી તેજ તેની અરે પાક લાજ
 ન તું કાઢતો એમ એકે અવાજ
 ફરજથી મને તેં ફશાવીછ હાય
 અરે ! પાપ-ગારે કુખાવીછ હાય
 કસમ છે તને પાક ચઝદાનનાં
 કસમ છે તને દીન-ધમાનનાં
 બુરાઈ કરી મુજ વિષે તેં ઘણી
 ન જાણે કદા તે માહરો ઘણી
 વચન ! હાય ! તેં તો ફરજથી લિધું
 ખરાં દીલથી મેં નથી આ કિધું”

કુલીખાં તપી જો તહોં બોલતાં
 બધા દોલના બેદને બોલતાં
 ફરીથી કહ્યું કે “અરે બેકદર !
 ખુદાની નજર છે તહારી ઉપર
 સિનામાં લખી રાખજે આય વાત
 થશે આખરે તો તહારીજ ઘાત
 છુટી લાજ મારી લિધી આખરૂ
 ઝુટી ખાક જેવી કિધી આખરૂ
 હતી નાર હું તો અરેરે સતી
 અગર વાત જાણે મહારો પતી
 નકી જીવ લેશે નખી તાહરો
 લખી રાખજે બોલ આ માહરો

“તુરત ચૂપ થા બેવફા ઓ ચુડેલ !
 મમતને ખુણામાં હવે સર્વ મેલ

હવે કશ તહારી જરા તું જખાન
 નકામે જશે હ્યાં નકર પ્રીય જાન
 ન માને હુકમ તું અગર માહરો
 ખરાબો થવાનો ઘણો તાહરો
 નમે છે મને કુલ ખુદાની ખલક
 નમે છે મને કુલ શહેરો - મુલક
 નમે છે મને કુલ જમાનો-જમી
 સખખ ઓ કુલીખાં ! મને રહે નમો
 ખુશીમાં અગર માહરી આવશે
 તને મુજ પરી સ્વર્ગ પણ દાવશે
 ખુશીમાં નહીં હોય મારી અગર
 પડે દોજખે જઈ તહાફજ સર
 ફરે સૂર્ય પોતે, ફરે આસમાન
 ફરે કુલ સિતારા, ઘેરો સાથ ચાન
 નહીં નખીનો ફરે હ્યાં હુકમ
 મહારા હુકમ પર બધાંનું કદમ
 સખખ, છોડ લતરાજ તું તાહરી
 શરણુ થા હવે આશને માહરી
 કુલીખાં સમજ તું હવે હ્યાં બતાવ
 નકામે મને તું ન આજે સતાવ
 અગર માહફ તું નહીં માનસે
 ખલલ પહોંચસે તાહરા જાનસે
 અગર શ્રાપ હુ દેઉં ને એક અંગ
 બની જાય તેથી પલક માત્ર સંગ
 નહીં રેહશે રૂપમાં નારના
 તણ ખ્યાલ દે આગલા પ્યારનાં
 અઝિમને બનાવશ મહારો શુલામ
 પુરે હીલની આશ તો મુજ તમામ

જુલીખાં ખીચારી હવે શું કરે
 જિગર ધાસતીથી અધું થરથરે
 નહોં આપડીનું કશું ચાલિયું
 થવાનું કહો શું ટળે ટાળિયું
 પછી તે પલીઢે હરીને કહ્યું
 “હવે કામ તો સ્હેલ ખાડી રહ્યું
 અધાં કામ શયતાનનાં હું કરસ
 અહીની ધરાઉંછ મોટી તરસ
 અધાં માનવીને કરસ હું ફનાં
 પડે ચેન સુજને નહોં તે વનાં
 શરણુ છે મને દેવતાખી અહીં
 પરી-જનનો તો હિસાખજ નહીં
 કરસ હું જગે કલ અહીના કામ
 ફના હું ખનાવસ જહાંને તમામ
 નથી તેં શિકલ જોઈ, જો, માહરી
 કડું છું હવે ખાતરી તાહરી
 ખરો ખુઅસુરત છું જરા જો જિગર
 થરો ખ્યારની નેક તુજ પર અસર
 કહી મૂખથી ખૂરખો ખોલિયો
 અને તે ખુરો ત્યાં ફરી ખોલિયો
 ‘જુલીખાં, જરા સુજ તરફ કર નજર
 કડું છું હુકમ, જો જરા બેફિકર’
 સુણીને ધૂજ ખાખડી તે કલામ
 વળી શું કરે છે નખી આજ કામ
 “હશે મંત્રની કાંઈ કપટી કુચાલ”
 જુલીખાં તણે ઉપજ્યો એમ ખ્યાલ,
 “ડડું છું, મને તું નખી ના ડરાવ
 વળી આ નવો ફેંદ તું નાં ખનાવ

નખીએ કહ્યું “ના નથી કાંઈ ફેંદ
મતી કાં કરી દેછ તું એમ મંદ
જરા સુજ તરફ જે ઝુલ્લીખાં જીગર
અરે નાખ તું એક ઝાંખી નજર
શિકલ હું બતાઉંછ મારી તને
ન તું આપ અપમાન એવું મને.”

જરા હામ રાખી કરી ત્યાં નજર
તુરત ચીશ પાડી બની બેસબર
ઝુલ્લીખાં ડરીને પડી ધૂજવા
ન લાગું કશું તેહને સૂજવા
કયું મીનતું પૂતણું કેમ હોય
ડઘાધ બચારી નખીનેજ જોય

*

*

*

ફરામર્જની હ્યાં સુધી થાઇ વાત
પડસેં તેટલાં તો જીઓની પ્રભાત
ફદલદીનને તે નમીને ગયો
સફલ તેહનો આય ફેરો થયો
ખુશી શાહજાદી તણે થાઇ મ્હાન
રસીલું ઘણું લાગિયું દાસતાન
હરીને કહ્યું કે ‘સખી ઓ ગુલાબ
સુણી વાત હું તો ભૂલો ગૈજ ખાખ
ખરેખર ફરામર્જ તો છે કવી
અજાયબ સુણી વાત આજે નવી
મને હર્ષ થાયોછે આજે અપાર
વગાડેછ કેવું રસીલું ગીતાર
હુનરમંદ છે કોઇ આ મર્દ નેક
કથન પણ કહ્યું છે ઇજતથી ઢરેક

ખરે રાહ ની રંજનો છે ધલાજ
 મને બહુ ગમે છે મધૂરો અવાજ
 દિવસ થાઇ આખર પડે જ્યાર રાત
 ફરીથી સુણીશું કવી પાસ વાત
 શરૂ તે પછીથી થઇ તહિં સફર
 લાલાડખનું ખુશ બનાવી જિગર
 દિવસ જ્યારે આખો થયો ત્યાં પસાર
 લિધે કાફલાએ નદી પર ઉતાર
 હતી ખુશનુમાં તે જગા લીલથી*
 ખુશી સૌ થયાં નેમને દીલથી
 પડ્યા કાનપર પંખીઓનાં પુકાર
 વળી ખુશનુમાં ત્યાં જણાયો ચિતાર
 જડ્યા તંબુઓના ખુટા તે જગે
 ખુશાલી વશેલી હતી સૌ રંગે
 બધા ઝર કસબથી ભરેલા હતા
 કસબ ઉંચથી તે કરેલા હતા
 વળી બામ્બુઓની બનાવટ હતી
 સરસ ખુશનુમાં તે ઉઠાવત હતી
 હતી કંદિલોની ‡ હજારેક હાર
 જહા શાહજાદી તણા છે ઉતાર
 રસાલે બધે છે હજારો મસાલ
 અજબ આપતી દૂરથી કાંઈ ખ્યાલ
 બધાં જંગલે આપતી તે ઉજાસ
 ઘણું ખુશનુમાં લાગતું આસપાસ
 વળી વાયુની આવતી ઠંડ લ્હર
 વસ્યુ જંગલે હોયની કોઈ શહેર!

* લીલાવરી. † હુનર. ‡ કાંનસો.

અધું લાગતું તે સમું ત્યાં ખુશાલ
હતા સર્વ ગાતા ખુશીનાજ ખ્યાલ
હતો એહવો તે રસાલે હુકમ
જનાના તરફ કો' ન મેલે કદમ
સખખ શાહજાદી સખી સર્વ સાથ
ખુશાલે ફરી આવતી ગાય-ગાય *
મગર આજ તેણે કિધો આ હુકમ
ફરામર્જના જલદ લાવો કદમ
ફદલદીન પણ હોંશથી આવિયો
ફરામર્જ આજે ફરી ફાવિયો
અધૂરું હતું જ્યાંહથી તે કથન
ચલાવ્યું વધુ હોંશથી તે મથન
લિધું હાથમાં નિજ રસીલું ગિતાર
ખતાવા નખીનો ફરીથી ચિતાર.

*

*

*

અઝિમની હકીકત કહું છું હવે
સખખ છે અહીં ખાસ રોશન થવે
હતો ખુબસુરત એક ગખરૂ જવાન
ગુલા હતાખી ગાલ ગુલની સમાન
કદાવર હતું તેહનું ખૂબ તન
હિલાવર હતું તે વિરાનું વદન
સુશોભિત કુવારા હતા મહેલમાં
ઉમેલો હતો ત્યાં અઝિમ સહેલમાં
ખધેખધ ફરી સર્વ જોતો હતો
મગર લાન પોતે ન ખોતો હતો

હતો હોલ તે ખુશનુંમાં ખીશિયાર
 હતું સ્વર્ગ ગોયા અમર પાયદાર
 નખીની ખતાવી હતી ત્યાં નવાઈ
 નહીં મ્હેલ એવો કહી હોય ભાઈ
 હતાં ખાસ સોના તણાં દાર-ખાર
 હતા તોરણોમાં હિરાના જ હાર
 હતી મ્હેલમાં સર્વ મખલૂક નેક
 હતાં સાંધણા સૂખનાં તો દરેક
 અજાયબ અઝિમ જોઈ તેને થયો
 બધે બધ ફરી મધ્ય ભાગે ગયો
 હતો ત્યાં હિરાનો ડુંવારોજ એક
 વળી મોતિઓથી મઢેલો દરેક
 ધિમો સેરથી કુંકતો જળ હતો
 અજબ નમ્રતાથી ગગનપર જતો
 પમરતો હતો કાંઈ એવો સુગંધ
 થતો જીવને ખૂબ તેથી આનંદ
 હતો ઘહેસ્તના ખાગ કેરો ચિતાર
 અજબ આવતા જોઈ તેને વિચાર
 ગાલીચા હતા મખમલી કીમતી
 જડેલાં ઝવેરો વળી કીમતી
 બગીચે હતાં રંગ-બેરંગી શુભ
 ફળો સાથ વૃક્ષો ઝુલેલાં અમૂલ્ય
 હતો પખીઓનો અજાયબ જમાવ
 જડે જે સમો દોઈકોનેજ દાવ
 કખૂતર, હિરાબોલ, નૂરી, મયૂર
 મદન સારિકા, જુલજુલોખી મધૂર
 વળી હંસ, કોકિલ, મેના, મુરત
 અને કાકટોવા અજબ ખૂબસુરત

સરોવર હૃદયે ખૂશનુંમાં મ્હેલમાં
 પડેલાં હતાં હંસ ત્યાં સ્હેલમાં
 બધી આય મોહક ચિન્ને બેમિશાલ
 અઝિમ બેઠ થાયો જીગરથી ખુશાલ
 મગર તેટલાં ખ્યાલ આ આવિયો
 સખખ તે ખુશાલી ઉપર ફાવિયો
 ‘હશે સ્વર્ગનું દાર હ્યાંથી અઝિમ !
 બતાવ્યું રમે આય ક્યાંથી અઝિમ !
 નખીને મળ્યું માન જ્યાંથી અઝિમ !
 હશે એજ શું ડામ ત્યાંથી અઝિમ !
 અરે! શું ખૂદેમાં હવસ હોય છે
 બવાહરના આ નકશ હોય છે
 ખુદે ખ્યાલ ફાંની અખસ હોય છે
 કદી લોલ-લાલચ ક-વસ હોય છે
 નહીં ! રે નહીં ! સંત સાધુ-શુરા
 ખુદે પ્રેમમાં જે મચેલા પુરા
 નથી તેમને કાંઈ એવી ઉમેદ
 ખુશાલી નથી કે નથી કાંઈ ખેદ
 અજબ આય રચના બવાહિર જડી
 ખુદે-પ્રેમ પાસે રહે છે પડી
 નથી પૂછતું તેહને! કેાઈ લાવ
 કરે છે મિનોઈ તણા સૌ બચાવ
 કબુલ આ કડં મોહિની આજ કેમ
 કહે ઇશ્વરી કાયદા નેક નેમ
 નખીએ મને લાલચે નાખવા
 નહીં આ ક્યું હોય હ્યાં રાખવા
 બતાવી બવાહીર એવાં મને
 ફશાવા નહીં હોય ચ્હાતો તને

અઝિમ ! ચેતિને તું ખખરદાર થા
હિમત રાખ દિલ સાથ હુશિયાર થા.

કિધા એક બાળ સરસ ખ્યાલ એમ
ખિગાડો થયો તેટલાં ભાઈ કેમ
તરફ એક સારું, અઝિમ બોલતો
ઘડીમાં વર્ણી હર્ષમાં ડોલતો
જિગરમાં થયો તેહને એમ ખ્યાલ
‘ખરે છે મન્યું’ એજ જિજ્ઞાસુ વિશાલ
ફુવારો હિરાનો ઉડે છે અજબ
મલ્યો મોતીએ, એ નથી શું ગજબ
હિરાનો ફુવારો ! મલ્યો મોતીએ !
ખરે આંખથી નેહું છું નેતિએ
નખીમાં અસર જાદુની કાં ન હોય ?
હિરાનો ફુવારો અગર આંખ નેય !
ફરસખંધ લીસી હતી એક સીલ
અઝિમે ઝુકાવ્યું તહીં ભાઈ દીલ
ન તે સીલ, તે તો ખિછાનું હતું
મુલાયમ—મખબલ—શિરાનું હતું
અજાયબ હતો નેહને એટલાં
સુણ્યો સાદ નાજૂક ત્યાં તેટલાં
હતું કોઈ ગાતું મધુરો હલક
ફિદા જે ઉપર થાય આખી ફલક
મનોહર હતી તે અકેકી અલાપ
સુણી ખુશ જીગર જે થતું બે હિસાબ
‘મધુરો હરો કોણનો એ સરોદ
વર્ણી સંગોતે છે વજનદાર બોધ
ઉમરમાં નથી મેં સુણ્યું એહવું
ગળું તે મનોહર હરો કેહવું

જિગર પર અસર માહરાં થાય છે
 અરે કોણ એવું અહીં ગાય છે
 ફરસ પર સુતો ત્યાં અઝિમ નામવર
 હટું લ્હરમાં ખૂબ તેનું જિગર
 હજારે વિચારે તહો આવિયા
 નવા તર્ક સાથે વળી લાવિયા
 ઝુલીખાં તણી યાદ હૈયે ચઢી
 સુખોની થઇ યાદ તેને ઘડી
 સુતો હોય તેનીજ તે ગોદમાં
 પડી સાન તેની સુખી શોધમાં
 ઝુલીખાંજ ગાતી હતી તે હલક
 સમજ તેમ રાખી તહો તે પળક
 હટું ગીતમાં એહવું લાઇ ખ્યાન:-

“અરે વાહલી!ઓ જિગરની કમાન!
 સુખી જે ઘડી જાય તે છે સુખી
 દુઃખી તો ખચારા સદાના દુઃખી
 સુણી સાર એવો-ગમી પૂર થાઇ
 ઝુલીખાં! ખરેખર! સદાની ગમાઇ”

કરે છે અઝિમ ખ્યાલ આ એટલાં
 પરીનું વળ્યું ટાણું ત્યાં તેટલાં
 હતી ખુબસુરત એકથી એક તે
 લિખાશે જરી માંદ્ય દરએક તે
 શુરૂ ત્યાં ખંધીએ કિંધો એક નાચ
 અઝિમ તો પડ્યો જોઇ જાણે અવાચ
 પછી નાચતી નાચતી દૂર થાઇ
 ફક્ત ત્યાં ઉભી એકલી એક બાઇ
 ખંધી નાજનીમાં હટું તેજ નંગ
 શુલાખી ખદન, ગાલ ને રંગ, અંગ

હતો હુશનો એવો ભાઈ બહાર
 ઘરત સંત મોટા તહીં ખાય હાર
 હતી એહવી તે પરી બેમિસાલ
 ન આપી શકે રે કલમ કાંઈ ખ્યાલ
 કદમને ચલાવી અઝિમ પાસ ગઈ
 અને બેઠની આંખ ત્યાં એક થઈ
 અરે તે વખતનું કરું કેમ બ્યાન
 અઝિમખી બુલ્યો સાનની સાથ ધ્યાન
 ફરસ પર પરીએ જગ્યા ત્યાં લિધી
 અને આંખ એવી અદાદી કિધી
 ઇશારે કહ્યું કે “હવે ગાઉં ગીત
 સખખ તે ઉપર તાહરું રાખ ચીત”
 હતું તેહના હાથમાં જે ગિતાર
 વજાડયું પછી ત્યાં ઘણું આખદાર
 મધૂરો વળી કંઠખી બોલિયો
 અઝિમખી સુણીને તહીં ડાલિયો
 હતો ગોતનો એહવો ખાસ સાર:-
 “જિગર કર જરા યાદ તું ચિલમિનાર
 શું ‘બેન્ડેમિઅર’ ત્યાં નહીં એક છે
 પવન, પુખ્ત, પંખેરું દરેએક છે
 સદા બુલબુલો ગાય ગાણું જહીં
 મંદુર પંખિઓનુંજ ઠાણું તહીં
 દિવસ થાય આખો ખુશીમાં પસાર
 પડે રાત ત્યારે જીગરને કરાર
 હતો ખુશનુમાં ત્યાં કિનારો સરસ
 ગમે ખીસવા નહિ વરસનાં વરસ

ઝુલે દ્રાક્ષના ઝૂમખા બેશુમાર
 હતી ખુદરતી સર્સ લીલા અપાર
 સુખી તે દિવસ બાળપણનાં જવે
 મને થાય છે ચાહ આજે હવે
 હશે બુલબુલો ગીત ગાતાં હજી
 જશે પંખિઓ કેમ તેને તજી
 હશે ગુલશને તે મનોહર ગુલાબ
 જિગર તેજ કરતા હતા તર ગુલાબ
 હજીખી હશે ત્યાંજ તે નર ગુલાબ
 ન ખીજે દિઠાં તેહવાં સર ગુલાબ
 સુગંધી સરસમાં હતાં હર ગુલાબ
 ઘરે હાથ શોભે ખરે કર* ગુલાબ
 અરે ! ત્યાં હશે કે નહીં જર ગુલાબ
 ન નાજીદ થતાં ઓ ! ખરેખર ગુલાબ
 મગજ તાઝગી આપતું હાય ! પૂર
 ખિરાજી મુખાર્વિંદ પર નેક નૂર
 સુતો હું મુકીને સનમ-ગોઠ સર
 હવું તે સમે તો સુખી આ જિગર
 હવું તે સમે તો ખરું સ્વર્ગ-સૂખ
 કશી વાતની ખી હતી નહિ જ ભૂખ
 કલાકે સુધી તેમ પામો કરાર
 ઘડીઓ થતી શાન્ત મારી પસાર
 અરે ! તે કિનારો નથી આજ ત્યાં
 અરે ! તે નથી શાન્તિનું રાજ ત્યાં
 અરે ! તે નથી સ્વર્ગનું તાજ ત્યાં
 નસિબ લાવિયું હા ! શા કાજ ત્યાં”

સુણી સુંદરીનું સરસ આય ગીત
 અઝિમનું ચક્રિત ત્યાં થયું સર્વ ચીત
 પડી ચાદ તેને બધાં સૂખની
 ઉડી સૂખ લાલી તુરત મૂખની
 પછી એકલો દીલમાં બોલિયો
 “અજળ સુંદરીએ ભરમ બોલિયો
 શિકલ છે અજળ સુંદરીની મધૂર
 બુરી નેમવાળો તુરત થાય ચૂર
 અઝિમ પર અસર નહીંજ એની થશે
 અગર એહને પ્યાર મારો વશે
 ગરિખ છોકરી ! તેં મધુર ગાયું ગીત
 અઝિમનું ન ચોર્યું મગર લેશ ચીત
 અઝિમથી અગર રાખતી હોય આશ
 ખરેખર થશે તું ઉમેદ નિરાશ
 અઝિમ પર અગર રાખતી હોય પ્યાર
 થવાનો નથી તે તહારો શિકાર
 અઝિમ પર ધરી હોય દિલમાં ઉમેદ
 નફામાં નડી દેખશે રંજ-ખેદ
 અજાયબ ખરેખર વગાડયું ગિતાર
 હુનરનો બતાવ્યો સરસ તેં ચિતાર
 ખરે છે મધુર તાહરો આ હલક
 હતે શાહ તો હેત તુજને મુલક
 ખરો ખુશનુમાં રહેર છે તાહરો
 ભલો ખ્યાલ ખેચ્યોછ તેં માહરો
 અજળ આંખ આપેછ તારી પ્રકાશ
 ભલા સાધુને બી પડે પ્રેમ-પાસ
 અજળ હોઠ તારા, અજળ ગાલ લાલ
 અજળ હુશ તારું ખરેખર કમાલ

મગર નેક તું તો દિશે કોઈ એક
 કુમારી હશે નાર નિર્દોષ નેક
 નહીં હોય દામન ઉપર દેશ ડાઘ
 હશે સ્વચ્છ ખ્યાલેજ ભરપુર દિમાગ
 ભલા સદ્ગુણોથી દિશે છે ભરી
 ખરી પાક છે કોઈ એ તો પરી
 ભલી રાહ એની તજવી જુરી-
 અરે નેમથી કેમ ફેરું* છુરી
 ખરી કોઈ નિર્દોષ આ નાર છે
 અજબ દિલ પસંદ કોઈ દિલદાર છે
 મગર હું ફશાઉં નહીં એહને
 ફેરેએ હુઆઉં નહીં એહને
 અગર હું કરું આજ ત્યાં બદ નજર
 ગણાવસ ગુન્હાગાર રખ દાર પર
 જુરો હું નથી, નહિ કરું કામ બદ
 તજૂં કુલ જુરાઈ ભરેલાં કસદ
 ભલાઈ કરી જીંદગીમાં બધી
 જુરાઈ હવે હું કરું શું કહી
 પતીવ્રતને કેમ પાપી કરું
 કરી પાપ હું કેમ ભવને તરું
 જુરા માર્ગનો છે નતીજો જુરો
 અને નેકનો છે નતીજો જુરો
 ખરી રાહ છે ખુદ ખુદાને પસંદ
 જુરાના ગણે છે જુરાં સર્વ ફંદ
 ભલે જીવ મારો અહીં જાય આજ
 કરી બદ નજર નહિ કરું પાપી કાજ

જુરા માર્ગ પર નહિ કદી દોરવું
વચન બદ નહીં હું વઢી દોરવું
કુમારી રહે નાર એ નિત્ય પાક
ધરૂં છું જિગરમાં ખુદાનોજ ધાક."

કરે છે અઝિમ બાપડો આ વિચાર
તલેસમ બન્યો તેટલાં એક ત્યાર
બિમેથી સર્યો એક પડદો તહીં
ઉભેલી હતી અપ્સરાઓ મહીં
કરી મરકરી ખૂબ સઘળી હસી
શિવા બે, બધી તુર્ત ત્યાંથી ખસી
સરસ પુષ્પનાં ખૂબ વરસાદ સાથ
પડી બહાર તે બે, ધરી બેઉ હાથ
તુરત ગીત ગાનાર ત્યાંથી ઉઠી
અઝિમનીજ રહાનાર ત્યાંથી ઉઠી
નજર એક નાખી અઝિમની ઉપર
પછી દૂર થઈ હાય નાખી જીગર

નવી તે પરી બે હતી ખુબસુરત
અજાએબ મોહક હતી તે મુરત
હિરાના હતા સર્વ સણગાર અંગ
ઝલેહદાર નામો હતાં તેજ નંગ
રૂપેરી ખરફ સમ હતી બાણુ ખાસ
હિરા-મોતિઓનો ન દિલપર કચાસ
તુરત નાચ કીધો શુરૂ એક સર્સ
હતો તે પરી બેઉમાં ખૂબ હર્ષ
ધિમા આવિયા મ્હેલમાંથી સરોહ
સરસ આપનારા મધુર પ્રેમ-બોધ
વળી નાચ સાથે સરસ ગીત ગાઇ
ફિદા તે પરી બે ઊભી પાસ જાઇ

અઝિમ તેમને દેખિને ખૂબ દંગ-
થયો, ને અજળ કેં ઉપજિયા તરંગ
સરસ નાજ-નખરાંથિ તેપર અસર
અજાયબ થવાથી ગયો પ્રેમ પર
મગર તેટલાં હોશમાં આવિયો
ખુદાનો જરા ખ્યાલ દિલે લાવિયો
અમકિયો દુરત ને થયો ત્યાં બિદાર
પછી ભૂલ દેખી કિધા આ વિચાર:-

“સુણી આ પરીનું સરસ ગાનતાન
અઝિમ! તું ભુલ્યો તાહરું કેમ ભાન
બહોમાં જરામાં ફરી તું જતે
બશારત ખુદે બે ન તુજને થતે
બધી જાંઘળી નેકિમાં તેં પસાર
કરીને, ફરી તું જતે પાપ-ગાર
હવસને ન કાળુ તું કરતે જરી
જરૂર ફાવતે તુંજ ઉપર તે પરી.”

દુરત બિઠિયો ફર્સથી તે અઝિમ
વસાવી ભલા ખ્યાલ દિલમાં કદિમ
ચિતારો હતા ત્યાં ઘણાએક સર્સ
હુનરમંદ હાથે ઘણાએક વર્ષ
હરો તે બનેલા ઘણા આબદાર
ખુદે, પ્રેમ, સંસાર એના ચિતાર
સોલોમન* હતો ભુતનો ભુપતી
સખા† સાથ તસ્વીર તેની હતી
યુસુફ સાથ તેની બુલીખાં જાગર
રજૂ થઇ અજાએબ કરતી અસર

* સોલોમન:—ભૂત-પલીતનો રાજા. † સખા = સોલોમનની માથુક.

હઝારેા હતાં ચિત્ર એવાં તહીં
 અઝિમ ધ્યાન આપે કહોની કહીં
 ચિતારા હશે કોણુ એના કવિ
 વખાણુ કરે ખાસ જેના કવિ
 વખાણુ ન તો ભાઈ શેના કવિ
 વખાણુ કરે તેજ તેના કવિ
 પડયો જ્યાર જેવા અઝિમ ત્યાં ચિતાર
 ભુલ્યો ભાનથી તે પરીનાં વિચાર
 ખુરી રાહથી સ્હેજમાં તે અર્યો
 ખુદાએજ સંજોગ તેનો રચ્યો
 કવિ ને ચિતારા ખરે એક છે
 જુએા નેમ અંજો તણી નેક છે
 કરે છે કવિ અસ મગજમાં વિચાર
 ચિતારો પુરે છે પિછીથી ચિતાર
 કવિનું મગજ ને ચિતારાનો ખ્યાલ
 ધરે છે હંમેશાં સુસંગીજ ઢાલ
 કરે કલ્પનાં નિત્ય શાયર નવી
 નવી કલ્પનાંથી જ તે છે કવિ
 નવા તર્ક સાથે નવા દેઈ રંગ
 મગજમાં કરે છે ઉભું એક અંગ
 કવિ જ્યાં પુગે ત્યાં પુગે ના રવી
 સદા તર્ક તેથીજ ઉપજે નવી
 ચિતારો કરે મગજમાં જોઈ ખ્યાલ
 હુનર તો અધો હાથમાં છે વિશાલ
 વલણુ જૂદિ છે, કામ જૂદું નથી
 કલમ જૂદિ છે, નામ જૂદું નથી
 કરે છે અઝિમ ખ્યાલ એવા અહીં
 સુણ્યાં તેટલાં ગીત ગાતાં તહીં

સરોદો મધુરા હતા આવતા
 ખુશીનાં તુરંગો વળી લાવતા
 પડી ખારિની જહાર તેની નજર
 કુલે કુદરતી સર્સ દેખાવ પર
 સરોવર, નદીનાં સરસ જોઈ નીર
 ખૂદે જ્યાલ સાથે ખિલ્યું તે ખમીર
 લિલાં સર્સ મચ્છાંન દેખી સપાટ
 ખિલ્યો હર્ષમાં જીવ તેનો ઉચાટ
 ગવાતું હતું ગીત જે હાલમાં
 હતું તે ખિ તો ખુદ ખુદે-જ્યાલમાં
 અઝિમ પર બધાંની અજબ થઈ અસર
 ખુદાને નમ્યું તુર્ત તેનું જીગર :-

“દલાહી! બધી જહાન છે તાહરી
 દલાહી! ખતા બક્ષ તું માહરી
 દલાહી! નમે છે તને કુલ ખલક
 દલાહી! બનાવી બધી તે ફલક
 દલાહી! હુકમ તુજ ઉપર સર્વ જહાંન
 દલાહી! બધી જહાંનનો પાસખાન”

ખુદાની કરી ચાહ જાનો-જિગર
 અઝિમ તો ઉતરિયો કુલીખાં ઉપર
 થયું આદથી ચાક તેનું જિગર :-
 “કુલીખાં હશે ક્યાં અરે દીલખર
 બધું સૂખ છે, તું નથી એકલી
 અરે! કિસ્મતે તું પડી એકલી
 હશે ક્યાં? અરે ખુબસુરત નેક નાર
 પતીવ્રત છે તું ખરે એક નાર
 થશે બેવફા જહાંન આખી-બધી
 થવાની નથી બેવફા તું કદી

ગયો જ્યાર હું છોડિને જંગ પર
 રહન તેં કિધું ખસ અજળ અંગપર
 નહીં માનિયું મેં કહ્યું તાહરું
 જલે છે જંગર આજ આ માહરું
 ખરેખર થવાનું હતે તે થતે
 નહીં હાલ મુજ આજ એવો હતે
 સખર તે ખુદાની! નસીબો ફરે-
 જહીં માનવીનો, તહીં શું કરે ?
 નસીબો કરે તે કરે નહિજ કોઈ
 નસીબો ફર્યાથી દશા આય જોઈ
 નસીબો ફર્યાથી ફર્યો આય હાલ
 નસીબો ફર્યાથી પડો આય ફાલ
 નસીબો ફર્યાથી દુખી હું થયો
 નસીબો ફર્યાથીજ હું દુર રહ્યો
 નસીબો ફર્યાથી ગયાં સર્વ સૂખ
 નસીબો ફર્યાથી દિઠાં આય દુઃખ
 નસીબો ફર્યાથી ફર્યું આ ફલક
 નસીબો ફર્યાથી તજ મેં જોલક
 નસીબો ફર્યાથી જુદે આજ જોઈ
 નસીબો ફર્યાથી તકો સર્વ ખોઈ
 નસીબો ફર્યાથી થયો સર્વ નાશ
 નસીબો ફર્યાથી હીઠી રંજ ખાસ
 નસીબો હતે તો હતે માન ખી
 નસીબો હતે તો હતે શાન ખી
 નસીબો હતે તો હતે સૌ મુરાદ
 નસીબો હતે તો હતે સર્વ યાદ
 નસીબો હતે તો હતે સર્વ જોર
 નસીબો હતે તો હતે સર્વ તોર

નસીબા હતે તો હતે સર્વ વાત
 નસીબા હતે તો જતે સર્વ ધાત
 નસીબા હતે તો જતે રંજખી
 નસીબા હતે તો હતે ગંજખી
 નસીબા હતે તો હતે નૂર નેક
 નસીબા હતે તો હતે સર્વ ટેક
 નસીબા હતે તો હતે સર્વ સૂખ
 નસીબા હતે તો જતે સર્વ દુઃખ
 ખરેખર હશે આય સ્વપ્નું મકાન
 ભુલાવેછ ઇનસાનનું કેમ લાન
 ભરેલો હશે કંઈ તલેસમ અજળ
 નકર* નહિ કરે આય રીતે ગજળ
 બુલીખાં હજારો હશે કોશ હૂર
 મગર નાખ ઓળો અરે પાક હૂર
 જવા લાગિયો જ્યાર હું જંગ પર
 અજળ આંજીઓ વેરિયાં અંગ પર
 હતે માનિયું મેં અરે તાહરું
 થતે આજ છૂડું નહીં માહરું
 ખરે મોતિઓ નાંખિયાં આંખથી
 મને જ્યાર છોડિયો પાંખથી
 રહું શું હવે કમનસીબી ઉપર
 મને ક્યાર મળશે મહારાં જીગર
 મને ક્યાર દેશે હવે તું કરાર
 અરે કેમ એનો કડું હું વિચાર
 સિતારો શિહા કેમ મારો થયો
 જુરો હાલ શો આજ તારો થયો

હશે શી ગતી આજ રે ! તાહરી
 ભલે છે વિચારી, મતી માહરી
 ખુદાને ખબર કે હવે શું થશે
 નસીબો મને હાય ! ક્યાં લે જશે
 અરે કમનસીબી ! જળો નામ તુજ
 ખંધાને ફરે, હાય ? ખદનામ તુજ .
 ફરીથી પડ્યું ખંધ તે ગીત ત્યાં
 અઝિમનું થયું સ્વસ્થ કંઈ ચીત ત્યાં
 ઉડી ગઈ ખંધી અપ્સરાઓ તુરત
 પડી એકલી ત્યાં અઝિમની સુરત
 “હવે હું પડ્યો છું અહીં એકલો
 જવાનો હતો હું કહીં એકલો ?”
 અઝિમે કિંધો આય દિલથી વિચાર
 તુરત ચોંકીયો તેટલાં તે લગાર
 “ નિસાસો ” પડ્યો કાન પર તેહનાં
 ફિકર થઈ પડી જાનપર તેહનાં
 ફરી પીઠ દેખેછ શું તે જવાંન
 નજર એક થાતાં ભુલ્યો સર્વ લાન
 ઉભેલી હતી નાર ખુરખો મુકી
 નજર નેક થાતાંજ પોતે મુકી
 હિરા-મોતિમાં નહિ મઢેલી હતી
 ન મગરૂબિ આંખે ચઢેલી હતી
 નહીં જર કસબનો હતો તે લિખાસ
 હતી સુંદરી સાદિ તે એક ખાસ
 ખુખારા તણી સ્ત્રી કરે જ્યાર ગમ
 મુકે જે લિખાસે કંદમ-દર-કંદમ
 હતો હાલ તે, સુંદરીનો તહીં
 સુખી હીસતી તે જરાખી નહીં

પડ્યો જ્યાર આકાર એવો નજર
 અન્યથા અઝિમપર થઈ ત્યાં અસર
 “હશે કોણુ એ ?” એમ કીધો વિચાર
 સિનામાં ખરે હોય લાગી કટાર
 ગયોતો લડાઈ ઉપર તેહ જ્યાર
 ઝુલીખાં લિખાસે હતી જેહ ત્યાર
 તુરત તેહવો જ્યાલ ત્યાં આવિયો
 બધો તેજ દેખાવ બતલાવિયો
 અજબ લાગણીએ કિધું ભાઈ ઘેર
 અજબ જન્મ પામી અઝિમમાં મહેર
 નિરખિયો પ્રથમ તેજ આકારને
 ન તામોશ શક્યો કરી પ્યારને
 પસાર્યા ભુલી ભાન ત્યાં તુર્ત હાથ
 બગલગીર કીધી તહીં તેણિ સાથ
 અઝિમનાં કરે* જઈ પડી જેવિ નાર
 બની તુર્ત બેલાંન - બેઅખતીયાર
 અઝિમ તે ઘડી જો ન સાવધ હતે
 ખરે તેહ નારી પડી ત્યાં જતે
 જીખાતી બચાવી અઝીમે તુરત
 દિઠો તેટલાં ચેહરો ખુબસુરત
 “અરે ઓ ખુદા ! શો તલેસમ કિધો
 મને ગંજ શું આજ મારો દિધો
 ઝુલીખાં ! અરે ! કેમ આવી અહીં
 શિકલ ક્યાંથિ તારી બતાવી અહીં
 શિહા મુજ સિતારો શું રોશન થયો
 વખત ગીર્દશીનો શું વીતી ગયો

વહી વાહળી શું અધી રંજની
 ખુદાએ કિંધી ભેટ આ ગંજની
 શુકર તાહરા પાક પરવરદિગાર
 જમીન ને જમાના તણા પાળનાર
 અધી પૃથ્વીનાં ઓછુપા પાશબાન
 પુગે કોણુ તારી ગતીને મહાન
 કમીના ઉપર મહેર કેવી કરી
 સુરાદો કિંધી તેં મહારી ફરી
 હજારો તહારા કહું છું શુકર
 સુલીખાં ઉપર નાખ તારી નજર
 અધી જીંદગીનું ચમન એજ છે
 ઉમેદો તણું મુજ ચમન એજ છે ”
 કહી આંખ પર બેઠે સિધાં ચુંબન
 તરસતાં જીગરને કયું ત્યાં મધન
 હવાથી ગરમ પીગળે જયમ ધરફ
 અસર થઇ ચુંબનની જીઓ તે તરફ
 ખુલ્યાં દુધ સમ ટોપચાં આંખનાં
 ચિતારો પડ્યાં ત્યાં નજર પાંખનાં
 ભુરા સર્સ જેનાં હતાં નેણુ-ખાણુ
 અઝિમનો ભરેલો હતો જ્યાંહ માણુ
 સુલીખાં નયન ઠેરવી જોય છે
 જીગર તેનુંખી ઘણું મ્હોય છે
 ‘અઝિમ!’ એમ બોલી પડી ગોઠમાં
 વહ્યાં નેણુથી નીર ત્યાં ઘોઘમાં
 રડીને કરી જ્યાર છાતી ખલાસ
 અઝિમે કરી ત્યાં ફરીથી તલાશ
 “ સુલીખાં ધ્રુજેછે અરે કેમ તું
 અરેરે ! કરી શું રહી એમ તું

જિગર જાન પ્યારી જરા મોલ તું
અરે હીલનો ભેદ કે' ખોલ તું
ખુલાશો મને કાંધ કર પાકજાદ
અરે કર જિગર આગલી કાંધ ચાદ
સુખી આપણે હાય ! કેવાં હતાં
અરેરે દુઃખી ક્યાર એવાં હતાં !”

અઝિમનો સુણીને સુખન ‘પાકજાદ’
દુઃખી થાઇ, દામન કરી તુર્ત ચાદ
કુલીખાં વિચારે જિગર માંદ એમ
“હવે છાજશે ત્યાં ‘પવિત્રાઇ’ કેમ
પતિવ્રત માનેછ મુજને અઝિમ
ખખર ક્યાંથી રે! હોય તુજને અઝિમ
નખીએ છુટી મુજ તણી સર્વ લાજ
હતી મુજ અઝિમે ચણી સર્વ લાજ
ખુલાશો હવે કેમ એનો કરૂં
ભલું કે હવે હુંજ પોતે મરૂં
અરેરે ! અઝિમ જાણશે જ્યાર વાત
મરી તે જશે ત્યાં કરી આપઘાત
ચિરાશે જીગર એહનું કેહવું
નહીં હોય આફત પડયું એહવું
ખરે નાખશે મુજ ઉપર પ્રીટકાર
સુણી તુટશે હીલ એનું અપાર
નખીનો ખરેખર હવે કાળ છે
અઝિમનું ઝનૂન મહા વિકાળ છે
ભલું કે ખુદા આપ મુજને મરણ
ગુજારૂં અરજ હું પડીને ચરણ
ભલો તે હવે તુર્ત ભડો થશે
હજી કેહવું નેક હૈયું હશે

ગણે છે મને એ હજી 'પાકજાદ'
 હવે હેમ આપું છુરી વાત ચાહ
 કરેછે અરે શી તરાંહ પ્યાર એ
 દુખાશે ખડુજ હાય દિલદાર એ
 વફાદાર સાચો ખરો ચાર એ
 ધરાવેછ સાચોજ સણુગાર એ
 હજી મુજ ઉપર પૂર ખલહાર એ
 અનેલો નથી વેમિ તલભાર એ
 લલો નેક છે એક ભરથાર એ
 સુણી પામશે શી તરાંહ હાર એ
 મને મારવાનો તુરત કાર એ
 નથી જીવવામાં કશો સાર એ
 મને જાણુશે બેવફા હાય ! જ્યાર
 દુઃખી તે થશે શી રીતે જીવ ત્યાર
 અરે બેદ ખરો કથું શી તરેહ
 કથનમાં હવે મુજ મથું શી તરેહ
 નથી પાક મારી રહી આજ લાજ
 કહું શી રીતે-તું લજ રાખ આજ
 ખુદાવંદ ! છું નાર નિર્દોષ એક
 રયોમંદ ! તું રાખ મુજ આજ ટેક
 ખંધી પૃથ્વીના એ છુપા પાશખાંન
 મને આય વળતે જરા આપ શાન
 મને આય વળતે તુરત કર મદદ
 ખુદા ! કમનસિખનો સફલ કર કસદ
 નખીએ ફશાવીછ મુજને અરે
 નકર નહીંજ આ પાપ ચોંટે સરે
 નખીનું જજો નર્કમાં ગર્ક સાર
 ઉતારી મને પાપનાં ગાર પર

કંથન કેમ છુજને કહું એ અઝિમ
 છુપી રંજ કયાં તક સહું એ અઝિમ
 હજીખી વફા ખસ રહું એ અઝિમ
 ખુશીથી ભરી થઈ, ન હું એ અઝિમ
 પ્રતિષ્ઠત હુંતો હતી એક નાર
 હશે મુજ સમી જાજ ખી નેક નાર
 અરે રાખતી હું સદા ટેક નાર
 કિનારે પડી પાપને છેક નારા”

વમલમાં પડ્યું તે મનોહર કમલ
 “કહું કેમ હું વાત મારી અસલ”

અઝિમને ઉપજિયો તહી આ વિચાર
 સુલીખાં હજી કાં દુઃખી છે અપાર
 જાગરમાં હજી એહનાં છે ખલલ
 મગજ પર છુપું કોઈખી છે વમલ
 પછી પૂછ્યું “ઓ સુલીખાં જિગર
 પડી રંજ શી બોલ તારી ઉપર
 મુશીખત બધીને હવે ભૂલ હું
 તજી ખ્યાલ દે જાન ખિલકૂલ હું
 ખુદાની હજીખી હશે કે રહમ
 થયો આય મેલાપ આજે બહમ
 ઉમેદો બધી તાહરામાં ભરી
 ટકી તુજ ઉપર જીંદગી છે ખરી
 મળી છે મહારી મને મન-મુરાદ
 મુશીખત ભૂલી કર ખુદાનીજ યાદ
 કિંવા કિસ્મતે દૂર જોડે પ્રથમ
 મન્યાં તેજ લેખે અરે ત્યાં બહમ
 ખુદા પર મુરખ માત્ર નારાજ થાય
 અકલમંદ કદી નહિજ તારાજ થાય

ખુલાસો જરા વાતનો આય કર
ચિરાયું છ શાથી જંગર તુજ જંગર,”

અઝિમનાં સુણી નેક એવાં સુખન
હુલીખાં કહે “રાસ્ત તું છે તદન
ચિરાયું છ માફ જંગર આજ તો
નથી તે રહ્યું પાક તુજ કાજ તો.”

ચમકિયો સુણીને અઝિમ તેજ પળ
અરેરે ! દુઃખોની હતી એજ પળ

“ખુલાસો મને કર હુલીખાં જરા
ભરમ-ભેદ તું બોલ તારા ખરા
ગણું છું તને મુજ ખુશીનીજ ખાણ
ટક્યો છે અરે તુજ મુરાદેજ ખાણ
પતીવ્રત, પ્રેમી, અરે પાકજાદ
જરા આગલા પ્યારને રાખ ચાદ,
અઝીમે કહ્યું, હોઠ પર હૈ ચુંબન
“અરે પ્રીય ! છે પ્રીત તારી કઠન”

હુલીખાં કહે છે ‘સખર ઓ અઝિમ
મનેનાં સમજ તુજ જિગર ઓ અઝિમ
ચુંબન હોઠ પર મુજ ન કર ઓ અઝિમ
નથી હોઠમાં એ કંદર ઓ અઝિમ
હતા તાહરા એ-દિવસ તે ગયા
હવે હોઠ એ પારકાના થયા
પવિત્રાઈ એની બધી થાઈ ભંગ
હવામાં ગયા જાણ તારા દુરંગ
અશો પાક તું, છું જુરી નાર હું
બની છું અઝિમ તુજ ચુંદાગાર હું
મને કર સજા, છું સજાવાર હું
નથી પાક રહિ નેક દિલદાર હું

ફેરી છું જુરા એકના ફંદમાં
 થયો ફેર એવો દિવસ ચંદમાં
 કર્તો છે અહીં કેદ જોજી તને
 ફેરાવીછ તેજોજ રે ! ત્યાં મને
 છુટી હાય દામન - છુટી પાક લાજ
 સુખ્યેા તે જુરાએ ન મારે અવાજ
 નથી ચોર તે આ સુખન માત્રનો
 ખરે ચોર તે છે પ્રીતી-પાંત્રનો
 જુખારા ઉપર જો ન ઉઠતે લડાઈ
 અઝિમ ! હું ન જોતે તહારી જુદાઈ
 દિવસ મુશ્કેલીનાં નહીં આવતે
 જુરો નીચ પાપી નહો ફાવતે.”

સુણી આ સુખન ખુબ થાયો ગરમ
 “ જુરો નીચ પાણ મૂળ બેશરમ
 જુદીખાં ! કહે તે હશે હાલ કયાં
 કળ આવિ તેનો હશે ખ્યાલ કયાં
 નહીં મર્દ જો હું સજા નહિ કરું
 નખી કે ફેર્યાને હવે નાં ઉરું
 ખતાવી પવીત્રાઈ બાહરથી
 જુરા કરુંકેા થાય માહરથી*
 ખરે સાધુરૂપેજ શયતાન છે
 દગલબાજ મૂળ જુરો મ્હાન છે
 છુપાવી શિકલ સર્વ કરૂંકની
 ખતાવેછ શુભ ચાલ વર્તૂંકની
 અરે પાપિ ! તુજને જબે ' હું કરું
 તને મારું ચા હું અઝિમ ખી મરું ”

પછી કંટિયું હાથ સાથે કપાલ
 ખુરાની ખુરી ચાલનો લેધ ખ્યાલ
 “અરે કમનસીખી ! થયો શો ગજળ
 સિતમ શો ખુદા આય પાડયો અજળ.”
 તુટી કુલ ઉમેદો તણી સર્વ પાલ
 દયાવાન તેનો થયો ખૂબ હાલ
 “હુલીખાં ! નથી તું દિવાની ખની
 અઝિમને તણ તું ખિજની ખની !
 અરેરે ! અરેરે ! તુટી કુલ ઉમેદ
 ખસું કેમ તારો હવે આય ખેદ
 નિરાશી જનમની મને તો મળી
 અઝિમ ! તું જવાનો હવે તો ચળી
 ખુરો નીચ નાપાક મૂંછ ગુલામ
 નખી નામના ‘દેવ’ છે તમામ
 કસમ છે ખુદાના લઈશ આય વેર
 કરિશ તુજ તખત સાથ તારાજ શ્હેર
 કમીના ! તું શત્રુ થયો આજથી
 કિનો લેઉ મારી જીગર-દાજથી
 ફેખાડું તને હું તખત-તાજથી
 ચખાડું તને સ્વાદ આ કાજથી
 “બુખારા ઉપર જો ન ઉઠતે લડાઈ
 અઝિમ હું ન જોતે તહારી જુદાઈ.”
 સુખન આય શાથી વહી તું કહે
 સિતમ આય સીનું હવે નાં સહે
 ખુલાશો ખરો તું હવે ખોલજે
 ખડું હોય તે તું ખધું ખોલજે
 “અઝિમાં જો હોતે પાપ મુજ દિલમાં
 ન પડતે કદી કાપ મુજ દિલમાં

ખુલાસો તને કેમ કરતે અરે
 છુપાવી બધું શુભ કરતે અરે
 નિખાલેશ તું માન મુજને અઝિમ
 કહું છું ખરી વાત તુજને અઝિમ
 અઝિમ આ જીગર જાન તારાંજ છે
 હજી નેણ તારાંજ પ્યારાંજ છે
 કહું મનશની લલી પાકથી
 ફસી છું નખીનાં જુરા ધાકથી
 કમીની બની હું હવે પાકથી
 બની બેવફા એક નાપાકથી
 ગયા બાદ તું, જંગપર આ જીગર
 પડી મુજ ઉપર આ જુરાની નજર
 કિંધું આય દુષ્ટે જુઝું એક કામ
 “ મુવો જંગમાં(તું) અઝિમ નેકનામ
 ખખર આય ખોટી પુગાડી મને
 ફસાવી ફરેબે બગાડી મને
 ન માની અજલ મેં અઝિમ તાહરી
 ગણી જીદગી મેં કદિમ તાહરી
 નખીને ન થઇ જ્યાર હું તુર્તા વશ
 ફસાવી મને લઇ ગયો તે કવસ*
 કિંધું તે જુરાએ મહાઈ હરણુ
 બતાવી જુરા ચિત્ર કીંધી શરણુ
 કિંધી મહેલમાં આ મને કેદ છે
 અઝિમ ! એ સમો એહનો બેદ છે
 કળા જ્યાર તારી સુખી એમ મેં
 નહીં માનવી બાલ તે કેમ મેં

વફા તોય રહેતે તને હું અઝિમ
 ખુરાએ છુટી ત્યાં કહું શું અઝિમ
 કુખાયું હશે સખ્ત તારું જીગર
 મગર કમ નથી મુજ ઉપરખી અસર
 ફરેએ નથી એવફા થઇ ફરી
 જખરહસ્તિથી હું ફરી છું ખરી
 જખરહસ્તિથી એ જીતી છે ગયો
 જખરહસ્તિથી હાલ એવો થયો
 તરક વું મને જો કરે એ અઝિમ
 નહીં સંગ મારો ધરે એ અઝિમ
 છુટીખાં તણાં જીવની જાણુ ધાત
 હવે મોત મારું નથી હ્યાં પગલ
 અઝિમ! જોઇ તારી હયાતી હવે
 નખીને રહું શું ઢખાતી હવે
 કરે કયમ સહન હાય છાતી હવે
 અરે ફાટિ તે કાં ન જાતી હવે
 દિવસ આવિયો આય પાંતી હવે
 ખની દૂર સુખની સપાટી હવે
 ખુરો જાહુગર એક એ છે નખી
 અઝિમ! સરકશી વું ન કરતો કખી
 ફસાવેછ તે શત્રુ કે મિત્રને
 ખતાવેછ ખરાં ઘણાં ચિત્રને
 ઘડીમાં ખતાવેછ તે એક ખાગ
 ઘડીમાં ખતાવેછ ભયંકાર આગ
 ઘડીમાં ખતાવેછ જંગલ અધોર
 ઘડીમાં ખતાવેછ તે સર્પ મોર
 ઘડીમાં ખતાવેછ દોજખ ચિતાર
 ઘડીમાં ખતાવેછ મોટા મિનાર

ઘડીમાં ખતાવેછ તુફાની પવન
 ઘડીમાં ખતાવેછ ઉમેલું ગગન
 ઘડીમાં દિવસની ખતાવેછ રાત
 ઘડીમાં પિદ્ધરને ખતાવેછ માત
 ઘડીમાં પડે પહાડ મોટા નગર
 ઘડીમાં દિશે ઓલિયાની કમર
 ઘડીમાં ગ્રહોનો કરાવે મિલાપ
 ઘડીમાં રડાવે—ઘડીમાં અલાપ
 ઘડીમાં કરે વ્રષ્ટિ વરસાદની
 ઘડીમાં લિલા, ક્ષેત્ર ખરખાદની
 અગ્નિમ! એ મિસાલે બધા હાલ છે
 ખુરે નીચ નાપાક કંગાલ છે
 ઘણા કહેરિ વેરી, ઘણા ફર છે
 ખુરાં કુર્તુકેથીજ ભરપૂર છે
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેની ગમત
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેની રમત
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેનો કરાર
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેના વિચાર
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેની ઉમેદ
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ સાથો સફેદ
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેનું ચમન
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેને ચમન
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેનો મલમ
 ખુરાં કુર્તુકે તેજ તેના કસમ
 ખુલાશે અગર હોય તુજને કબુલ
 અગ્નિમ! માફ કર તું મને આય બુલ
 અગર બેવફા ખાસ ધારે મને
 ખુશી સાથ તું છૂર્ત મારે મને

ચુન્હાગાર છું હું ખરી તાહરી
 લગ્ન રાખ વ્હાલા હવે માહરી
 ફરેએ નથી એ અઝિમ! હું ફસી
 જખરદસ્તિએ છે મને તો ડસી
 નખી નીચ કેવો કિનાખોર છે
 ખુરો તુજ 'અજલ'નો બિએ ચોર છે
 ઉઠાડયું ગલત આય શું ગૂલખાન
 'અઝિમ પ્હોંચિયો જંગમાં તે જહાંન'
 નિરાધાર હાલત ખતાવી મને
 ખુરાએ પછીથી સતાવી મને
 અઝિમ! તું અફસોસ કર થઇ નિરાસ
 ખરી ખાતરીથી હજી કર તપાસ
 કઢી આય સરખી મહારૂં કપાય
 કદરદાન! તુજને ન મુજથી ડગાય
 જગતમાં અગર જીવખી આય જાય
 અગત તાહરી લેશ એછી ન થાય
 જીવાડે મને તો જીવું હું હવે
 વિના તું, અઝિમ! હું જીવું શું હવે
 અજલ—જીંદગી છે તહારે કરે *
 મુકયું મુનસફી તાહરીપર ખરે
 ચુન્હાગાર છું, બેવફા, નીચ છું
 કમીની હવે કુષ્ટ હું કીચ છું
 મને પદિ તું 'પાક'ની નાં લગાડ
 પવિત્રાઇનો કુલ થયો છે બિગાડ"
 "હુલીખાં, અરે એમ ના બોલ તું
 કરાવી ચુકી પ્યારનો તોલ તું

ન લાલચ ઉપર તું ફસી વાહલી
 જખરદસ્તિથી તું ખસી વાહલી
 નખી નીચપર જો હતે તુજ નજર
 ન કરતે ખુલાશો તું પુછિયા વગર
 જુલીખાં! જુલીખાં! હશે આય લેખ
 પડી મસ્તકે તો કલંકીત મેખ
 ખુદાની ખલકનાં અજળ ભેદ છે
 વળી ભેદમાં ખી ઘણાં છેદ છે
 નખીએ તને હ્યાં ફસાવી ભલે
 મદદમાં ન તકદીર આવી ભલે
 જુલીખાં મને આખરે તું મળી
 મુરાદો ખધી જાણુ આજે ફળી
 'ખુદાનું' ખુદા કામ કરશે જિગર
 નિરાધારની દાઝ ધરશે જિગર
 ખુરો પાપમાં તેજ પડશે જિગર
 નકી પાપ તેનેજ નડશે જિગર
 કરી કર્તુકો તેજ રડશે જિગર
 શિહા તે મુજનુંજ સડશે જિગર
 ખદી-ખીજ રોપી ન નેકી મળે
 ખદો-વૃક્ષ પર ફળ ખદીનાં ફળે
 જુલીખાં! ન કર તું જિગર કાંઈ ગમ-
 શિહા સરજતે આય પાડયો સિતમ
 ફસાવીછ તું સમ ઘણી એક નાર
 હતી જે પ્રથમ નીતિમાં નેક નાર
 ખુરો ફેજ પામે સદા પાપિ શખ્સ
 અને, નેકિનો છે સદા નેક નક્ષ
 તને નેકનામો ઘટે છે હજી
 ખુશીથી નથી કાંઈ દામન તજી

ખુલાશો મગર તું મને એક કર
ફરી લગ્નથી કે, કહે તે વગર?

“જખરદસ્તિથી તે નથી ફાવિયો.
અદા લગ્નની તો અદખ લાવિયો.
હવસને નથી થાધ તાબે કદી.
સિતમની વહી સર ઉપર તો નદી.
અરે! જંગમાં પામિયો તું મરણુ.
ગણી એમ દુઃખથી થધ છું શરણુ.
જખરદસ્તિનાં તે લગ્ન તો હતાં
દુઃખી દીલનાં તે લગ્ન એ હતાં
નિરાધાર હું નાર નાચાર છું.
સજાને અઝિમ તુજ સજાવાર છું.
રહી જ્યાર તો જીલમની ન હદ
શરણુ મેં કીધો ત્યાર તેનો કસદ
કરું છું ખધું ચાદ હું જ્યાર તે
હશે છે ફતેથી કુલી ત્યાર તે
હતું હેત તુજ પર, ન હિસ્સે હજાર
નખી નીચ મુજથી કદી પામનાર
અઝિમ! બોલ મુજને કીધું સર્વ માફ
સિનું શું ખરેખર ખતાવેછ સાફ
નથી છળ-કપટથી વરતિયો અઝિમ
ધરાવેછ શું પ્રેમ તારો કદિમ?”

“ન કર તું ગમી એ કુલીખાં જીગર
હતી જે પ્રથમ તેજ આજે નજર
હતી જે પ્રથમ પ્રેમની આગ તે
ધરાવેછ ખસ આય દિલ-ખાગ તે
લખી સૂર્ય સીને, સદા રાખ ચાદ.
હજીખી ગણું છું તને પાકજાદ.

હજીખી ગણું છું તને હું બલી
 હજીખી ગણું છું ગુલાખી કલી
 હજીખી ગણું છું ખરા પ્યારથી
 હજીખી ગણું એક દિલદારથી
 જુલીખાં! સિનું મહારૂં સાફ છે
 ખતા તાહરી કલ તને માફ છે
 હવું તેજ જે તાહરાં મૂખ પર
 તજ્યું તે નથી આટલાં દૂખ પર
 સદાની હવે હું સુસે સૂખ પર
 રહે છે અરે કાંય આ રૂખ પર
 ખુલાશો બધો તાહરો બહાલ છે
 હવું જે અસલ, આજ તે બહાલ છે
 અસલ જે હતો, આજ તે પ્યાર છે
 ફરક તેહમાં તો ન તલભર છે”
 અઝિમના સુણી આ દિલખુશ સુખન
 બની ગઈ તે નાર હર્ષે તદ્દન
 અસર એટલી તેનિ થઈ તે ઉપર
 બની હુત બેલાંન લાંબિ વગર

*

*

*

અઝિમનો પડ્યો જીવ તેથી ઉદાસ
 દિહું કે મદદ કોઈ છે આસપાસ
 નહીં કોઈ નર-નાર પડ્યાં નજર
 દિઠો એકલો બસ સિવા દાદગર
 ઘણી મુશ્કીલે આખ છાંટી-ભરી
 મદારત જુલીખાં તણી ત્યાં કરી
 મિનિટ વીસમાં તે વલી હોશમાં
 પુરત કાઢિયા આ સુખન બેશમાં

“શુકર તુજ કરું છું હઝારો હઝાર
 અરે હાઠગર પાક પરવરદિગાર
 અઝિમ! તુજ હજી મુજ ઉપર પ્યાર છે
 ફરી, તોય મારો તલબગાર છે
 સમાતો નથી છાતિમાં આય હર્ષ
 વળ્યો ત્યારે તું સામટો હાય! હર્ષ
 થયો કેટલો ઓ અઝિમ! ફેરફાર
 થવાનું હતું શું થયું તે વિચાર
 હવે માર્ગ શો આપણા પ્યારનો
 નથી ચ્હાતિ હું સંગ ખઠકારનો
 ખરી ફર્જની છે મનેખી ખખર
 ખુશીનાં નથી લગન મારાં મગર
 ખુશીનાં અગર લગન મારાં હતે
 નખીને નમીને નખીની થતે
 અગર હોત તે એક ભરથાર નેક
 વર્ગી વર હતે તે વફાદાર નેક
 હતે તેહનો પ્રેમ ને પ્યાર નેક
 વફા હું થતે તો મહોદ્દાર નેક
 ફસાવી મને ખાસ ફંદો રમી
 ફસાવી હવે દેઉં તેને ગમી
 સજાવાર ખૂરો દયાને નથી
 કથીને કથું કેટલું હું કથી
 ખુરા સાથ જે કો' કરે છે ખુરાઈ
 ગણાતી નથી તે ખુદાથી ઠગાઈ
 હતે એજ ભરથાર મુજને વફા
 ન હરગેજ એવી કરત હું જફા
 ફસાવીછ એણે ઘણી નેક નાર
 ખુરો ખઠનઝર ખેવફા છે અપાર

વફાદારિ પર હક્ક ત્યારે હોતે
 વફાદાર જે તે મનેખી થતે
 ‘અઝિમની અજલા’ નો રમ્યો ફંદ ખાસ
 અનાવી મને આજ એવી નિરાસ
 સમખ એ અઝિમ! તું પ્રથમ લાલકર
 ખલાશી તણો કાંઈ તું ખ્યાલ કર
 તણ આય પાપી જુરાં ધામને
 નિખાલેશ કરિયે પછી નામને
 મગર, તે જુરા જાદુગરથી ડરી
 સદા ચાલજે ચોંપ રાખી ખરી
 ગયાં જે હોતે બેઉ સાથે મરી
 મુલાકાત એવી ન થાતે ફરી
 જુરી હું ખની તોય તું રહાય છે
 ખુદાની ખુશીનું હજી થાય છે
 જુરી હું ખની તોય તું છે વફા
 બતાવેછ તારું સિનું છે સફા
 લલા! હું ગણું કેમ તારી લલાઈ
 ગઈ ગઈ આભારમાં છું દબાઈ
 કસમ છે મને પાક કિરતારનાં
 કસમ છે મને નેક નરનારનાં
 કસમ છે મને કુલ ખલક-ખાપનાં
 કસમ છે મને પૃથ્વિના પાપનાં
 કસમ છે મને માત ધરતી તણા
 કસમ છે મને જગત મરતી તણા
 કસમ છે મને ચંદ્ર ને સૂરનાં
 કસમ છે મને નેકિનાં નૂરનાં
 કસમ છે મને આ ગગન ગોલનાં
 કસમ છે મને બોલ અન્મોલનાં

કસમ છે મને પાક તુજ પ્યારનાં
 કસમ છે મને તું અશો ચારનાં
 કસમ છે મને કુલ છુપા મર્મનાં
 કસમ છે મને પાક કુલ ધર્મનાં
 મરું તોય હું તુજ તણે નહિ તણું
 સદાકાલ તારોજ ચહેરો ભણું
 સદાકાલ રાખું તહારોજ ખ્યાલ
 મરણ કે જીવનની હવે તુંજ ઢાલ
 ટકી છે હવે તુજ ઉપર કુલ ઉમેદ
 ખુશાલી બધી તૂંજ, ને તૂંજ ખેદ.”

“કુલીખાં! ન કર એટલો સખ્ત ગમ
 ભલી નેકિ પર છે તહારાં કદમ
 ભલી નેકિ પર તુજ કુલે ખ્યાલ છે
 ભલી નેકિ પર તાહરું વ્હાલ છે
 ભલે આજ તું જોય છે દુષ્ટ ભુલ
 થશે તે જરૂરજ ખુદાને કબુલ
 કુલીખાં! અરે! કાંય પસ્તાય છે
 ખરી ખાતરી માહરી થાય છે
 સિનું રાખિયું છે અહીં મેં સફા
 ગણું છું તને હું હજીખી વફા
 વફાદારિ તારી ખુદાને કબુલ-
 થશે ને બક્ષશે બધી તારી ભુલ
 થવાનું હતું તે નસીબે થયું
 હવે બાકિ આ તે હજી હ્યાં રહ્યું
 જિગરમાં વશાવી ફરેસ્તાઈ પ્યાર
 હજી રાખ હૈયું તહારું ઉદાર
 ખરા પ્યારની એ અચલ રીત છે
 સિનાની સફેમાં ખરી પ્રીત છે

ખરા પ્યાર પાછળ સદા હોય રંજ
પરીક્ષા લઇ રખ પછી દેઇ ગંજ
હજી દુઃખનો છે પડયો એક પહાડ
નખીનાં ફનાં જ્યાં સુધી થાય હાડ
હવે શું કહું તે ન સુઝતો ઉપાય
સીફત વાપરી કેમ છુટકાર થાય”

“ફરીથી કહું છું તને હું અઝિમ
વિચારી વરતજે અરે તું અઝિમ
બુરો જાદુગર બહુ મકરબાજ છે
બુરાનાં હમેશાં બુરાં કાજ છે
નસીબો કરાવેછ આજે મિલાપ
મગર છે નખીનું હજી એક પાપ
ખુદાએ મને આજ આપી ઉમેદ
મગર છે જિગરમાં મને એક ખેદ
મહારો છુટક રે! થવાનો નથી
અઝિમ! તું મને લઇ જવાનો નથી
બુરો નીચ મૂંજ ઘણો ફર છે
પ્રપંચો નખીમાં અરે પૂર છે
ન ઇનસાન તું માન એને અઝિમ
ખરો જાણુ સચતાન તેને અઝિમ
અઝિમ! તું ફતેહમંદ થશે કેમ હાય
બુરો જાદુગર જો જરા ચેતિ જાય
ઘણીખી સિક્તમાં સદા પામિ હાર
પછી થાઇ તાબે, અરે નામદાર
ખડું ભૂતખાંનુ જ છે આય ઘર
ભુલાવેછ ઇનસાનની, જે નજર
નથી રાહ એની જડી કોઇને
ખખર કોઇ દન નહિ પડી કોઇને

નખી એક જાણેછ રસ્તા બધા
 તલેસમથી તાણેછ રસ્તા બધા
 છુટક થાય એવી નથી લેશ આશ
 કહું છું ખ્યાલ ત્યારે બનું છું નિરાશ”
 કહી એમ ભેટી અઝિમને તુરત
 બગલગીર થઇ નાર તે ખુબસુરત
 પરસ્પર હજી તો બતાવેછ ખ્યાર
 અરે! તેટલાં ત્યાં થયો અંધકાર
 તલેસમ બન્યો એક ત્યાં તો તુરત
 નહીં જોઈ શક્યાં પરસ્પર સુરત
 ધડાકા-કડાકા થયા પાંચ સાત
 ટુકાંની અરે હોયની જેમ રાત
 જીલીખાં ડરીને કહે “ઓ અઝિમ
 નખીનાં જુરાં કમ આ જો અઝિમ
 દિવસની બનાવી પલક માત્ર રાત
 તુરત છોડ મારો અઝિમ આય હાથ
 બંધી વાત એણે છુપી સાંભળી-
 હશે, તેથી એવું વિધન છે વળી
 થવાની હવે તો અઝિમ હાય! ઘાત
 કરી લે જરા ચાહ તું જગત-તાત
 જુરો નીચ લેશે હવે વેર પૂર
 ઉભો તું રહે મુજ થકી લેશ દૂર
 થયો હાય! વાકીફ બંધી વાતથી
 હવે દુર નથી આપણે ઘાતથી”

ફરી ગર્જના થાઇ વિજલી મિશાલ
 વળ્યાં બાંગમાં વૃક્ષ તેથી વિશાલ
 ‘વચન ચાહ કર તુજ અરે મુખ નાર’
 પડયો એક પડદા મહીથી પુકાર

જુલીખાં સુણીને કઘાઇ રહી
 દિવાની સમી ફાળ ખાઇ રહી
 “વચન યાદ કર તુજ અરે બેવફા
 જરા ખ્યાલમાં લાવ પેલી જફા
 ઇશારત અગર એક અહિં હું કંઈ
 તુરત તેજ દેખાવ પાછો ધરું.”

“નહીં! રે નહીં! ઓ! ન કર તું જફા
 નખી! થા ખુદા વાસ્તે નાં ખફા
 બધા જુદમથી ઓ નખી! તું સતાવ
 મગર તે ન દોજખ ફરીથી બતાવ
 ઘણી કમકમું છું જુરું ચિત્ર જોઇ
 ફરીથી પડિશ સુદ્ધિ હું સર્વ ખોઇ
 હુંકમ તુજ તણાથી નથી લેશ બહાર
 મને આ સિતમથી અરે! તું ઉગાર”

જુલીખાં તહો ખૂબ કંપી રહી
 અઝિમની નહીં એકસંપિ રહી
 સુણીને જુલીખાં તણાં તે સુખન
 દુખાયું અઝિમનું તહો ખૂબ મન

“અરે! આ ઘડી તું હતી માહરી
 વળી કયમ ફરી રે! મતી તાહરી”

અઝિમનાં સુણી આ વચન તેહ નાર
 બની તે જગે બહું ગમીથી ચિકાર
 “ખુદા વાસ્તે, ઓ અઝિમ! તુર્ત નહાશ
 નકર હ્યાં થવાનું જુરું કાંઈ ખાસ
 ભયંકર આફત ઉભી છે સરે
 જુલીખાં થવાની ન તહારી ખરે
 નખીએ છુપી સાંભળી સર્વ વાત
 થયો તે થકી આપણો આય ઘાત,

કહે છે વધુ, એટલાં તે પુકાર
ફરી સાંભળી તે ડઘધ ખૂબ નાર
'અરે બેવફા ! રાખ તું કંઈ ખ્યાલ
નખીતું તને તો ઘટે એમ વ્હાલ
અઝિમની નથી નાર તું ચેત એમ
દિવાની બની છે પછી એમ કેમ
હજીર્ખા જરા શાન તારી સમાલ
નકર ખૂબ ખૂરો થશે જાણ હાલ
કબુલ-અસ કબુલ તું અહીં એમ કર
'નજર હું કરું નહિ અઝિમની ઉપર
અઝિમને ગણું છું ખરો હું ગુલામ
અરે મૂખથી બોલ એવા કલામ'

વડાકા-કડાકા ફરીથી થયા
જુલીખાં તણાં હોશ જતા રહ્યા
ઉભો દેવ ત્યાં એક એવો પલીદ
ખુરો ડર ખતાવા થતો તે બજીદ
નખી જો કરે તેહને એક સાન
પલકમાં ઉઠાડે ખુરો તે તુફાન
જુલીખાં ધૂળ દેવને જોઇને
“ન ચાહું નખી ! તું શિવા કોઇને
તુરત આ બદીને અરે દૂર કર
ન હૈયું તહાઈ નખી ફરે કર
ખુદા વાસતે તું મને હ્યાં બચાવ
ખુરા દુષ્ટ દેખાવ ના તું ખતાવ
કબુલ છે મને એ નખી ! તુજ હુકમ
સુકું છું હુકમ તાહરા પર કદમ
ડરી ત્યાં નખી જુલીખા ફરથી
અઝિમને કહ્યું દીલ-દુઃખ-પૂરથી

“નખી માહરો-તું નથી એ અઝિમ
 હજી સત્ય ધનસાફથી જો અઝિમ
 નખી નેક મારો ખરો છે ધણી
 અરેરે! મુરખ કાંચ તું પર ખની
 મુવાં કુલ રવાનો મુરે આજ શાખ
 ઉમેદો ખની તાહરી સર્વ શાખ
 ખનાવટ નથી, હું કહું છું ખરું
 કસમ આ લઉં છું નખી રખરૂ
 અઝિમ! તું અહીંથી હવે જલ્દ જા
 ન મારો-અરે કોઇનો ચાર* થા
 ગણું છું તને હું નખીનો શુલામ
 ફરીથી ન બોલીશ પ્રેમી કલામ
 મને ના પકડ, છોડ મુજ ખ્યાલ તું
 હવે નેકિની ચાલથી ચાલ તું
 ન કર પારકી નાર પર તું નજર
 ઉતરશે નખી-ખોફ તારી ઉપર
 તજી પારકી નારની પૂઠ તું
 નિકલ ખસ, હ્યાંથી તુરત ઉઠ તું
 ફરીથી ન મેલીશ હ્યાં તું કદમ!
 નફામાં નકર સખ્ત જોશે સીતમ”
 કુલીખાં નખીને મનાવા થકી
 સુખન એટલા બેવફા થઇ બકી
 અઝિમનો જિગરમાં હતો તોય ખ્યાર
 હતો પ્રેમ તેનો ખરે બેકિનાર
 ફોલી હતી તે નખી હાથ પર
 થજી તે શકી નહિ અઝિમની કદર

“મને માફ કરજો છુપા નેક ખાપ
 અઝિમને હિણીને કિંબુંછ આય પાપ
 ફસેલી મગર નાર હું એક છું
 ખુરો છે નખી-હું હજી નેક છું
 હજી નેક છે માહરા કલ વિચાર
 હજી નેક છે મુજ અઝિમનોજ પ્યાર
 હજી નેક છે તેજ દિલની ઉમેદ
 હજી નેક છે છાતીના સર્વ છેદ
 હજી નેક છે આય માફ જિગર
 નથી એ ખુરાની જરાખી કદર
 ખરું કે ખસમ મુજ, મગર ફર છે
 ખુરી ખસલતોથીજ ભરપૂર છે
 ખરી નેકિનું તો અઝિમ નૂર છે
 નખી દુષ્ટથી જે સદા દૂર છે
 અરે સર્વ ઇનસાનનું પાપ છે
 જગે સર્વ ઇનસાન પર શ્રાપ છે
 અરે એજ શત્રુ ખીંધી જહાનનો
 અરે એજ છે કાળ* ઇનસાનનો”

ઝુલીખાં કરે છે હજી આ વિચાર
 થયાં અંગ પર પુખ્ત તેના નિસાર†
 થઇ ફલની વૃષ્ટી આકાશથી
 સુંગધી ફરી સર્વ ચોપાસથી
 અઝિમ તો ધરી હઠ ઉભો ત્યાં હજી
 “જઇશ એ ઝુલીખાં ! ન તુજને તજી
 સુખન લાખ દસ લાખ તું બોલ સખ્ત
 ફરીથી ન મળશે તને આય વખત

* યમદેવ.

† કુલ.

‡ સદકે.

મરસ તો ભલે—પણ જવાનો નથી
 થઈ બેવફા—હું થવાનો નથી
 ચમન તું ભલે આ નખી સાથ માર
 ખુદા સાંભળે છે બધાના પુકાર
 નથી કોલને તુજ થયો હ્યાં કલાક
 અરે! તેટલાં તું કરે છે હલાક
 નખી દુષ્ટ મુજ તણા કર ન કર
 ગણું એક છું તેહને હું કુફર
 ચશમચોર જાદુઈ ઉપર મસ્ત છે
 મદદ માહરીમાં ખુદાઈ-હસ્ત* છે
 બુલીખાં ભલે બેવફા આજ થાય
 બુલી તું-ન ભલે મને તે ખુદાય
 બુલી તું-ન ભૂલે મને દસ્તગીર
 ભલે તું અમીરા-ભલે હું ફકીર
 અરે બેવફા ! તેં બનાવ્યો મને
 અહીં ભેદ તારો બતાવ્યો મને
 ગયા ક્યાં કસમ-કોલ તારા અરે
 કસાવ્યો બુલી દુષ્ટ તેં તો ખરે
 અરે નીચ નારી ! અરે બેવફા
 સિનું તાહરું આંચ છે કે સફા
 સુખન ક્યાં વચન ક્યાં કસમ કોલ ક્યાં
 વફાદારિનાં તે બધા બોલ ક્યાં ?
 પતીવ્રતનું તે બધું ડોલ ક્યાં ?
 ખુશી મતલબીનું હવે મોલ ક્યાં ?
 અરેરે ! હતી એહવી હાય ! ક્યાર
 સુખન કેટલા તેં કહ્યા બેશુમાર

ગણ્યો આ નખી નીચનો ખી ઝુલામ
અરે કુદ ! કેવા કદ્યા તેં કલામ
પડે તે નખી નીચ ઝુજને નજર
ઘડી આ, કડું ચાક તેનું જીગર
પરોણા કડું તુર્ત ચમ-રાજનો
ચખાડું બધો સ્વાદ આ કાજનો.”

ઉપજિયું અઝિમને અજાયબ ઝનું ન
નખી હોય તો ત્યાં કરે તુર્ત ખૂન
દિઠો એહવો તેહનો જ્યાર હાલ
જુલીખાં તણે ત્યાં પડી ખૂબ ફાલ
જુટી પંખી હાથે ઉડી જેમ જાય
તસેસમ જીઓ ત્યાં બન્યો તેમ આય
જુલીખાં ન બોલી સુખન એકખી
નજર એક નાખી નહીં નેકખી
સખત ચીસ પાડી ઘણા જોરથી
ડરી જેમ પાડે દગાખોરથી
તજી મ્હેલ નાઠી બગીચા તરફ
ઘટામાં છુપી; કાંઈ બોલી હરફ

* * *
હતો ગિચ્ય તે એહવો એક બાગ
છુપે કોઈ તો સેશ વાગે ન ઠાગ

* * *
ફરામઝ પૂરું કરે છે કથન
હવે શાહજાદી* કરે છે મથન
થઈ રાત પુરી ની જ્યાર ખામ†
ઉઠ્યા તે સલાનાં સલાસદ તમામ

ફરી શાહજાદી કરે છે વિચાર
 ફરામર્જ છે કોઈ નર નામદાર
 ગવૈયો ખન્યો છે અગર રંજથી
 નવાળું હવે એહને ગંજથી
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 અજબ હીલ બલહાર આ થાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 સફરની ખંધી રંજ દુર થાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 જિગર માહફ આય હરખાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 ઘણા તે ઉપર જીવ લલચાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 વિચારે મને ખુશ ઘણા થાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 ઘણુ હીલ તે તર્ફ ખેંચાય છે
 ફરામર્જ જ્યારે કથન ગાય છે
 મને પ્યારની લાગણી થાય છે
 અજબ ખુબસુરત એક છે આ જવાન
 ફરામર્જ છે ખસ અઝિમની સમાન
 અઝિમને લલો હ્યાં ચિતાર્યોછ જેમ
 મને તો દિશે ખુદ ફરામર્જ તેમ
 નથી ચેન મુજને, પડે ક્યાર રાત
 ફરીથી ફરામર્જની થાય વાત
 નથી ચેન મુજને, પડે ક્યાર રાત
 બુલીખાં ખરે તાહરી થાઈ ઘાત
 નથી ચેન મુજને, પડે ક્યાર રાત
 દિવસ કેમ છે આજ એવો પછાત*

* “આજે દહાડો એમ મોટો કાં લાગે છે” ?

નથી એન મુજને, પડે ક્યાર રાત
 ફરામજને બેઠ પામું નિરાંત
 સમજ એહની કેમ પડતી નથી
 છુપી કોઈ કહી કેમ જડતી નથી
 વળડેછ કેવી અઢાથી ગિતાર
 નજરમાં રમી મુજ રહ્યો છે ચિતાર
 મધુર હલકથી શી તરેહ ગાય છે
 અજબ લાગણી અંગમાં થાય છે
 ખરેખર જગે શ્રેષ્ઠ ખસ પ્રેમ છે
 સહા પ્રેમની નિઠકલંક નેમ છે
 ભલે રંક ભરથાર જગમાં મળે
 ખરા પ્રેમથી તો મુરાદો ફળે
 ભલે રંક ભરથાર જગમાં મળે
 ખરા પ્રેમની રંજ સઘળી ટળે
 ભલે રંક ભરથાર જગમાં મળે
 સુખી થાય સ્ત્રી પ્રેમ ફેરાં ખળે*
 ભલે રંક ભરથાર જગમાં મળે
 ખરો પ્યાર ભરથાર જેનો કળે†
 નથી પ્યાર પાસે કશું રાજપાટ
 ખરા પ્યાર પર નહિ ચઢે લેશ કાટ
 ખરા પ્યારથી રંક પણ રાય છે
 ખરા પ્યારથી જન સુખી થાય છે
 ખરો પ્યાર તો કિરતીનો કાંટ છે
 ખરા પ્યારની ખલકમાં ખોટ છે
 ખરા પ્યારથી કુલ મુરાદો મળે
 ખરા પ્યારથી મુસ્કિલો સૌ ટળે

ખરા પ્યાર પાસે ધનો-માલ રહ
 ખરા પ્યાર કેરી ગણે કોણ હહ
 ખરો પ્યાર જરદાર ઘરમાં નથી
 ખરો પ્યાર ખદકાર નરમાં નથી
 ખરો પ્યાર કંઠૂસ કરમા* નથી
 ખરો પ્યાર દિલખુશ સરમાં નથી
 ખરો પ્યાર જવલેજ જડશે નિઃશક
 પછી હોય તે રાય કે કોઈ રંક
 જડે છે અમિરમાં ખરો પ્યાર જેમ
 જડે છે ફકિરમાં ખરો પ્યાર તેમ
 અમિર ને ફકિર પ્યારમાં એક છે
 ભિખારી ખરા પ્યારમાં નેક છે
 ખરો પ્યાર જોતો નથી નાત-જાત
 ખરો પ્યાર જોતો નથી તાત-ભાત
 ખરો પ્યાર જોતો નથી જર તણે
 ખરો પ્યાર તુચ્છકારમાં તે ગણે
 ખરો પ્યાર જોતો નથી દેશ-દેશ
 ખરો પ્યાર ખોતો નથી ભાન લેશ
 ખરો પ્યાર જોતો નથી દાર-સાર
 ખરો પ્યાર તે છે ખરો પ્યાર-યાર”

જુઓ શાહજાદી કરે આ વિચાર
 ફરામર્જ પર તે અજળ થઈ નિશાર
 ફરામર્જનાં ખસ હવે થાય ખ્યાલ
 સુખો અન્ય લાગે વિષારિ મિસાલ
 ફરામર્જ ખાતાં - પીતાં ચાલતાં
 ફરામર્જ ગાતાં - સુતાં હાલતાં

ફરામર્જી રીવા નહીં કોઈ ખ્યાલ
 ફરામર્જી તેની ઉમેદો વિસાલ
 અસર શાહજાદી ઉપર થાઈ એમ
 જીઓ મામલો હ્યાં ફર્યો ભાઈ કેમ
 હતી અખદલાના પિસર કાજ નાર
 ગવૈયો મળ્યો તેટલાં નામદાર
 કરે શાહજાદી બધાં તેજ ખ્યાલ
 સફરનાં સુખો સર્વ કાંટા મિસાલ
 “કથન રાત જેવું દિસે* કાં ન થાય?
 ભલે આ સફરમાં ન આગળ વધાય”
 કિધા સાહિલી પાસ એવા સવાલ
 ઉપજ્યા અજબ તેમને કાંઈ ખ્યાલ

“અરે શાહજાદી દિવાની બની
 ગવૈયા ઉપર શું જવાની બની
 હવે અખદલાના પિસર કાજ આસ
 હવે અખદલાના પિસરથી નિરાસ!”

ગુલાબે કહ્યું “ખુશસુરત શુભ-કલી
 નવી વાત તું શું કરે છે વલી
 દિવસની સફર જો કરે તું તકુબા
 પછી તો સફર આ લાંબાય ખૂબ
 ભલે રાતના હ્યાં ફરામર્જી ગાય
 મગર હીસતું તો ન હરગેજ થાય
 કરૂં છું તાહરા હુકમને નમન
 મગર ના મુનાસબ થશે આ તદન
 દિવે છે ફરામર્જીની આય વાત
 સખખ એજ કે ખુશનુમાં છેજ રાત

સરસ ચંદર્પિનો મળ્યો આય વખત
કરે છે અસર તે થકી ગીત સખત
વળી રાણી મહાતાળ પુર બહારમાં
કરે છે સફર આભના દારમાં
વળડે દિવસમાં કદી એ ગિતાર
સરસ રાત સમ નહિજ મળશે ચિતાર
ફહલદીન બી નહિજ કરશે પસંદ
દિવશનું કથન તો થવાનુંજ મંદ.”

અસર શાહજાદા ઉપર તુર્ત થાઇ
બની ચૂપ, છોડો બીજા ખ્યાલ ભાઇ

*

*

થયો પશ્ચિમે અસ્ત જ્યારે સુરજ
કિનારે નદીને છુટો કાંઇ ગજા
છુટો કાંઇ ઘોડા હઝારો હજાર
પડ્યો કાફલો ત્યાં ફરી બેશુમાર
હવા ખુશ હતી, ખુશ કિનારો હતો
ફરામર્ગ બી ખુશ બીચારો હતો
ગુલાબે કહ્યું જઇ ફહલદીનને
“લુલાવો ફરામર્ગ પુવીનને
કરે શાહજાદી તમેને હુકમ
મુખારક કરે જલ્દ તેનાં કદમ.”

ફહલદીન બોલ્યો અજબ નાર છે
ફરામર્ગ પર ખુબ બલહાર છે
ફરામર્ગ ફેરી ગમી ખૂબ વાત
ખુશી સાથ જાગેછ તે સારી રાત

હજી ખાનું માફ નથી મેં લીધું
 અરે તેટલાં કેમ તેડું કીધું
 અંધીરી પડી કેમ તે એટલી
 હવે વાર તે લાગશે કેટલી
 તુરત ખાનું લઈ આઉછું હું સિતાબ
 અરજ એટલી કર રજી એ ગુલાબ”

*

*

*

ઉભી શાહજાદી કિનારે હતી
 નજર તેહની સામિપારે હતી
 દિંદી હિંદુની તેટલાં એક નાર
 હશે વર્ષ જેનાં પચીસેક ધાર
 ખિલેલી અજબ તે જવાની હતી
 ખરી ગુલ-કર્લીની નિશાની હતી
 હતી હાથમાં તેહનાં એક થાલ
 તિલક સાથ શોભી રહ્યું* કપાલ
 હતી હિંદવાણી તણું વસ્ત્રમાં
 હતો કૂતરો પાસ ખસ શસ્ત્રમાં
 હતો થાળમાં પુષ્પ સાથે કપૂર
 હતાં વાટીમાં તેલ-ચોખ્ખા-સિંદૂર
 પ્રકાશિત દિવે એક બળતો હતો
 સરસ ખુશનુમાં ચેર* કળતો† હતો
 પછી તે વળી ત્યાં નદી નીરમાં
 મુકી હાથ થાળી તહી સ્થીરમાં
 તરેછે હવે નીરમાં થાળ તે
 ઉભી હિંદવાણી ધરી પાળ તે

* ચેહરો. † જણાતો.

હતી જે તરફ શાહજાદી તહીં
 દિઠી થાળને આવતી જળ મહીં
 અજાયબ બની શાહજાદી બહુ
 ખુલાશા વિષે થાઇ નાહી* બહુ
 સખીમાં† હતી એક શ્યાણી ઘણી
 ગરજ ત્યાં પડી તેહને તે તણી
 “ખુલાશો મને વાતનો આય કર
 પડે નીરમાં કેમ થાળી નજર
 બળેછે દિવો તેહમાં સર્સ એક
 કિનારે ઉભી નારિ છે કોઇ નેક
 સખબ શો હશે બોલ આ વાતનો
 વખત કાં ધર્યો એમ છે રાતનો.”

ખુલાસો કરેછે સખીનાં સુખન
 “મલી શાહજાદી ! ભલા છે સગન
 અસલ આર્યમાં એક એ છે રિવાજ
 સફર જાય ત્યારે બતાવેછે દાજ
 સફળ તે સફર બસ થશે કે નહીં
 ફરી ઘેર પોતે જશે કે નહીં.
 ભલા ખ્યાલની આય કરવા તપાસ
 કિનારે નહીને કરે એમ ખાસ
 ધરે પુખ્ત ને તેલ - ચોખા - સિંદૂર
 મુકે થાળમાં એક બળતો કપૂર
 પછી થાળ છોડે નહી નીરમાં
 બુએ; જાયછે તે કિયાં તીરમાં
 જતાં જો દિવો માર્ગ માહે બુજાય
 ઘણાં અપસગણુ તે સફરનાં મનાય

અને જ્યાં સુધી તે પુગે છે કિનાર
 તહાં તક રહે રોશની આબહાર
 સગણુવંત તેને ગણે છે ઘણી
 સફરથી ખુશી સાથ ફરશે ઘણી
 કિનારો ઘરે છે તરી થાળ જેમ
 મુસાફર સફરનો જીએ અંત તેમ
 હશે કોઈ ભરથારને એ વફા
 કરે છે સિનું વહેમથી કુલ સફા
 ઉભી છે જીએ ધન્ટેજારી ધરી
 નજર તે દિવાપર બિચારી ધરી
 ઉમેદો જીગર માત્ર પ્યારી ધરી
 કિનારે ખુદાનીજ ચારી ધરી
 જીએ! રે જીએ! રોશનીનો પ્રકાશ
 તરફ આપણી આવતી હોય ખાસ
 દિસે છે અરે તેમ કેવું અહીં
 ખુશીમાં ઉભી નાર જોતી તહીં
 હશે કોઈ એનો સફરપર ઘણી
 સખખ ધન્ટેજારી દિસે છે ઘણી
 કિનારો ઘરે છે હવે તેજ થાલ
 ઉભી નાર પેલી બને છે ખુશાલ
 કિનારે જતાં તે બતી જો હશે
 ‘સફર કુલ સફળ’ એમ માની જશે
 ખરેખર સફળ નાર તે થાય છે
 જીએ! તે ખુશી થઇ ઘરે જાય છે
 કરી હાથ ઉંચા - ખુદાને નમન
 કરે છે, ઘરે છે જીગરમાં ચમન
 કિનારે જીએ થાળ પેલી લઘાઇ
 ફરે છે ઘરે તે ખુશી સાથ બાઈ.”

હવે શાહજાદી કરેછે વિચાર
 સફર માહરી આ પડે કેમ પાર
 કિનારે સલામત ગઇ થાગ જેમ
 જઇશ કેશમીરે અરે ક્યાર એમ
 અરે પણ સખર! આ ફરામર્જ નર
 અજાણ ધરાવેછે પોતે હુનર
 સફરની ખંધી રંજ એણે હરી
 ફરામર્જ જેવો મળે ક્યાં ફરી
 વળાડેછે જ્યારે ગુણી તે ગિતાર
 ન ખિસ્તો નઝરથી મને તે ચિતાર
 અજાણ હોઠ છે લાલ પરવાલ સમ
 ખરો ખુશનુમા નર ખુદાના કસમ
 ગુલાબી અજાણ રંગના બંઉ ગાલ
 સરે શોભતા છે કસબદાર ખાલ
 ફરામર્જ તારી લટકદાર ચાલ
 ખુશીનો અજાણ કાંઇ આપેછે ખ્યાલ
 પ્રથમ માનિયો મેં નહોં કાંઇ માલ
 મગર છું હવે હું જીગરથી ખુશાલ
 ગરીબી મહીં એક ગવહેર છે
 કદાવર સિકલખાજ નર શેર છે
 સિનાની ફરાખી, અદખ ને અદા
 ફરામર્જ તારી ન ભૂલું કદા*

કરી ખ્યાલ એવા ખની તે ઉદાસ
 ન નાખે નઝર કોઇપર આસપાસ
 ખંધી સાહેલીઓ કરેછે વિચાર
 ખની કેમ ગમખાર આ નામદાર

સમજ તેમને ત્યાં ન તેની પડી
ખરી લાલ આ ખ્યાલની નાં જડો
“અધીરી હશે કાજ ભરથારને
“પુછે કોણુ જઇ હાલ ગમખારને.”

ફરામર્જથી થઇ હતી જે અસર
ગઇ કોઇનીખી ન તે પર નઝર
થયો કોઇનેખી નહીં લેશ ખ્યાલ
પડે તો સમજ કેમ ગમખાર હાલ
ઉઠાસી હતી માત્ર તેને જીગર
પડે કોઇને તેહની રી ખખર

*

*

*

ખરા પ્યારની છે અજબ લાઇ આગ
ખને ભોગ, તેના ખરેખર અલાગ
ખરી દિલ-લગીની નથી કે' દવા
મળે દિલ નહીં જ્યાં સુધી તે સિવા
ખરો પ્રેમ જોતો નથી કાંઇ ખોટ
ખરો પ્રેમ લાંબે જખરદસ્ત ફોટ
ખરો પ્રેમ રાખે નહીં લેશ ડર
ખરા પ્રેમને પ્રેમની છે કંદર
ખરા પ્રેમને પ્રેમપર છે નઝર
ખરા પ્રેમનું પ્રેમમાં છે જીગર
ખરા પ્રેમની પ્રેમમાં છે ઉમેદ
ખરો પ્રેમ જોતો નથી સખ્ત ખેદ
ખરો પ્રેમ દોલત ગણે તુરુછ સમ
ખરો પ્રેમ મૂકે ગમે ત્યાં કંદમ.

*

*

*

ગયો લાયગે હાય અરધો કલાક
અધીરી પડી શાહજાદી અથાક

ફહલહીન પાસે ફરી ગધ ચુલાખ
 'હજી ક્યાં ફરામર્જનો છે હિશાખ?'
 હુકમ શાહજાદી કરેછે ફરી
 'તમે આવવું જલ્દ તાકિદ કરી'
 ફરામર્જ આવ્યો ફહલહીન પાસ
 ફહલહીન આવ્યો ધરી નેક આસ
 ફરામર્જને સર્વ કોઈ નમે
 ફહલહીનને તે ન ઝાઝુ ગમે
 કરે શાહજાદી સિક્ત ખુબ જ્યાર
 છુપો ખળભળે તે ફહલહીન ત્યાર
 શિહા ને સુનીનો હતો સખ્ત ફેર
 વશાવ્યું હતું તે સખખથીજ ઝેર
 વળી ખુબ ધર્માધજો તે હતો
 જરામાં ઝનુની ખની જે જતો
 ખની સજ્જ ખન્ને સલામાં ગયા
 ફરી તે ગમત માહ્ય સામિલ થયા
 ખુશી શાહજાદી થઈ જોઈને
 ખુશાલી નહીં ત્યાં કહી કોઈને
 અઢા સર્વ તાઝિમ તવાજ્ઞ કરી
 ખુશી સાથ ગીતાર હાથે ધરી
 ચલાવ્યું રસીલું ફરીથી કથન
 ખતાવા પરીને* અજાયબ તહન

*

*

*

હતું શાન્ત જ્યાં કાલ ત્યાં ભાઈ આજ
 ઘણું માનવીનાં પડેછે અવાજ

સરસ તંબુઓ સાથ અસખાખ પૂર
 હુટી હુર્ત લેતું નયન પાસ નૂર
 લડાયક પડયું સૈન્ય ત્યાં એક છે
 લડાઈ તણાં શસ્ત્ર દર એક છે
 સિપાહો પડ્યા છે તહીં બેશુમાર
 બન્યા જીવપર હોય જાણે ઉદ્ધાર
 નકશદાર છે તંબુઓ ત્યાં ઘણાં
 નથી રંગની વાવટામાં મણા
 તરહેવાર છે શામિયાના પડ્યાં
 સરસ રંગ જે ભાઈ જેને જડ્યા
 કસબદાર જરબફત કિનખાખ ખાસ
 તણા તંબુઓ છે પડ્યા આસપાસ
 સુનેરી દડા ને સુનેરી કલસ
 ઉડી આંખને લાગતા તે અખસ
 અરખ અરખ પર સાજ એવો હતો
 ફરામજી* પાસે ન જેવો હતો
 ઠરી જ્યાં ન સકતી જરાખી નજર
 લડાયક બધા હીસતા ખુબ નર
 હુતું સર્વ મેદાન ગાજી રહ્યું
 કહી કે' ન શકતું સરસ છે કયું
 સિપાહો હસે, કે, ખુશી સાથ ગાય
 વળી કોંઈ બેલે-વળી કોઈ ખાય
 હતા સર્વ સરદાર તંબુ મહીં
 હતી હારની હાર જેની જહી.
 ખલીફા તણું તે હુતું સૈન્ય ખાસ
 હતો જેહનો કુલ મળને તરાસ

* જેહાં પેહેલવાન રસ્તમનો બેટો.

હતો યુદ્ધથી તે ધરાયો ઘણો
 વળી ઓશિયન સાંમ* થાયો ઘણો
 “સુલે” સાથે હું રાજ માફ કરું
 અને આય તલવાર નહિ હું ધરું”
 ભલી આ ઉમેદો ભરેલો હતો
 કસદ નેક એવો કરેલો હતો
 મગર માનવી જ્યાર ધારેછ કાંઈ
 ખુદની ખુશી ત્યાં ઉતારેછ કાંઈ
 ખલીફે ધર્યો સંપનાં સંગને
 ખુદાએ તહીં મોકલી જંગને
 ધુતારો પયમખર જણાયો તહીં
 જુરા લોકમાં તો મનાયો તહીં
 ભલા લોકથી તે હિણાયો તહીં
 મળ-ભાગ અરધો તણાયો તહીં
 હકીકત સુણી આય રૈયત તણી
 ફિકર ઉપજી તે ખલિફને ઘણી
 ધુતારો અગર ધુતરો સર્વને
 બધા રાજમાં રોપશે ગર્વને
 ફનાં તેજ કરશે બધું તખ્ત-તાજ
 પચાવે કદી માહફ આય રાજ
 બનુંની અને લોક જ્યારે બધાં
 ન માફ સુણે લોક ત્યારે બધાં
 પયમખર ગણીને જુરો ફાવશે
 અજબ આફતો રાજ્યપર લાવશે
 ખલિફ હુંજ છું ખાંમ ઇસલામનો
 પયમખર જુરો છે ગલત નામનો

ખરો ધર્મ-રક્ષક અરે હુંજ છું
 ધુતારા તણે ફાવવા કેમ કું!
 ફરજ માહરી છે હવે એક આય
 ફિતૂરો ખધાં તૂર્ત જેથી દબાય
 ફરી જાઉં હું જંગપર એક હું
 ખતાંઉ કે ઇસ્લામ છું નેક હું
 પચમ્ખર નથી એ જુરો પાયદાર
 જુરાં કામ કરનાર છે એ મકાર*
 પછી એક દરખાર મોટી લરી
 રણુ ત્યાં હકીકત કરી કુલે ખરી
 ખલિફના હુકમને નમ્યા કુલ અમોર
 કહ્યું: “છે અમારાં, તમારાં શરીર
 અગર રાજ જે ફના સર્વ થાય
 હટીશું નહોં જંગથી તે જરાય
 પચમ્ખર નથી પાક છે એ જુરો
 ધુતારો—દગલખાજ—પાપી પુરો
 દિનો રાત તલવાર રાખી ખડી
 લલાં નામ ઇસ્લામ કાજે લડી
 લલા ધર્મનો આ કરીશું ખચાવ
 જુરાનો ન ફાવે કદી લેશ દાવ
 ખલીફે હુકમ આપીયો જંગનો
 તડાકો ઉઠયો ત્યાં પછી રંગનો
 કિડી દર થકી સૌ પડે જેમ ખહાર
 થયું સજ્જ ત્યાં સૈન્ય કુલ આખદાર
 રહ્યું સર્વ મેદાન ગાજી તહોં
 હતાં સર્વનાં દીલ રાજી તહોં

હતી સર્વનાં હોલમાં ધર્મ દાજ
 “ધુતારો નખી” એમ સૌના અવાજ.
 હતા સર્વ મૂરદાર પુર શૂર પર
 ખલીફા તણા તેજ ને નૂર પર
 “ખલીફા થકી જીવળી આય જાય
 કરીશું નહીં તે વિષે લેશ હાય.
 જીલ્લાવી નખીને અધું આ ઘડાન
 ધરમ કાજ દેશું જિગર-જાન-માન
 ખરો ધર્મ-રક્ષક ખલીફાજ છે
 ખરો મહમદી આય મુખડોજ છે
 ધુતારો નખી છે જીલ્લામગાર એક
 નથી રાહ તેને પસાંદ કોઈ નેક”

હતા સર્વ સરદારના આ વિચાર
 ખલીફા ખુશીમાં હતો ત્યાં અપાર
 અધું સૈન્ય તેણું લડાયક હતું
 કમંદ, તિરમાં પૂર પાયક હતું
 મૃજ ફોજથી તે રહ્યું ‘તું’ મેદાન
 હતી ઉડતી ત્યાં ખલીફી નિશાન
 કબરશાહ ખીસેદની પાસ ખાસ
 ખલીફે જઈને કહ્યું આસપાસ
 ખરો હું ખલિફ ત્યાર ખસ કહેવાઉં
 ધુતારા નખીની મમત જે તજાઉં
 ખરો દુબ્બત ખદમાશ છે એજ પૂર
 કરી નાશ એનો નશાડુંછ દૂર
 કહું સર્વ જડમૂળથી પાયમાલ
 કરી કોઈ એવો કરે નહિજ ખ્યાલ”

હતી સૈન્યમાં સર્વ પહાડીજ જાત
 લડાયક હુનરમાં નહીં જે પહાત

હવે લરકરી મૂખડા પર 'હેજાજ' ખરૂં શૂર ને યુદ્ધમાં પૂર-ઢાજ સવારો હતા સર્વ તે અસ્પષ્ટ અજાણ થઈ જોઈ સૈના અસર ફરાખી સિનું જખરદસ્ત અંગ જમાવે ખુખીથી લરી સખ્ત જંગ પછાડી હવે તેમની સૈન્ય એક દમાસ્કસ તરફનાં દિલાવર અનેક હતા તે પછી બહુ તિરંદાજ ખાસ વતન 'વોલગા'ની નહીં આસપાસ હતી તે પછી દુકડીઓ અનેક જાદી જાતની ને મુલકની દરેક અટક, સિંધનાખી સિપાહો હતા દિલાવર, કઢાવર શુરાઓ હતા હતી 'હિંદિ લેન્સસ' તેમાં વળી સરસ હામ જેથી દુહેરી મળી ખલિક્તું હવે સૈન્ય ત્યાં એ મિસાલ સરસ એક મેદાન રોકી વિસાલ

*

*

*

હવે તર્ફ ખીજી, નખી જે હતો સજી સૈન્ય તૈયાર ત્યાં તે હતો હતા જંગલી તેહના કુલ સિપાહ નખી પર હતી તોય સૈની નિગાહ નખી કાજ સૈનો અગર જાન જાય નહો તે થકી ત્યાં હટે કો' જરાય નખીના 'નવા ધર્મ' (?) ના મત મુજબ જુખખ તે હતા કુલ ફિદા ત્યાં અજબ

અનુની હતી જાત વિકાળ તે
 હતો રૂપ ધનસાનમાં કાળ તે
 હતી હિંદુકુશની રખડતી પ્રજા
 ઉઠાવી નખી કાજ નિકળી ધજા
 જુદી જાત તે સર્વ ઇસલામથી
 અનુની હતા તેમનાં નામથી
 પહાડી મુલકની પ્રજા તે અનેક
 લડાયક ખની ત્યાં ધસેલી દરેક
 ધુતારા નખીનાં ફિતુરે ફસી
 કિંધી જંગની નાં ફિકર ત્યાં કસી
 હતા સેંકડો જાતના લોક તે
 અરે લોક નહિ, કંઈ અજબ થોક તે
 નખીએ ભમાવ્યું હતું એમને
 મુસલમાં કરે છે ખલિક તેમને
 “ખલિકે લિધા છે કસમ આય ખાસ
 મુલક પહાડનાં હોય જે આસપાસ
 તહીંની પ્રજા થાય ઇસલામ સર્વ”
 ખલિક હું ખરો તો તજાવુંજ ગર્વ
 નખીનાં સુર્ણા આ વચન તે પ્રજા
 ઉઠી જીવપર મોતની લઇ રજા
 “ખલિકે કોણ એવો અમારે સરે
 અમેાને મુસલમાન જે કે કરે
 મરીશું અમે છીલ ને પીલ સર્વ
 અમારો તજીશું નહીં લેશ ગર્વ
 અગર ધર્મ ઇસલામમાં લઇ જસે
 ખલીફે ખતાથી ફના થઇ જશે
 નમીશું નહીં ધર્મ ઇસલામને
 ટકીશું અમે તે ખલિક સાંભને”

સુણી તે અલણુ લોકના આ વચન
 નખીને મળ્યું જોર મોઢું તઢન
 ખલીફા વિરૂધ ત્યાં ભર્યા ખુબ કાંન
 ઉઠ્યું તે સુણી તે અલણુમાં ટુકાંન
 નખીએ લિધી સર્વ સરઠારિને
 લઇ સંક્રમાં ટોળકી સારીને*
 ધુતારે ખુરા ઢાંગથી ફાવિયો
 અલણુ લોકને જોશમાં લાવીયો
 ઇછ્યું કે “ખલિકને કરું એમ મહાત
 દુખી કુલ મળને કરું દીન-રાત
 કબુલે મને જો ખલીફા નખી
 નહી હું લડું તે પછીથી કખી
 કબુલે ન ફરમાન મારાં અગર
 પછી લઉં ખલિકનાં તખત-તાજ-સર
 કહી એમ તે જંગમાં આવિયો
 અલણુ લોકને સહાયમાં† લાવિયો
 હતી એક ખીજી મળ તેહમાં
 શુરાતન લડાયક હતું જેહમાં
 નખીને હતી તેમની ખહુ કુમક
 હતી સૈન્યમાં તેજ ટોળે ઝલક
 નખીને હતો ગર્વ તેની ઉપર
 સિપાહો હતા તે ઘણા નામવાર
 કથું પાસ તારી અરે! શું કથન
 મથાતાં નથી મુજ મથાતું મથન
 હતા લોક તે સર્વ આતશ પરસ્ત*
 દિલાવર, કદાવર, લડાયક સમસ્ત

* ખત્રી. † મદદમાં. * પાંચનારે યાદ રાખવું કે અહીં કવિ કે દેશનના દેશનિકાલ થયલા જરથોસ્તી ટોળા વિષે બોલે છે, જેને તે “ચત્ર પરસ્ત”ને બદલે “આતશ પરસ્ત” તરીકે ઓળખાવવાની બૂલ કરે છે.

ધરી સર્વ ઇસલામપર કોધ પૂર
 ખતાવા નિકળ્યા હતા ધર્મ-નૂર
 કદિમ તે વતન હાય! નામે ઇરાન
 મચેલી હતી જ્યાં ધજાની નિશાન
 રચેલાં હતાં જ્યાં; તખત-તાજ ખાસ
 હતી કીર્તિ જેની જગત આસપાસ
 જમાનો હતો જેમનો એકવાર
 હતી રાજ સત્તા ખુલ્લંદી અપાર
 હવા ને હુકમખી હતાં જેમનાં
 રખડતાં થયાં ખાલકે તેમનાં
 થયો જેહનો શાહ હાસંગ નેક
 કિંધી શોધ જેણે ખુખીદાર એક
 મકંટ જ્યાં થયું નૂર-આતશ મથમ
 હતાં શાહનાં જે ખુદે પર કદમ
 હતું શાહ જમશેદનું ત્યાં તખત
 અરે! કયમ કરું યાદ તેનો વખત
 હતી રાજમાં જેહનાં નહિ અજલ
 અહુરમજદથી જ્યાં હતી કુલ ફજલ
 હતો પાદશા' જે પયમખર વળી
 ઉમેદો ખંધી તાજવરની ફળી
 અરે! આજ કયાં છે કદિમ તે ઇરાન
 જરાખી નથી હાય! તેની નીશાન
 હતો એક દસ્તુર અરજરૂપ નેક
 ગુણોથી ભરેલો, વિવેકી દરેક
 થયો નાશ તેનો-ન રહિ કંઈ નિશાન
 કથું શું કથન ઘુજ અરે ઓ ઇરાન.
 દરાએસ હિસ્તાસપિસ નેકજાદ
 તવારીખમાં માત્ર રહિ એક યાદ

શિકંદર યુનાની કિનાખોર શાહ
 ગયો કરી જે આ વતનને તખાહ
 અશો નેક જરથોસ્તનાં સર્વ ગ્રંથ
 કિધા નાશ ખાળી, તજવા સુપંથ
 જનમિયો જગે જ્યાર સાસાન નેક
 ફરીથી ધરાંની દિધ્યું તખ્ત એક
 હતો ખાખેગાનિ લલો અદ્દશીર
 ધરમચુસ્ત મોટો સખી ને અમીર
 નવો જન્મ ઢીધો લલો ધર્મને
 જમિન હોસ્ત કીધાં પુરાં કર્મને
 પછીથી થયો નેક નોશીરવાન
 નમે છે હજી જેહને કુલ જહાંન
 અહલ પાક ઇનસાફથી નેક નામ
 કમાવી, જમાવી સુકીર્તિ તમામ
 હતો છેહલો યઝ્દજ્ઞદ શહેરિયાર
 તખ્ત તાજનો તાજવર નામદાર
 ધરાંની કદમ તાજનો ત્યાંજ અંત!
 નહોં કામ આવી કરી કોઇ ખંત!
 ઘણું જોર માર્યું, મગર તખ્ત-તાજ
 ગયું ને થયું કુલ મુસલમાન રાજ
 અરખ લોકનો દોર ભારી થયો
 દિવસ બદ ઘડી સાથ જારી થયો
 નસીબો હતો ત્યાં હતા કુલ હુકમ
 નસીબો ગયો ત્યાં ન ચાલ્યું કદમ
 નસીબો ગયો ત્યાં કીધાં તખ્ત-તાજ
 નસીબો ગયો ત્યાં ગયો કુલ અવાજ
 નસીબો હતો ત્યાં નમો સર્વ જહાંન
 નસીબો ગયો ત્યાં ન રહી કંઈ નિશાન

નસીબો હતો ત્યાં હતી કુલ ખલક
 નસીબો ફર્યો ત્યાં ફરી કુલ ફલક
 નસીબો હતો ત્યાં હતું રાજ-તેજ
 નસીબો ફર્યો ત્યાં રહ્યું નહિજ રેજ
 નસીબો હતો ત્યાં ઉડી કુલ ધજા
 નસીબો ફર્યો ત્યાં યની ગધ કજા
 નસીબો હતો ત્યાં હતી સર્વ મ્હેલ
 નસીબો ગયો ત્યાં તુટ્યા મ્હાન મ્હેલ
 અન્યું એ સમુ રાજ તે કુલ ફનાં
 ભટકતી પ્રજા તે મદદ કુલ વના
 કિના કાજ તે ત્યાં હતી ભર ઉમેદ
 ધુતારા નખીને મળ્યો આય ભેદ
 ભમાવી લિધા પક્ષમાં તેમને
 ખખર તે વિષે નહિ રહી એમને
 'કિધી કોણુને છે અમે આ કુમક'
 થયો કોઈને ખ્યાલ નહિ આય હક
 થયા ધર્મને દેશ કાજે ઉદાર
 ખિજે કોઈ નહિ માત્ર કિધો વિચાર
 'ખને સર્વ ઇસલામનું' નારા નામ
 ચઢ્યો સર્વનાં એજ મુખમાં કલામ
 વતનથી બહાર તે બનેલી પ્રજા
 લઇ નીકળી ત્યાં નખીની ધજા
 તખત તાજ ને રાજ સાથે વતન
 ગયાથી ઉઠેલી હતી બહુ અગન
 ઝનુની બનેલા હતા સર્વ લોક
 ધરમ કાજ ધારી હતા ગર્વ લોક
 હતું એ સમુ સૈન્ય તેનું તહી
 લડાયક હુનરમાલ્ય કમતર નહી

હતા ફક્ત આતશ પરસ્ત તેટલા
 રહે સહાયમાં જો સુરા એટલા
 નખીને ઘણા કામના થઇ પડે
 મળાદા નખીનેજ ફતે જડે
 ધુતારે હતો સૈન્યમાં પ્રીય ખાસ
 હતો ફૈજમાં તેહનો પૂર ત્રાસ
 નઝર નાખતાં સૌ નમન આપતા
 જરા કોઘથી સર્વ થર કાંપતા
 દિહું ફૈજ અન્ને તણું આય ચિત્ર
 હવે યુધ્ધનું સુણ કથન પ્રીય મિત્ર

*

*

*

સમારી ખધાં લશ્કરે જ્યારે સફ
 કઠાવર ઉભા સ્વાર અન્ને તરફ
 શુર થઇ પછી એક એવી લડાઇ
 તવારીખમાં જે સમી નહિ લખાઇ
 સિપાહો લડયા જીવપર થઇ ઉઠાર
 નહિ કોઇખી પક્ષની થાઇ હાર
 નહી લોહિની ત્યાં વહી એહવી
 તવારીખમાં નહિ વહી તેહવી
 ઢગે-ઢગ પડયા પ્રેતના* બેશુમાર
 અન્યાં નેત્ર સૌનાં અજબ ખુનખાર
 તિરનદાજી લોકે તિરો છોડયા
 ઘણી છાતીના અંધને તોડયા
 થયા ખાર અંદુકનાં પૂર જોર
 થયો તોપથી તો અજબ લાઇ રહોર

કટારી—છુરી—ખંજરો આખદાર
 થયાં તે સમે કાંઈ એવાં ઉદાર
 નહીં ખાપ બેટા તણી રહિ પિછાન
 મચી ત્યાં અજાયબ રહ્યું ખસ પુકાન
 ન ધનશાનની શાન રહી હાથમાં
 કિનો કુલ સિપાહે લિધો સાથમાં
 હજારો પડયાં ખાકમાં કાંઈ સર
 લડયા જીવતા મુડઠાંની ઉપર
 પડી પ્રેતની લોથ ત્યાં બેશુમાર
 નહો કોઈ પામ્યું તહીં કોઈ હાર
 ખલિક્ તે હતો ખુદ હાજર તહીં
 અસર ખુબ જેની ટકેલી અહીં
 સુખન બોલતો તે અસર આપનાર
 “રસુલ છે બધાં શંકરો કાપનાર
 રસુલ નામ મુખપર લડો લઈ તમે
 રિપૂ-ફેજપર ખસ પડો જઈ તમે
 ધુતારો ટકી શું શકે આય વખત
 સિપાહો શુરા! ખસ કરો જંગ સખત
 ઉઠી છે જીઓ આજ મોટી ‘જિહાદ’
 જીગરમાં સખુન રાખશે એજ યાદ
 ‘ખલિક્ કાજ નહિ’, તે રસુલ કાજ સર્વ
 લડો-ખસ લડો! લઈ ખરો ધર્મ-ગર્વ
 ખચી જંગમાં જીવતાં જે જશે
 જિગરમાં ફક્ત હર્ષ તેને થશે
 અરે! ધર્મ કાજે જશે જે મરી
 ખરો તેજ ભવ આય લેશે તરી
 બનો-ખસ બનો! સર્વ જીવથી ઉદાર
 રસુલ સ્વર્ગ તમને જરૂર આપનાર

તનો-મન કસીને બચાવો ધરમ
 ધુતારે તજ છે ખુદાની શરમ”
 સુણી કુલ સિપાહો બન્યા તેજદાર
 ઉલટથી ફરી ત્યાં થયા બસ ઉદાર
 નખીએ ફીડો મામલો જ્યાર આય
 બખાબો જુરો “શો સિતમ આય થાય
 તમે હીચકારા ગણાશે બધા
 તવારીખમાંખી લખાશે બધા
 સિપાહો તમે જોર મારો જરા
 અગર મર્દ જો ગર્વ રાખો ખરા
 સિપાહો તમે નાં ડરો નાશથી
 ડરાવો રિપૂને હવે ત્રાસથી
 ચલાવો છુરી તેજ ખંજર કંટાર
 કરો બંદુકોના હવે સખ્ત ખાર
 ફના-કુલ ફના બસ કરો એકદમ
 હટાવો રિપૂને કદમ-ઢર-કદમ
 તમોને મદદ સર્વ ઇબલીસની
 ફિકર રાખજો તેહની રીસની
 ફના જો રિપૂને તમે છાં કરો
 ઘુરત પુંજશે તે તમારાં સરો
 વધો, બસ વધો ને ઉઠાવો જિહાદ
 જીગરમાં ધરો એક ઇબલીસ યાદ”
 નખીએ ફરી એક મારી ખરાડ
 ધૂન્યાં જે થકી ચોતરફ ઝાડ-ખાડ
 સપાસપ ઝપાઝપ ફરી એક જંગ
 ઉઠી સખ્ત ત્યાં, ને થયો લાલ રંગ
 ગિરદ આસમાને ઉઠી તેખી લાલ
 ભરાયા તહીં લોહિથી સર્વ ખાલ*

ધડાધડ અવાજે કરે ભાઈ હાલ
થડાથડ દિયે સખત તલવાર ખ્યાલ
ફરીથી તહીં એક ચાલી નહી
ખરેખર; નહીં કાંઈ ખ્યાલી કદી.

*

*

*

દિવસ બે સુધી તે મચી પૂર જંગ
પછીથી થયું એકનું સુસ્ત અંગ
હવે તે ખલિફા તણું ભાઈ સેના
ટક્યું જે દિવસ બે અને એક રેન
હવે તે હવે જંગથી જેર થાઈ
નખાનાં જીગરમાં ખુશી ઉભરાઈ
ખલીફે દિધી સૈન્યને ખુબ હામ
હવે તે તો ડરીને તમામ
ખિકટ આય પાસે તપાસી ટુરત
નખાએ પુકારો કિધો ત્યાં સતત
“ધરો કુલ ધસી ભાઈ ઝુંડો મથમ
ખલિફો અને ગને જેથી ખતમ
ધરો કુલ રિપૂની તમે પૂઠ પૂર
થવાનો હવે નાશ એનો જરૂર
સિપાહો સિતાબી કરો આય વખત
લડો એક ખીજી તમે જંગ સખત
કદાવર શુરા વીર આતશ પરસ્ત
પડો શત્રુઓપર ટુટી કુલ સમસ્ત
કરો સૈન્ય એનું બધું પાયમાલ
ઉખાડો બધા દુબ્બની સર્વ ખાલ

મળી છે હવે કીંમતી એક તાલ
કરો ખસ ફનાં પૂર કોધે ખુશાલ
ફરીથી ન જડશે સરસ આય તક
કરો શત્રુઓને તમે આજ છક્ર
કતલ ત્યાં કરો સર્વ ઇસલામને
કરો આજ નાબુદ એ નામને
કરો બહાદુરીથી તમે આજ નામ
બને તોજ ધાયું સફલ આય કામ
કિનાબોરને હું કરું આજ ખાક
ફરીથી ધરી હામ કરિયે હલાક”

દિલ્લેરી બતાવી ઉઠ્યા કુલ સિપાહ
નખી પર કરી માન સાથે નિગાહ
ધુતારો દિસ્યો ત્યાં ફરેશતાઈ નર
બધા સૈન્યપર થાઈ તેનાં અસર
થયા જીવપર ભાઈ સઘળા ઉદાર
પડ્યા ‘કર ફના’ ‘કર ફના’ના પુકાર
દિલ્લેરી મામલો ત્યાં બન્યો એમ જ્યાર
ખલીફો ફિકરમંદ થયો બેસુમાર
નખીના સિપાહો પુઠે લાગિયા
ખલિફના સિપાહો બધા લાગિયા
દિસ્યો જંગનો આવતો ભાઈ અંત
ખલીફની કરી કામ લગી ન ખંત
થયો ધર્મ રક્ષક* ઘણો ત્યાં નિરાસ
દિલ્લેરી ભાગતા લશ્કરી આસપાસ
ધુતારા નખીની ખુશીનો ન પાર
હરખથી પડ્યો મારવા તે પુકાર

* બગદાદના ખલીફોને ઇસલામીઓ પોતાના “ધર્મના રક્ષક” ગણે

મગર તે હરખ ત્યાં શક્યો કયાં ટકી
 હતી હાર તો તે નખીની પકી
 ખલીફની મદદમાં હતો ખુદ ખુદા
 ખુદા નેકને કયાં ગણે છે જુદા
 ફિટરમંદનીખી ટળે છે પ્રીકર
 ખુદાને અધી જહાંનની છે જિકર
 છુપો દસ્તગિર પાક દાદાર એજ
 ખરી મુશ્કીલીમાં ખચાવે છે તેજ
 મદદગાર તે છે ભલાનો સદા
 પછી હોય તે શું ગની કે ગદા
 અમીર કે ફકીરને ગણે એક તે
 સદા ન્યાય આપેછે ખસ નેક તે
 ખલીફે હીકું કે હવે થાઇ હાર
 સિપાહ લાગવા લાગિયા બેસુમાર
 ખુરો નેક પર આજ છે ફાવિયો
 નહીં કાળ એનો અહીં આવિયો
 ઘણું સૈન્ય માફું કયું પાયમાલ
 પુકારા કરે છે હવે તે ખુશાલ
 “હવે શી રિતે હું અચશ જંગથી”
 ધુજી આય ખ્યાલે રહ્યો અંગથી
 નખીએ મુકી દોડ તેની તરફ
 ખલીફે ન બોલી શક્યો કંઈ હરફ
 નખી દોડિયો “રાજ-મુંડા” ઉપર
 મગર ફાવિયો ત્યાં નહીં તે કફર
 સિપાહો હતા ભાગતા તે ફયા
 ‘મદદ આવી’ એવા પુકારા કયાં
 ફરીને ખલીફે જુવે આસપાસ
 હતી આવતી ફ્રાજ ત્યાં એક ખાસ

હરોલે હતો એક સરદાર સૂર
કઢાવર, દિલાવર, કળાખાજ પૂર
ફ્યું ભાગતું સૈન્ય પાછું તહો
ફરીથી મચ્યું જંગ મોટું અહો
ખલિકની મદદમાં હતું સૈન્ય તે
લડ્યું જીવ આપી તહો ખાસ જે
નખીની ખુશાલી હવામાં મલી
ખલિકની ખંધી મુશિકલીઓ ટલી
ખુદાની કૃતીનો કરો ભાધ ખ્યાલ
ગર્મીમાં પડ્યો, જે હતો ત્યાં ખુશાલ
ખુશીમાં ખિલ્યો જે ગર્મીમાં હતો
ખુદાએ લલાને ન મેલ્યો જતો
નવાં લશ્કરે ત્યાં નવી દેધ હામ
નિરાધાર કીધો નખીને તમામ
હરોલે હતો ખાસ સરદાર જે
હિમત આપતો સૈન્યને ખુબ તે
ન પોતે ઉમેલો હતો તે ડરી
હજારો તણી ઘાંણુ તેણે કરી
હજારો સવારો તણે શેહ દધ
ખિલ્યો શૂરતે તો ખરી કીર્તિ લધ
ખલિકના હતા ખાસ સરદાર તે
અજાયબ બન્યા જોધને કાર* તે
હતો કોણુ તે સીંહ જેવો શુરો
લડાયક હુનર માંદ્ય પાયક-પુરો
હતો તે અઝિમ આપણો નેકનામ
હતું તેહનું આ લલુ સહાસ-કામ

હતી તેહની આય મોટી મદદ
હતો તેહનો આય જંગી કસદ
હતો તેહનો આ હિમતવાન હાથ
હતો જોશમાં તે ઘણા શુર સાથ
ખલિકને હતી તે અઝિમની મદદ
કિંધી જે અઝિમે ખરેખાત હદ
ધુતારે ઘણાખી પુકારા કિંધા
સિપાહો ન તેના પુકારે બિધા
દિલેરી-દમામી બંધી થાઇ નાશ
રહ્યા ગણતરીનાં નખી આસપાસ
કસમખર કસમ કામ નહિ આવિયા
ખલિકના શુરાઓ તહીં ફાવિયા
નખીએ દિઠો મામલો એમ જ્યાર
તુરત ભાઇ નાઠો ધરી પીઠ ત્યાર
ધરી પૂઠ તેની ઘણા લશ્કરે
મગર તે હજી ભાગ્યશાળી ખરે
છુપાયો છુપી ખીણમાં એક જાઇ
ઘણો ધુડિયો પણ મળી નાં ગવાહી
ફરી ફોજ, આપી ખલિકને ખખર
ખચી આજ નાઠો ધુતારો કુકર
ખલીફે કહ્યું “ખસ ખુદાના શુકર
કરો કે દીઠો આજ દિન નામવર
અગર આ લડાયકે નહીં આવતે
નખી નીચ આજે જરૂર ફાવતે
થતે આપણો નાશ તેને કરે*
‘નખી’ તો ખરો આય શુરો ઠરે

ટકોટક વખત પર ન દેતે મહં
 બધા ફાવતે તે જુરાના કસંદ
 ભલો તે ભલો વખત હ્યાં આવિયો
 જુરો આપણા પર નહીં ફાવિયો
 મુખારક કદમ આજ એ લાવિયો
 જુરાને જુરો ફેજ બતલાવિયો
 ખરેખર દિશે છે પુરૂષ આ દિલેર
 સખત યુધમાં તો નરો એક શેર*
 અજબ છે નુરાંની ઇરાંની મિસાલ
 દિલાવર દિયે તન-બદન-મુખ ખિયાલ
 ખરા માનને એ સજાવાર છે
 ખરેખર જુરો એક સરદાર છે
 બધી જય તણા એજ છે ભેદ નર
 નિહાયત થયો પાડ મારી ઉપર
 કુમક એહનીથી જીત્યો જંગ આય
 નકર શું તમોથી અહીં જીત થાય
 ખરો શુર એ છે, વફાદાર ખાસ
 લિધો ખેડી જોખમ ઘણા આસપાસ
 ભલાને ખુદાએ બચાવ્યો જીવો
 ખરાં માન માટે મચાવ્યો જીવો
 મને નામ તારું કહે ઓ જવાન
 ઘટે છે તને પદિઓ આજ મહાન
 જવસ આજ દરબારમાં માહરી
 કદર હું જરૂર ત્યાં જુજસ તાહરી
 સજાવાર છે માનને સર્વ તું
 ખલિકનો ખરો આજ છે ગર્વ હું "

ખુશીથી ખીલ્યાં સર્વ ઇસલામ ત્યાં
 ખુદાનું ધરી મુખપર નામ ત્યાં
 પુકારા ખુશીના કિધા જોરથી
 રહ્યું ગાજી મેદાન તે શહેરથી
 ચમન ત્યાં હતું પૂર ફર એકને
 ખુશાલી હતી નહિ ફકત એકને
 હશે કોણુ તે ? તે હતો નર અઝીમ
 નમાવી ઉમેલો નિયું સર, અઝીમ
 હતો કોઈ સરદાર તેની જગે
 ઉછળતે ખુશી પૂર તેની રંગે*
 હતો શું સુખી તે ?-દુઃખી તે હતો
 ખલિકના સુખનથી ખુશી નહિ થતો
 જિગરમાં હતો તેહને એક ચીર†
 દુઃખી એક વાતે હતું તે શરીર
 સુલિખાં વિષે રાખતો પુર ગમ
 નહીં બુલતો તે નખીનો સિતમ
 કિના કાજ કીધી ખલિકને મદદ
 મગર ના દિઠો ત્યાં સફલ કુંદો કસદ
 નખી ઠાર જો થાત તે જંગમાં
 અઝિમ માનતે ખુબ ખુશી અંગમાં
 થઈ જીત જોકે ખલિકની ખરી
 ધુતારો નખી તો ગયો નહિ મરી
 ખચો નહાસવા પામિયો તે જુરો
 પડ્યો પાપમાં દુષ્ટ તે નહિ પુરો
 અઝિમની ગમીનો હતો એ સખખ
 ગયો નહિ સુલીખાં ઉપરનો ગજખ

‘ફરીથી લઇ ફોજ તે આવશે
અને હાથ ખીજોજ ખતલાશે’
હતી એહની ખહુ ફિકર તેહને
થઇ નહિ કસાંથી અસર તેહને
ખલીફના સુખનથી થઇ ફોજ ઢંગ
મગર તે અઝિમનું હિલ્લુ નહિજ અંગ

“ખલીફા ખુદાવંદ! ઓ નામવર”
નમીને અઝિમ બોલિયો બેસખર
“કમીના તણી આ સુણી લે અરજ
ખજાવીછ મેં માત્ર મારી ફરજ
વધુ મેં કશું ત્યાં કર્યું કોણ કામ
નથી કીર્તિને કોઇ લાયક તમામ
ધરમ-ચુસ્ત હું એક ઇસલામ છું
ખલિફ ! તાહરી હું ચરણ-ચામ છું
નથી કામ મેં કોઇ મોટું કીધું
મને માન તેં મહાન આજે દીધું
ખરૂં પુન્ય મેં આજ મારૂં લીધું
નસીખ તોય મારૂં હજીખી બિધું
ધુતારે થતે હાથથી આય ઠાર
અઝિમ પામતે ત્યારે સાચો કરાર
ખુદા છે, લવિષ કોણને છે ખખર
જિવસ તો ચિરસ તે જુરાનું જિગર.”
થયો ચુપ પાછો કહી આ સુખન
ચકિત સર્વ સરદાર થયા તદ્દન

* * * *

હતો દૂર મંજલ ઉપર ત્યાં ખખર
અઝિમને પડી કે ખલિફની ઉપર

ધુતારા નખીએ કરી છે ચઢાઈ
 મચી છે ઘણાં જ્ઞેશ સાથે લડાઈ
 કુલીખાં તણા ગમ ધરીને જિગર
 હતો દૂર ત્યાં તે થયો બેસખર
 સિતાખી કરી તે ગયો જેટલી
 વળ્યો તે સિતાખી કરી તેટલી
 કિધી કેંક પહાડી પ્રજાને સુખોધ
 લિધા સંક્રમાં ત્યાં જમાવી કુકોધ
 ઝડપથી પછી તે ગયો જંગમાં
 ધરી સૂર મોહું દુરત અંગમાં
 ટકોટક વખત ત્યાં પુગાડી મદદ
 થયા સર્વ નિષ્ફળ નખીનાં કસદ
 નહીં નામનાની ધરી કાંઈ હાંશ
 બતાવ્યું લડાયક અનુનીજ જ્ઞેશ
 ખલિકની હતી હાર તે થાઈ જીત
 અઝીમે જીતાવી લડાઈ ખચીત

*

*

*

ઠગારો ગયો નહાસતો શહેર 'મર્વ'
 હતો મૂછ પર તેહને પૂર ગર્વ
 ખલિકે ખવાડ્યો અહીં માર તોય
 થઈ જીત પોતા તણીજ ભાઈ હોય
 જમા ફેજ પાછી કીધી તેમ એક
 ફરીથી કિનો શોધવાને દરેક
 હજી પૂંજતા લોક તેને હતા
 ગણી મહાન, જોવા ઘણાએ જતા
 ફિરસતે અરો નેક માર્ગ મને*
 મુરખ કેંક તેને વધાવે ધને

‘ઝિહુન’* તે ગયો સ્થેલ સાથે પસાર
 કરીને, ઠરો ત્યાં નખી નામદાર
 ‘ખલિક્ પૂઠ ધરશે’ હતી આ ફિકર,
 સખખ ખૂબ ચેતી હતો તે કંકર
 ખુરાશાનમાં જે જનાનો હતો
 ગયો સાથ તેને ન લે, કે ન તો-
 કરી તેહની કંઈ ફિકર કે ગમી
 હતો નીચ ખસ એક સાથે નમી
 હતી તે કુલીખાં! ન તેને તણ
 હતી સાથની સાથ તે તો હણ
 જનાના બધાની ન કીધી કંદર
 મરી પ્રીટિયો ખસ કુલીખાં ઉપર
 હતો તે દિવાનો અજબ પ્યારમાં
 ક્રિયા પ્યારમાં ?-પાપના ગારમાં
 નખી નીચ પાણી ખુરો બદ ચુલામ!
 ખખર હોય શું પ્રેમ કેરા કલામ!
 ખરા પ્યારની ત્યાં સમજ હોય શી!
 હવશખોરને તે ગમજ હોય શી!
 ખુરી વાસના નીચ, તે ‘પ્યાર’ કેમ!
 હવશખોર, તે પાક ભરથાર કેમ!
 વિના દાંત જીભે ચવાતું હશે!
 વિના દ્રવ્ય લંકે જવાતું હશે!
 વિના કંઠ ગાણું ગવાતું હશે!
 વિના પાચ† ચાલી ચવાતું હશે!
 વિના શક્તિ કાવ્ય કવાતું‡ હશે!
 વિના મુખ મા’ને ધવાતું હશે!

વિના આખ જગમાં જિવાતું હશે !
 વિના સોય હાથે સિવાતું હશે !
 લઈ સુંઠ ગાંધી થવાતું હશે !
 ધરી ઉંટ ખાંધે લવાતું હશે !
 શિયાળે કહો ધી તવાતું હશે !
 જવાં* વૃધ્ધથી શું થવાતું હશે !
 પ્રવાહી વિના શું પીવાતું હશે !
 હિંમતવાનથી શું ખિવાતું હશે !
 હજારે ગુલામી કળીનું લવીષ
 લયંકર ખનાવે જુરો જે ખવીશ
 કિંમત તેહને શી હશે ખ્યારની
 કદર તેહને શી હશે નારની
 લલો ખોળિયું હોય ધનસાનનું
 મગર રૂપ છે નીચ શયતાનનું
 ખદીમાં ફસેલો જુરો તે ખવીશ
 કહો શું સુધારે ખિજનું લવીશ
 હજારે સરસ નારના લેઈ ભોગ
 ખનેલા જુરાથી જમે કેમ જોગ†
 હરેમન હતો તે, ન ધનસાન એક
 હતાં કામ તેનાં ખદીનાં દરેક
 અગર હોય ધનસાન તો નીચ કામ
 કરી કેમ ખને તે ખદીનો ગુલામ ?

*

*

*

હતો તે નખી 'મર્વ'નાં કોટ‡ પર
 લઈ નામ શયતાનનું હોઈ પર

કહો કે હતો તેજ શયતાન ખાસ
 જીએ છે ઉભો સૈન્યને આસપાસ
 ખુશી તે થયો મૂછપર દેધ તાવ
 “ફરી માંડિયો છે સરસ આય દાવ
 ખરો કે ખલિકને કડું હું ખતમ
 નમાવી ચુમાડું મહાડું કદમ”
 ચઢી એક મોટો ભયંકર પુરજ
 પછી બોલિયો જોધ સામે સુરજ
 “કિરણ જેમ આપેછ એનાં પ્રકાશ
 ખિલું તેમ હું આ મુલક માઘ ખાસ
 નખી નામ માડું કડું હું અમર
 ઉડાઉં ધજા સાથ મારી ચમર
 હજી ફાજ ખીજી જમા હું કડું
 ખલીફા સમા લાખથી શું ડડું
 લખો લશકરીનો કડું ત્યાં જમાવ
 પછી કેમ કરશે ખલીફા બચાવ
 બધા પહાડમાં હું ફરસ રોજ રોજ
 ફિતૂરીજ ધધો ધરસ રોજ રોજ
 ફિતૂરી બધાને કરસ રોજ રોજ
 છિપે તોજ મારી તરસ રોજ રોજ
 ખરો કે ખલિકને કડું હું ખરાબ
 બધો હારનો આય લેવસ હિસાબ”
 ફરીથી નખીએ કયો ત્યાં વિચાર
 “મુરખ લોક આ જે થયા છે ઉઢાર
 સમજતા નથી માહરા તે પ્રપંચ
 કિનાબાજ કેવા જુરા છે પ્રપંચ
 તડાકે કડું નાશ આ સર્વનો
 ખરો તોજ ફાંકો ધડું ગર્વનો

અરે ! શા થકી આ કરું છું કંપટ
 ભુખખ હુંજ પાપી ખરો છું અપટ
 કરું કામ શયતાનનાં કાં નહીં
 ખલિકને ધરી કાં રહ્યો છું અહીં
 કરું જાદુથી ફોજનો સર્વ નાશ
 ખરેખર ખુશી થાય શયતાન ખાસ
 બધાં આદમી જે ઉભાં છે અહીં
 દશે સર્વ જે માનવીમાં નહીં
 લયે સર્વ માણી તણા રૂપ તો
 ખુશી કેટલો થાય મુજ ભુપ તો
 કરું સર્વ ઇનસાનને હું ફનાં
 ફરેખો કર્યા છે હવે મેં ઘણાં
 કરું જાદુથી ફોજને આ શરણુ
 પછી તેમનું લાવું સાથે મરણુ
 પછી પ્રેત* પર હું કહું તેમનાં
 કલેજાં કરું ભક્ષ હું એમનાં
 અશો લોકનો હું કરું સર્વ નાશ
 નખી નામ ફેરો ખતાવુંજ ત્રાસ
 બનું સર્વ ઇનસાનનો હું રિપુ
 ટિપે પંખિ દાણા, મનુષ હું ટિપુ
 અરે ! ફેરવું હું પલક વારમાં
 ઉભાં સૈન્યને હ્યાં ઉંડા ગારમાં
 ચુસું એકલો સર્વનું લોહિ હું
 અરે ! એમ કરવા નથી શક્તિ શુ”
 અહીં તે થયો ચપ બદ-ખોલિયો
 પછી તે પુકારી તહીં બોલિયો :

“સિપાહો લલા હું નખી એક છું
 વિચારે સદા પાક ને નેક છું
 ખુદાએ મને શા થકી આ જહાન
 કહેા મોકલ્યો કે બદીની નિશાન
 ઘણી છુટથી થઇ મગટ કાજ તે
 બદીનું થયું ત્યાં સખખ રાજ તે
 નખી હું ખુદાનો ખરો ચોર છું
 ખલિક તો કહે હું દગાખોર છું
 અરે! હું હતે જો દગાખોર તો
 બનાવ્યો રખે કાં ન મુંહજેર તો
 ફના જો કરું આ બધી જહાનને
 પડે ચેન તો માહરા જાનને
 તજી દઉં હવે તો બધી હું લડાઇ
 ખલકની ખરાબી તણી લઉં વડાઇ
 મને શું? નથી કામ ધનસાનનું
 મને કામ છે માત્ર શયતાનનું
 ગણું માત્ર ઇબલીશને હું ખુદા
 અમો બે નથી કોઇ દહાડે જુદા
 અમો બેઉનાં એક છે નિત વિચાર
 અમારો સદા આદમીપર ધિક્કાર
 બદી છે અમારો સદાનો શ્રંગાર
 બદી છે અમારો પરીવાર-ખ્યાર
 બદી છે અમારો સગો બાપ-ભાઇ
 બદીમાંજ આ જીંદગીની સવાઇ
 બદીમાંજ આ ઉંચ પદિ મળી
 જીઝગી મને સર્વ પહોંચી વળી”
 પછી ફેજને જોઇ તે બોલિયો
 જુરાએ જુરેનો હરફ બોલિયો

“જીઓ ઓ સિપાહો! કુવા તે તરફ
 ખરેખાત વરસી રહ્યું છે ખરફ
 નખી છું ખુદાનો જરા શક વગર
 કરો ત્યાં નજર આ તલેસમ ઉપર
 પડે છે જીઓ આય તડકે! સખત!
 પડેછું સુણ્યું છે ખરફ તે વખત!
 મગર ખુદ ખુદાનો અધા કહેર છે
 નખીને નમે તો અધી મ્હેર છે
 નખીથી ધરે જે જગતમાં જીદાઈ
 ખુદૈ-ખોદ્દથી તે જશે હ્યાં વિંધાઈ
 ચમતકાર હું હ્યાં ખતાઉંછ એક
 દિશે તેહને જે હશે પાક-નેક
 જીવો તે કુવાની ઉતર ફેર પર
 સરસ ચંદ્રમા એક ફેવો નજર
 પડે છે! - કહો આ હશે કોણ ભેદ?
 ખુલાસો કડેછું ધરી ખાસ ખેદ
 નખીના તલેસમ તણી એ કુંચી
 ખતાવેછ તમને સમજ કેં ઉંચી
 કહે છે ખુદા કે નખીને નમે!
 પછી મિષ્ટ મિષ્ટાન માફ જમે!
 નખીને નમે ને ખુદાને નમે
 રજા થાય ખાતે ખુદાને જમે
 નખીના હુકમપર હશે જે ઉદાર
 સફલ તેજ જગમાં કરે સર્વ કાર
 નખી કાજ જે દેહ જાનો-જિગર
 ખુદાની રહમ ખાસ તેની ઉપર
 કુવાપર જીવો ચંદ્ર ફેવો ઉગી
 ખતાવે છે સૌને પ્રભા તે ચુંગી!”

સિપાહો બધા બેચ છે થાઇ ઢંગ
ઉપજિયા અજબ ભાઇ સૌને ઉમંગ
કિંધી જાદુથી બંધ સૌની નજર
તલેસમ ભરેલી કરી ત્યાં અસર

“નમો ચંદ્રને ઓ સિપાહો બધા
થશે સૌ ગની - રહેશે નહિ, ગદા
દિવસ આજનો જીંદગીમાં તમે
નસિબદાર નોંધો અને જે અમે-
સુખન બોલિયા તે ઉપર દેઇ ધ્યાન
તમારા ખુદાની કરો ખસ પીછાન
નહી ચંદ્ર* સૌને દિસે ભાઇ આય
દિસે જેમને તે નસિબદાર થાય
નસીબો તમારો પ્રકાશિત થયો
સખબ ચંદ્ર દર્શન દઇને ગયો”

હજી તો નખી આ કહે છે સુખન
થયો ગૂમ ત્યાં ચંદ્ર સાબુત તદન
ફરી સૂર્ય ફરો પડયો ત્યાં પ્રકાશ
સિપાહો ઉપર થઇ અસર ખુબ ખાસ
નમોને કીધું સર્વ લોકે મનન
નખીથીજ માન્યું હવે તો ચમન
ઝનુની બન્યા તે ફિતુર પર ભુલી
મતી સર્વની ત્યાં અજાયબ કુલી†
સિપાહો બધા બોલિયા “ઓ નખી
થશું બેવફા તુજ તણે નહિ કબી

* આ ચમત્કાર માટે એવું કહેવાયલું છે કે ત્રાન્સ ઓકસીઆનામાં આવેલા એક શહેર નામે “નેક્શેબ” (Neksheb)માં એક કુવો છે, જેની અંદર રાત-દહાડો ચંદ્રમા દેખાયા કરે છે! આ લોક વાયકા ઉપર હુતારા નખીએ લોકોને ભ્રામી પોતાની ફત્તેહનો પાયો રચ્યો હતો! † ફરી.

ખુદાનો ખરો ખસ નખી તુંજ છે
 ખલીફા સમા, પાસ તુંજ પુંજ છે
 અમારો ભલો આ ઘડી જીવ જાય
 ખરા તું નખીને ન તજશું જરાય
 અમારો થયો જન્મ આજે સફલ
 અમેને મળ્યું ખુદ ખુદે નેક બલ
 તલેસમ ભલો તેં બતાવી કિધો
 અમારા જન્મને સફળ તેં કિધો
 વડીલો તણી વાત મસહુર છે
 કુવો ત્રાન્સનો તો ઘણો દુર છે
 હજારો વરસની કરે જો સફર
 પડે તો કુવો-ચંદ્ર તેને નજર
 અજબ તાહરી તો સિક્ત છે નખી
 પલકમાં બતાવ્યું-ન ધાર્યું કખી
 અગર શક્તિ તુંજમાં ખુદે જો ન હોય
 અમારી ન આંખો ચમત્કાર જોય
 ખુદાનો ખરેખર હશે તું નખી
 મહદગાર સૌનો થશે તું નખી
 અમારી ઉમેદો બધી તુંજ ઉપર
 શિવા તું, ધરે કોણ અમની કદર
 જિવાડે અગર, તો નખી તું જીવાડ
 ખુદે જામ અમને ખરી તું પિવાડ”

સિપાહો તણા આ સુણીને સુખન
 ખુશીથી ખુલ્યું તે જુરાનું બહન
 “શુકર છે ખુદાના હજારો હજાર
 સિપાહો મળ્યા છે મને નામદાર
 લડાયક શુરાઓ! ભરૂશો ધરો
 બતાવસ તમેનેજ રસ્તો ખરો

નખીને નમે તેજ મીઠું જમે
 જરાખી ફિકરમાં ન રહેશે તમે
 તમારો મહદગાર છે તે ખુદા
 ખુદાથી નખીઓ નથી કંઈ જુદા
 નખીથી તમે ખી નથી ત્યાં અલગ
 હશે ખાસ વિશ્વાસ તમ જ્યાં તલગ
 ખલીફા ઉપર હું ફરી લેઉં વેર
 બતાઉં નખીનો પડે કેમ કહેર
 ખુદાનું મને ખાસ ફરમાન છે
 'ખલીફા જુબખ-દુષ્ટ-નાદાન છે
 નખીને ન માને જુરો તે અગર
 ચઢાઈ લઈ ખાસ જા તે ઉપર'
 સખખ હું તમેને કરું છું હુકમ
 તમે સજ્જ થઈને ભરો ખસ કદમ
 ખલીફા ધરે છે તુમાખી મગર
 પલકમાં થશે કોપ તેની ઉપર
 ખુદા કોપ પાસે બચે કોણુ ભાઈ
 લડાશે ખુદા સાથ ક્યાંથી લડાઈ"
 સિપાહો થયા શૂર જાનો-નિસાર
 જીવો જંગમાં આપવાને ઉદાર

*

*

*

થયું સૈન્ય જ્યારે જવા જંગ સજ
 નખીએ છુપી એક આપી સમજ
 જવું ચૂપ ફાજે રિપૂની* તરફ
 ધરત બોલવો એકખી નહિ હરફ

ખલીફા હશે તેજ મેયહાંનમાં
 સિપાહો હશે ખાન ને પાનમાં
 ઉભી પાસ છે તેમની હ્યાં અજલ
 સબેખૂન* મારી કરે। ખસ કતલ
 નખીની બધી ફોજની કૂચ થાઇ
 હુકમ ત્યાં હતો કે જુલૂ વીખરાઇ
 બધાએ થુલૂ એક રાતે રજૂ
 ખલીફા પડેલો હતો જ્યાં હજૂ
 જુરાના કપટની ખલીફને ખખર-
 પડી નહિં, સખખ રંજ તેની ઉપર
 અચાનક ઉભી લાઇ આવી જુઓ
 ધુતારો ગયો તુર્ત ફાપી જુઓ
 સબે-ખૂન માર્યું નખીએ સખત
 હતી ફોજ આરામમાં તે વખત
 નખીએ કહ્યું લશ્કરી સર્વને
 “તમારા ધરો ધર્મનાં ગર્વને
 ખલિફ-ફોજ ફેરી ઉડાવો કતલ
 ઉભી શત્રુની દારપર છે અજલ
 ચમત્કાર! છે ઇશ્વરી આજ આય
 નથી પાપ એમાં સમજજો જરાય
 થશે જંગમાં જીવપર જે ઉઠાર
 જશે તે ફલક, સ્વર્ગને નેક દાર
 ધસો તે ખલિફનાં સરસ તંજુપર
 ઉડાવો જુરાનું તમે આજ સર
 ખલીફા તણી હ્યાં ઉભી છે અજલ
 કરે તેહને ઓ સિપાહો! કતલ.”

* શતની વખતે શત્રુની હાવણીપર એકદમ ધસારો લઈ જવો તે.

ઝપાઝપ સપાસપ થયા ત્યાં અવાજ
 ઘડીસર નખીનું હતું ભાઈ રાજ
 થયો નાશ મોટો ખલિક્-ફ્રાજનો
 લિધો ભાર દુષ્ટે બધા બોજનો
 પડી જ્યાર રજની, મટીને સવાર
 ખલીફે ખરાબી દિઠી બેશુમાર
 હજીબી હતી ચાલુ મોટી લડાઈ
 નખી ખૂબ લેતો હતો ત્યાં વડાઈ
 ફરીથી થઈ અસ્ત તેની ઉમેદ
 ખુશી જે હતી ત્યાં થયો ભાઈ ખેદ
 ખલીફે અજબ કાંઈ આપી ઉલટ
 લિધી લરકરે ખૂબ તેનાં હિંમત
 પસીનો નહીરૂપ થઈ અંગનો
 તડાકો ફરી ચાલિયો જંગનો
 ભયાભય કચાકચ કટારો ધસે
 નહીં પક્ષ બન્ને જરાબી ખશે
 ખલિક્નાં સિપાહો ચઢ્યા ધુનમાં
 બની શૂર જીવપર લડ્યા ખૂનમાં
 નખી-ફ્રાજ કેરો કિધો ખૂબ નાશ
 ફરીથી ધુતારો થયો ત્યાં નિરાશ
 નિખો ચાલતી ત્યાં લહૂ-ધારની
 ખરાબી થઈ ખૂબ બદકારની
 નખીના સિપાહો હટે છે હવે
 નખી તેમને બહુ રટે છે હવે
 ખલિક્-ફ્રાજ આવી ફરી ધુનમાં
 પછાડે હવે તો ધરી ખૂનમાં
 પઢ્યો લાસ કેરો તહીં પહાડ એક
 ભુલ્યું સૈન્ય ઇનસાનનો ખ્વાસ નેક

નખીએ ઘણીખી સિક્કત સાફ કામ
 લિધું, પણ થઇ રંજ આખર નકામ
 સિપાહો બધા નહાસવા લાગિયા
 ભગાયું જહાં, જીવ લઇ લાગિયા
 નખીના પુકારાનિ થઇ નહિ અસર
 બન્યો તે જીબબ આખરે બેસબર
 ભલાને ખુદાએ મદદ ત્યાં કરી
 જુરાની સફલ નેમ થઇ નહિ જરી
 ખરાનો ખુદા છે સદા રક્ષનાર
 ગુપત બાપ છે કુલ મદદ બક્ષનાર
 રહે તાજ તેની મદદથી જગે
 નખી સમ ધુતારા ભલેની ઠગે
 જુરાનો જુરો ફેજ છે અંતમાં
 ઠગારો ઠરે શું ભલા સંતમાં
 ધરી પીઠ અંતે નખી ભાગિયો
 નસીબો ન તેનો ફરી જાગીયો
 ખલિક ફેજ લાગી ધરી પૂઠ પૂર
 બચીને ફરી નાશિયો દુષ્ટ દૂર
 થયો ભાગતાં સૈન્યમાં જાઇ ગુમ
 પડ્યો માર તેની પિઠે ભાઇ ધુમ

*

*

*

હજીખી ધુતારો થયો નહિ નિરાશ
 ફરીથી કિધી સૈન્ય ફેરી તપાસ
 બચેલા સિપાહો હતા એમને
 કહ્યું કે “કુરશ જેર હું તેમને
 તમે નાં થશો એ સિપાહો દુઃખી
 દિવસ આવશે એક નકકી સુખી

મુઠ્ઠમાં ટકેલું હજી જોર છે
 ખલીફો ખરેખર ચશમચોર છે
 સિપાહો હજીખી ધરો નેક હામ
 તમે ભલશે નાં ખુદાના કલામ
 કરીશું ફરી ફોજ મોટી જમા
 પછી ત્યાં ખલિફની રહે શી તમા*
 તમારું ચકીન રાખશે જો ખરું
 ફરી એક દોશીશ હું ત્યાં કરું
 નવાં જોર સાથે ફરી એક જંગ
 લડીને ભુલાવ્યે ખલિફના ટુરંગ†
 ખુદાને વફાદાર રેહશે જિગર
 સફલ જાણુજો આ જીવ્યું જીવતર
 સિપાહો ! નખીને ફરીથી નમી
 લડો જંગ ખીજી કરો નાં ગમી”
 નમ્યા તે ધરમ-આંગળાઓ તહીં
 મુરખ કોઇએ નહિં કહ્યું ત્યાં “નહી”
 ધરે વ્હેમ આશક જિગર જાનપર
 રૂઠે માત ફરજંદ નાદાન પર
 ખને કીમિયાગર હમેશાં નિરાસ
 ખિછાને પડેલો જીએ મોત ખાસ
 ખધાં ચિત્રમાં ખોટ વિશ્વાસની
 મગર ધર્મમાં ખોટ નહિ આસની
 ધરમ-ધ્યાન કેરું અજળ છે અનુન
 કરાવેછ તે કામ મોટાં જાણુન
 અનુની છુપે કેમ જગમાં અરે
 અનુનનો પવન માત્ર જેને સરે

*

*

*

અરે પ્રીય વાંચક! જરા કર વિચાર
 નખીની અઢીનો હશે શું સુમાર
 હતો જંગની આગમાં તોય તે
 કુલીખાં તણે બે નહિ બેય તે
 દિવાનો અને તે ધુતારો તહીં
 ઘડી એકબી ભાધ છોડે નહીં
 જતો જ્યાં, સદા સાથ તે રાખતો
 કુલીખાં વિના અત્ર નહીં ચાખતો
 પરીચ્છેરપર તે દિવાનો અને
 અનેલો હતો ગર્વ કેરો ધની

* * *

કુલીખાં હતી શોકમાં મસ્તપૂર
 ઉડેલું હતું મૂખનું ભાધ નૂર
 અઝિમનો હતો રાતદિન માત્ર ખ્યાલ
 નખીપર હતું એક લેહો ન બહાલ
 અઝિમે ખલીફને કિંધી જે મદદ
 કુલીખાં તણે ક્યાં ખખર તે કસદ
 નખીપર નહીં પ્રેમ તેનો હતો
 અઝિમપર અધો પ્યાર એનો હતો

* * *

જીલમગાર કેરો જીલમ તે ખમી
 કુલીખાં નખીને રહેતી નમી
 હવશ ખોર કેરો હતો ખુબ ધાક
 ઉપર રેહતો તે ચશમચોર પાક
 સરસ ભાધ શણગાર કરવા થકી
 કુલીખાં તણે પ્યાર હરવા* થકી

ફરજિયાત તેને કરીને હુકમ
 ઉભી રાખતો પાસ પોતે કદમ
 અગ્નિમનાજ અફસોસથી તે દુઃખી
 હતી નાર, તે કેમ કહીયે સુખી
 નહીં માનતી કોઈ વખતે હુકમ
 અરે! ત્યાર ત્યાં પાડતો તે જીલમ
 ઘણું એક અપમાન દેતો તહીં
 ખુરા શબ્દથી લાલ ! લેતો તહીં
 સખુન નીચ નજીસ કહેતો તહીં
 મિજાજે ખુરા જ્યાર વહેતો તહીં
 હશી કાઢતો તે નખી કોઈ વાર
 ઝુલીખાં તણાં મુખ કહિને વિચાર
 ઘડીમાં હશીને લડાવે સુ-લાડ
 ઘડીમાં ખુશીનો કરી દે ખિગાડ
 હતો હાલ એવો ધુતારા તણો
 ખનેલો હતો ગર્ક ગર્વે ઘણો

*

*

*

અધૂરી હજી તો હતી તે લડાઈ
 પડ્યો કોપ ત્યાં તેટલામાં ખુદાઈ
 દુકાળે દિધો એકદમ ભાવ ત્યાં
 ચઢ્યા અન્નના એકદમ ભાવ ત્યાં
 હણું સૈન્ય ઘેરો ધરીને પડ્યું
 ફરી આકળું તે ખનીને લડ્યું
 નખીએ દિઠું કે હવે તાલ છે
 ખધાં લોક કેરા ખુરા હાલ છે
 હતા લશ્કરી જે દુકાળે દુઃખી
 ફરી થયો તેમનો તે સુખી

ફરેખે અરેરે! ફરેસ્તા ફરેસે
 નહીં કાંચ તો મુખ લોકે ધસે
 હુલું ગાંધને ભૂખની સાથ વેર
 સખખ કાઢ્યો જંગપર ખૂબ કહેર
 ફરીથી દિધો તે નખીએ ફરેખ
 “ધરો હાંમ મઢો ખતાવો ન એખ
 સિતારો તમારો પ્રકારો હજી
 ન હરગેજ તેને તમે દો તજી
 તમારી ખધી જીંદગી ધુલ છે
 અગર જો તમે આ કરી ભૂલ છે
 તમારા જીવો સર્વ અન્મૂલ છે
 ધરી આય જો હામ ખેમૂલ છે
 ડરો નાં, તમે છો ખરા ભાગ્યવાન
 જગાડો ફરીથી શુરાઓ તુફાન
 તમે ચાહતા હોય તમનો ધરમ
 ખનો આ ઘડીએ તપોને ગરમ
 ખલીફા ઉપર આજ નાંખો શરમ
 કરે છે જુરાં તે ખલીફા કરમ
 નથી તે ખુદાનો નખી નામદાર
 કરો ખસ જિગરમાં ભલો આ વિચાર
 અસલ તો ખરો હુંજ છું ખસ નખી
 ખલીફા ગણાસે નખી શું કખી?
 ભલા કોઈ દહાડા થકી આય જંગ
 ઉઠીછે, સખખ સૌ, કરો ખુબ અંગ
 ધરમ કાજ જે કોં મરી ત્યાં જશે
 જગા તેહની જીત્તોમાં થશે
 ખુઝગી તણા ખ્યાલ મારી કરો
 તમે તેજ હથિયાર હાથે ધરો

અગર જો તમે આ જિતો આજ જંગ
 ખુશી થાય પીરો તણા ખુબ અંગ
 ભરમ આજ રાતે બતાઉં સરસ
 નખી નામ માફે લખાઉં સરસ
 નહીં મુજ થકી થઇ શકે કાંઇ બચાન
 બતાઉં સરસ રોશની તેહ મહાન
 તમારી બધી રંજના ગંજ આજ
 મળે, એહવું હું કરું. એક કાજ
 પછી લઇ જઇશ તે જુરાઓ તરફ
 કદી એક બોલી ન શકશે હરફ
 તલેસમ તમે દેખશે તે અજબ
 બધા શત્રુઓપર ગુજારી ગજબ
 તમારી કિરતને તમે પૂગશે
 બધા સૂર્ય સમ સ્વર્ગમાં ઉગશે”
 સુણ્યા તે નખીનાં બધાંએ સુખન
 ઘણું માનથી, કાન આપી તદ્દન
 નવી જીંદગીની ઉલટ ત્યાં વધી
 તલેસમ નહીં જોયલો જે કદી
 નખીની કરામત વિષે લેઇ ખ્યાલ
 હતા ભૂખ્યા, તોય થાયા ખુશાલ
 ધરમનું ઝનું છે અજબ લાઇ આય
 નહિ માનવીને કશા ખ્યાલ થાય.

* * *

ખુશીમાં ખિલ્યા તે જુબબ લોક ત્યાં
 “તલેસમ નખીનો થશે આજ હ્યાં
 અમર રોશનીનું મથક હ્યાં થશે
 બધી આપણી રંજ પ્રીટી જશે

કરામત અજબ જે અહીં દેખશું.
ખરો ભાગ્યવંત તેહને લેખશું.
ભલા શત્રુઓખી શરણુ હ્યાં થશે
નખીનાં કરે* કોણુ છુટી જશે
અરે ! આજની રોશની દેખશો
પછી તો નહીં શત્રુને લેખશો.”
હતા ભુખમરાથી પિડાતા મગર
સિપાહો ઉપર મુર્ખ થઇ ત્યાં અસર
કુદે કોઇ નાચે અને કોઇ ગાય
હવે મુજ કલ્યાણુ જાણુ કળાય
* * *

થયો જ્યાર મધરાત કેરો વખત
કગારા નખીએ ખિછાવ્યું તખત
ભરી એક દરખાર એવી મહાન
સિપાહો ચકિત સૌ થયા ખોઇ ધ્યાન
દિવી સર્વને એક જ્યાફત તહીં
ખિજા બાલમાં એક આફત તહીં
ખુશાલી તણો કંઇ રહ્યો નહિંજ પાર
ખુશીમાં સિપાહો છુટયા બેશુમાર
* * *

કુલીખાં જનાને પડેલી ઉઠાસ
હતી ત્યાં ઉમે આવિને એક દાસ
“નખીને તમેને થયો છે હુકમ
સરસ સાજા સાથે તમારા કદમ
તમે લાવવાં આજ દરખારમાં
અને ભાગ લેવોજ નર નારમાં”

કહી તે ઠગરા તણા ત્યાં હુકમ
 ભરી નહીં શક્યો દાસ ત્યાંથી કદમ
 તુરત તેહને આવિયા ત્યાં તમર
 પડ્યો ટુત બેભાન શુદ્ધિ વગર
 જુલિખાં અજળ થાઇ આ બેઠ ઘાત
 “ખરે છે કળા માહરી આજ રાત”
 નખીનો હતો તેહને ખુબ ડર
 સખળ તે હુકમપર નમાવ્યુંજ સર
 થયો દાસ પેલો મરણને શરણ
 લિધું અણચિતું પૃથ્વી પીઠે પરણ
 જુલિખાં કરી ટુર્ત શણગાર ખાસ
 દુઃખી દીલથી ગઇ નખી પાક! પાસ
 હજી તો નથી પોહ્યો તે જગે
 ધુતારો જીઓ શી રીતે ત્યાં ઠગે
 હશે છે ખરો નીચ પાણ તહીં
 સુણ્યો સાદ જ હાસ્ય કેરો અહીં
 થયું લોહી ફરતું તુરત અંધ ત્યાં
 જુલિખાં બની હોયની અંધ ત્યાં
 ડરીને ઉભી તેટલા ત્યાં અવાજ
 ગજબનાક આપી રહ્યો એક ગાજ
 હતો તે વખત પાછલી રાતનો
 જુલિખાં કહે “વેળ છે ઘાતનો
 ખુદાને ખબર કે થશે આજ શું!
 વિધન સર ઉપરથી જશે આજ શું!”
 ખિચારી હજી આ કરેછે વિચાર
 ઉભો આંખ સામે અજળ ત્યાં ચિતાર
 હતી રોશની એક એવી તહીં
 જનમમાં કદી બેચલી જે નહીં

હતું સર્વ મયદાન એવું પ્રગટ
 તપે સૂર્ય મધ્યમ જવે સખત
 કુલીખાં જુએ શું ધરી દીલ ડર
 નખી ત્યાં ઉભેલો હશે બેસખર
 હજારો હતાં સખ* પડેલાં અરે
 દિસે કોઇ તાજાં, સડેલાં અરે
 દિસે કોઇનાં તો થયાં ગુમ સર
 દિસે કોઇનાં તો ચિરાયાં જિગર
 હતો સૈન્યનો તો બધો નાશ ત્યાં
 કર્યો તે જુરાએજ બસ ખાસ ત્યાં
 કુલીખાં ગઇ સર્વ ચેતી ટુરત
 ફિકરમંદ થઇ તે ઘણી, ખુબસુરત
 હતાં સર્વ સખ પાસ પ્યાલાં પડ્યાં
 હતાં હંમનાં,† મોતિઓથી જડ્યાં
 અરે તેજ પ્યાલે ખુબજ સૌ રડ્યાં
 કહે તેજ પ્યાલા બધાંને નડ્યાં
 નખીએ દિધું ઝેર ત્યાં સર્વને
 હવે તે ઉભો છે ધરી ગર્વને
 હતું ભાઈ તે ઝેર એવું જજુન
 થતું ટુર્ત કાળું રંગો‡ માલ્ય ખુન§
 નખો દુષ્ટ, દેખી ખુશી ત્યાં થતો
 ઘડી નહિજ આરામ તેને હતો
 કુલીખાં! હવે જો કરામત અજબ
 કલ સૈન્યપર મેં ગુજાર્યો ગજબ
 બધા આદમીનો કીધો ટુર્ત નાશ
 અજલનો ફરેસ્તો ભમે આસપાસ

* મુડાં. † સોનાના ‡ નેસ § લોહી.

ફકત એક ઇં-હું રહ્યાં બેજ છે
 શિવા સૈન્યની તો અહીં સેજ છે
 હુલીખાં ! જરા બાકુનું બેર બે
 તફડતા સિપાહો તણા સ્થોર બે
 હુલીખાં હજીબી કરે શું નજર
 સિપા' તરફે મચ્છ જેમ જલ વગર
 હજારો તણી લોથ ત્યાં તો પડી
 હજારો તણા અંતની છે ઘડી
 મુવા તે ગયા, જીવતા જે હતા
 કળી* સૌ કપટ ત્યાં ફળી બહુ થતા
 હતી ઝેરની લ્હેર એવી તહીં
 બચારા ઉઠી કોઇ શકતાં નહીં
 કલેજાં બધાનાં કપાતાં હતાં
 શુરાઓ તણા ખુન થાતાં હતાં
 મગર શું કરે! ઝેર લ્હેરથી
 નખીએજ માર્યા ખુરા કહેરથી
 જીલમગાર હાથે જીલમ મસ કિધો
 ફગો-રે ફગો હાય! અમને ફિધો
 કિધો ઘાટ સૌનો નખીએ ખુરા
 બચ્યા જંગથી તે પડ્યા હ્યાં શુરા
 ખુરા દુષ્ટ ઓ નીચ બહતર ખવીસ
 લલે ઇં જીમી લાખમાં જઇ લમીસ
 ખુદાનો ન ટલશે કહી કહેર સુન
 ખુદાવંદ લેશે જરૂર વેર સુન

*

*

*

હજી સૈન્ય અરધું તફડતું હતું
 ઘડી-અંતમાં તે સખડતું હતું
 ઉભા તે નખી એક ઉંચી જગે
 ખુશાલી હતી ખુબ તેની રંગે
 પછી તે જુરાએ ખુલ્યો જુરખો
 દિશ્યો એક ચહેરો તહીં જુરખો
 હતી બહસિકલ એક તે એહવી
 જનમમાં દિઠેલી નહીં જહવી
 ખરેખર હતી ન્દેશતની તે નિશાન
 ભયાનક હતો એક તે ધનશાન
 'નખી' નો ખુલ્યો જયાર આ ભેદ ભાધ
 તફડતા સિપાહો ગયા દંગ થાધ
 "નખી કોણુને આપણે માનિયો
 ભલો કોણુને આ જગે જાણિયો
 શિકલ એક છે આય શયતાનની
 બની ભૂલથી એક ધનસાનની
 જુઝગી કહાં એ જુરાની ગધ
 નકલખોર તે કયાં જુરાંની ગધ
 હતા બાલ તે કયાં રહ્યા છે સુદેહ
 અરે આ ભયાનક હશે કોણુ ભેદ
 અમારી બધી સાન બરબાદ ગધ
 ધરમ કાજ કુલ લાજ લઈત અધ
 ખલિકને દિધી હોત આ જો મદદ
 અમેને થતે સહાય તે તો સતત
 જુરા જાદુગરથી મળ્યો આએ ફેજ
 થયો ઘાટ, લીધી અમે મોત-સેજ
 ખુદા પાપની આપશે ટુજ સજા
 દગાથી કરી સેં અમારી કજા"

સિપાહો હતા બોલતા આ સુખન
 નથી તેટલાં બોલિયો થઇ મધન
 “બુખખ લોક! બકબક તમે કાં કરો
 ગલત આય ગુલખાન હ્યાં નાં કરો
 ધરાઉં છું હું તમ વિષે જોહ પ્યાર
 નિમે હોય ઇબલીસનો તેહ પ્યાર
 પછી જો તમારા અહીં જીવ જાય
 ગયેલા નહીં વ્યર્થ તે કહેવાય
 સિપાહો સુણો, હ્યાં કરો રીસ માં
 બધી શક્તિ છે માત્ર ઇબલીસમાં”
 પછી તે ફર્યો ત્યાં કુલીખાં તરફ
 અને બોલ્યો “કેમ એકે હરફ
 નથી બોલતાં બુખસુરત બાઇજી
 ગયા કેમ છો એમ ફગલાઇજી
 જિયાફત દિવી મેં બધા સેનને
 નહીં દેઉ કયમ આંખનાં નેણને
 કુલીખાં જિગર! આય લે ગ્લાસ છું
 જરા પી, ન ધર કંઈ દિલે ત્રાસ છું
 કફં છું હુંકમ હું ખસમ તાહરો
 કબુલ કર જીગર આ સુખન માહરો”

હજી તો કહે તે જુરો આ સુખન
 દુરત પી ગઇ ગ્લાસ તે દિલચમન
 હતી મોત કાજે ઘણીખી ઉમેદ
 છુટો આજ તેનો સદાનોજ ખેદ
 નથી તો હતો ધારતો ભાઇ એમ
 ‘પિવાડસ અરે જામ હું આય કેમ
 કુલીખાં પિવાની કદી એ નથી
 થઇશ બુખ હયરાન એને મથી’

અજળ તે થયો જોધને આય ખ્યાલ
 કુલીખાં ધરી જામ પી ગઈ ખુશાલ
 જુરાને હાલું જોધતું તે મળ્યું
 સમજિયો ખરે બખ્ત માફ રૂબું
 “ફરી લે કુલીખાં તું બીજો શરાખ
 થવાનું નથી કાંઈ તારૂં ખરાખ
 પિયે તેટલાં જો અઝિમ આવશે
 તને તે પિવા નહિ પછી ભાવશે
 સખળ અર્ધ પી અર્ધ તું રાખજો
 પછી ચાર તુજ સાથ તે ચાખજો”

સુણી આ જુરાં વેણુ તે ખુખસુરત
 ચકિત થાઈ ચોંકી અજાણ તુરત
 પછી મુખ ખોલી કહ્યા આ સુખન
 “નખી તું નકામે ન થા હ્યાં મધન
 જીલમગાર! તારી મને છે ખબર
 ફરીયા પડિશ નહિં તને હું નજર
 ગમે એટલો તું મને હે શરાખ
 થવાનું નથી કાંઈ માફ ખરાખ
 થવાનું નકી જાણુ માફ ભલું
 ખુદા-ખાર ગુચવાશે તારૂં ગણું
 જુરા કંઠકોથી હજી જા ડરી
 ખુદાની જરા લે સિતાયસ કરી
 મને મારશે તું દગાથી અગર
 ખુદા વેર લેશેજ તારી ઉપર
 ખુદાની નજરથી છુપા કોણુ છે
 ખુદા પાસ રાજા-ગદા કોણુ છે
 ગણુછે ખુદા સર્વને એકસાન
 સખળ આ જીલમગાર! નાં ધર ગુમાન

નથી કોઈનીખી અમર ત્યાં ધજા
 ગની કે ગદાને ખુદાની સજા
 તને આજતો લાગશે આ મજા
 મગર ધૂજશે આવશે તુજ કળા
 ખુદાનો જરા ખ્યાલ તું રાખ ફૂર
 કિનો પાપનો તેજ લેશે જરૂર
 સિપાહો હજારો તણો આય નાશ
 કરી તું થવાનો સુખી આસપાસ
 અરે આ ગુમાની તણ કે બધી
 જુરાને મળે નેક ફળ નહિ કહી
 જુરા પાપીઓનો લતીને જુરો
 ચશમચોરનો અંતકાલે ચુરો
 હજીખી કરે તું ભલાં કામ તો
 મળે આખરૂ ને અશો નામ તો
 જુરાં કુર્તુકોમાં ગયો તું દટાઈ
 અરે! ત્યાર તુજને ગમે શું ભલાઈ
 ધુતારા મને આપ ખીને શરાખ
 થવાનું નથી કાંઈ માફ ખરાખ
 ખમીને ખમું હું હવે ફેટલું
 વિત્યું ત્યાં વિતે આ વધૂ એટલું
 અઝિમની ઉમેદો હવે દૂર થાઈ
 હવે જીંદગીથી ગઈછું ધરાઈ
 કંઈછું ખુદાના હજારો શુકર
 પડીછે અજલ આજ મારી નજર
 હતાં ઝેર હું શોધતી ફાંકવા
 સદા શાન્ત ઉંઘે સુઈ ઠાંકવા
 ખુદાએ તને જુધ્ધ તેવી દિધી
 ખરે દાદ તારી ન, મારી લીધી

ખઢન જો તજો જીવ મારો હવે
 નથી લેશ નારાજ તેના જવે
 ખુશીથી હવે મોત માગું છું હું
 મને ઝેર દે, પાંચ લાગું છું હું
 પ્રથમ જામ મે એક પીધી મગર
 નથી તેહની કાંઈ મુજ પર અસર
 લમેછે મગજ માત્ર માફ જરી
 ખુદા વાસતે ઝેર દે તું ફરી
 ખુશીથી થવશ મોતને હું શરણુ
 ખુદા! આપ તું આજ માફ મરણુ

*

*

*

હવે ઝેર પીધું અજબ જાતનું
 થયું કામ કાંણું શિહા રાતનું
 કુલીખાં ઉપર થાઇ તેની અસર
 કપાતું હવે સખ્ત તેનું જીગર
 અગર સર્પ મારે કહી ઝેરી ડાંખ
 નહીં એટલો થાય તે વેરી ડાંખ
 રિખાતી હતી તે હવે પૂર ત્યાં
 હું ટાયું અધુ તેહનું નૂર ત્યાં
 અધી સૂખ લાલી ગઇ દૂર ત્યાં
 અજલ જઇ ઉભી પાસ ભરપૂર ત્યાં
 ફરશ પર પડી તે લલી હૂર ત્યાં
 ઉભો દેખતો તે જુરો ફર ત્યાં
 “ખુદા! ઓ ખુદા!” નાં કરેછે પુકાર
 કુલીખાં ખીચારી રડી નેત્ર-ધાર
 કુતારો નખી બોલીયો ત્યાં સુખન
 “થયું કામ માફ હવે ત્યાં તઢન

ફક્ત એક મુજ કાર્ય ખાકી રહ્યું
 ખરેખર બદન ખૂબ થાકી ગયું
 જીવે તું મરું હું, અને એમ કેમ!
 સખખ મેં દિધો છે દગો આજ એમ
 અગ્નિમની પડે જો કદો ત્યાં નજર
 તને જાય લઈ તુર્ત, મારા વગર
 લહું કે તને મારિ પહેલાં, મરું
 અરે તોજ લવનો સમુંદર તરું
 જીવે તું, મરું હું, પડે કેમ એન
 કિંધું અર્પિ તુજને બદન-દીલ-નેન
 કુદીખાં જીગર રાખ દીલમાં સખર
 નખી પાક છું નાખ મુજ પર નજર
 નહી પારકાની ફરી કોઈ થાય
 સખખ મેં લિધો આજ એવો ઉપાય
 મને ના સમજ દુષ્ટ બહાલી જીગર
 કરું જાન સદકે બધો તું ઉપર
 દિવાનો બન્યો છું શિકલ જોધને
 બનાવ્યો ખુબખ તેં, અકલ ખોધને
 નસીબે નહીં લેશ ચારી દિધી
 સખખ આજ આ રાહ ભારી લિધી
 નથી ઘાત મેં એકલો તુજ કિધો
 હુંખી આઉં છું તારિ સાથે સિધો
 શિકલ બદ બનાવીછ મારી રબે
 દિધી લેશ નહિં હાય! ચારી રબે
 ખવાડયું તને ઝેર મેં આ જખૂન
 મગર માહરું તો કરસ ખાસ ખૂન
 નજર નાખ પેલી કઢા*ની ઉપર
 રહ્યું ઉકળી તેલ જ્યા બેસખર

અહીં દિન બેથી તપી છે રહ્યું
 અજલ રૂપ છે એજ મારી, થયું
 જશે જાન તારો અરે જ્યાર ત્યાં
 પડશ હું કુંદી જઈ તુરત જાણુ ત્યાં
 રિખેલું નથી મોત મુજને પસંદ
 રચ્યો છે સખખ આયદે આય ફંદ
 કુલીખાં ખુલાશો અગર હોય કાંઈ
 કરી લે, વળી મોત ફેરીજ છાંઈ
 મને માફ કરજે, અરે ઓ જીગર
 થયો ઘાટકી ખૂબ તારી ઊપર
 દયા—રે દયાથી મને માફ કર
 જરા બોલ કે હું ધરું કંઈ સખર.”

જુરાને લતીજો જુરો આપવા
 જુરાનું કલેજી સતત કાપવા
 કુલીખાં નહીં એક બોલી હરફ
 નજરખી કરી નહિં જરા તે તરફ
 કલેજે પડી કાપ ઝેરી ઘણાય*
 તણાતા હતા તેણીનાં હાથ—પાંચ
 ધુતારો નખી બોલિયો ત્યાં ફરી
 “ખનાવટ ખુદાએ અજબ મુજ કરી
 ખંધી જહાનમાં થઈ મુજ નામના
 મગર માહરી નાં પુરી કામના
 ખલીફો અગર માન દેતે મને
 નવાજેસ કરતે અખુટ જર—ધને
 ખુદાનો ખરો પાક હું પીર છું
 પચમ્મર નખી માનવત મીર છું

જુઝખ લોક મુજને હશે છે મગર
 જવશ દૂર જ્યારે મરી નામવર
 મુઝારે ઘણા લોક મારા ગમે
 પછી લાખ વળતે લલેની નમે
 ખનાવી પછી માહરી ત્યાં મુરત
 નકલખોર થઈ પૂંજશે તે સુરત
 અસલને નથી આજ નમતા મગર
 નકલની ઉપર મુખ ધરશે સખર”
 પછી થોલિયો તે ધુતારો તહો
 અવાજે થયા તોપના શા અહીં
 હશે દુશ્મનોએ મને ઘેરીયો
 ભલે ઘેરશે શહેર ને શેરીઓ*
 હવે હાથમાં હું જવાનો નથી
 મરું પણ શરણ હું થવાનો નથી
 કુલીખાં! હવે હું મરું છું જિગર
 ખતમ જાંઘગી આ કરું છું જિગર
 ઘણી મુશ્કેલે હમ ભરું છું જિગર
 ખલિકથી હવે હું ડરું છું જિગર
 ઘણા થાય છે તોપનાં માર બહાર
 ખલિકો મગર કાંઈ જોશે ન સાર
 ધશે કોટ તોડી અહીં એટલાં
 પડશ તેલમાં આ તુરત તેટલાં”
 ઉભો એમ બોલી મીચી આંખને
 કરી જાંઘગી લેધ કર. પાંખને
 “રસુલ! ઓ રસુલ! માફ કરજે મને
 નખી પાક તુજ ગોઠ ધરજે મને”

કહા એક નાખી નજર હુર પર
પડ્યો તેલની તે કઠામાં જખર
ખખલતું હણું તેલ એતું ગરમ
મિનિટમાં ખન્યું પિંડ તેનું ચરમ
ચરખ લોક “મુંખધ” ખનાવેછ જેમ
થયો એક લોચો શિહા લાધ તેમ
ધુતારો થયો એક નાખૂદ લાધ
ખુઠાની ખલક તુર્ત ચોખી ગણાધ

*

*

*

પડી છે હવે એક દિલખુશ સવાર
દિધાં આફતાબે કિરણ આખદાર
ખલીફનું હણું સૈન્ય ત્યાં બેહિસાખ
હણ માંગણ જે નખીનો જવાખ
કુટો જ્યાર કિલ્લો ઘણા મારથી
ખલીફા ધુર્યો ત્યાં સખત ખહારથી
જીવે શું? ખધાં સૈન્યની લોથ છે
ધુતારા નખીની કહાં એથ છે
ઘણી ખોલ કીધી નખી કાજ તોય
મળ્યો નહિ, મળે શું? ન હૈયાત હોય
પડી તેટલામાં કહા પર નજર
ખધો બેઠ પાખ્યો ખલીફ નામવર
હતા પાસ જોડા પડેલા તહીં
કહ્યું કે “ખળી આ મુવો છે અહીં”
મળી એક દાઢી ખનાવટ તણી
સદા ખ્દરતો જે તપાસી ઘણી
વળી એક તસખીર ત્યાંથી મળી
પછી તો ખધી કાંધ સંકા ટળી

ધુતારા તણા જોધને આચ અંત
 ખુશીથી ખિલ્યો તે ખલીફ અનંત
 મગર નાશ દેખી બધાં સૈન્યનો
 દુઃખી તે થયો પૂર દિલથી ઘણા
 ખલીફે કહ્યું કે: “સિપાહો! તમે
 જુઓ દાખલો, જે જુરાને નમે
 જુરા તેમનાં થાય છે એમ હાલ
 જુરા સંગથી છે જુરું એકબાલ
 ધુતારા ઉપર લાખ ધિક્કાર છે
 જુરો પામિયો આખરે હાર છે
 ગયો ક્યાં અઝિમ નામવર એમ આવ
 બનુન તાહરું સર્દ થઈને સમાવ
 કિના કાજ તું તો તપેલો હતો
 મગર ક્યાં રખે મેલિયો છે જતો
 ખુદાનું ખુદાએ કિધું સર્વ કામ
 કરામતલર્યાં કામ તેનાં તમામ
 સખર રાખ સખર! મારા હવે
 વલ્યું વેર તારું હવે એ જવે”
 અઝિમનાં બનુનનો હતો નહિજ પાર
 હતો શૂરમાં તે છુટેલો અપાર
 “ખલીફ નામવર! મુજ વલ્યું આજ વેર
 ખુદાએજ તેનો બનાવ્યોછ કહેર
 અગર જીવતો જો જતે એ જડી
 તુરત ડોક તેની મરડતે તડી
 શિકલને બનાવી બંધી બદસુરત
 સિનું ફાંસતે એ જુરાનું તુરત
 ઘણાં એક કરતે બદનનાં કુહાલ
 ઉખાડી બંધી કાઢતે ખૂબ ખાલ*”

સુણી આ સુખન કુલ સિપાહો અજળ
 થયાં કે, અઝિમ શું કરે ગજળ!
 જળરહસ્ત યાજ્ઞ-કદાવર કદમ
 પ્રભા એક પિલતન-હતાં કુલ બહમ
 હતો એ અઝિમ તો સળી સર્વ જ્ય
 હતો એ અઝિમ તો થયો કુલ વિજય
 હતો સૈન્યમાં આય સૌને વિચાર
 સખળ, આ સુખનથી અસર થઈ અપાર
 કદી વાઘ છેડાય છે એક જેમ
 અઝિમનું જનું તો દિશે ભાઈ તેમ
 બધે ... બધ ફરી સૌ કરે છે તપાસ
 અઝિમખી ફરે છે બનીને ઉઠાસ
 અરે તેટલાં શું પડે છે નજર
 નખી એકલો નહાસતો બેસબર
 અઝિમની નજરખી પડી વૃત્ત ત્યાં
 હતો એક આકાર આખાદ જ્યાં
 “ખલિક નામવર! તે જીવે છે હજી
 નથી તે ગયો જીવ તેનો તજી
 રજા આપ મુજ વેર લેવા મને
 નમીને કહું છું અરજ આ તને
 સિપાહો બધાને તુરત કર હુકમ
 બધાં ફેરવે વૃત્ત પાછા કદમ”
 અઝિમની ઉલટ જોઈ તેવો હુકમ
 ખલીફે કીધાથી સિપાહો કદમ
 તુરત ફેરવીને વલ્યા એકદમ
 અઝિમે તુરત અરપ છોડ્યા બહમ
 “શુકર છે ખુદાનાં હજારો હજાર
 મલ્યો આજ વેરી મને નામદાર

તુરત દોડ મારી ગયો તે તરફ
 ખરેખર દિવાનો બનેલો શરફ
 ઉગામી જઈ પાંસ જેવી કટાર
 પડી ચીસ તેવી લયાનક અપાર
 હુતું કોણુ ? તે તો ઝુલીખાં હતી !
 નખી નહીંજ, એતો ઝુલીખાં હતી !
 પડી તુરત તલવાર કરથી સરી
 ધસીને અઝિમે પરીને ધરી
 ‘ઝુલીખાં ?-અઝિમ !-ભેટીયાં બેઉ ત્યાં
 નસીબો જુઓ લાવિયો ભાઈ ક્યાં
 પડી ગઈ ઝુલીખાં જમો પર તુરત
 ઉડી જુરખો નેક તેની સુરત
 જુડેલી અઝિમે દિઠી ખુનમાં
 ધરી તોય તેને અજળ ધુંનમાં ?
 “અરે આય સરજત હશે કેહેવી
 ખતાવે છે મુજને ઘડી એહવી
 નથી છોડતી અંતમાંખી મને
 ઉભો રાખિયો કેમ’ લાવી તને
 અરે પ્રાણુ પ્યારા ! મળ્યો ક્યાં મને
 સજાવાર શું એ હુતું ત્યાં તને
 હવે અંત મારો નજીક આવિયો
 અરે ! ત્યાર તેં ચહેર ખતલાવિયો
 નહી મુજ સમું ખખટ બદ કોઈનું
 હશે-નહિ નસિબ એમ રદ કોઈનું
 અરેરે ! અરેરે ! ખુદાવંદ આય
 જફા શી ! હવે તો ઘણી હદ થાય
 અઝિમ જાન ! મુજને દીધું ઝેર છે
 ધુતારા નખીએ લિધું વેર છે”

‘તુરત બોલ કે તે જુરો છે કહાં’
 ‘જીલમગાર તો જઈ પુગો તે જહાં’
 ‘કુલીખાં ખરૂં બોલ! સત મેલમાં’
 ‘બળી તે મુવો છે ગરમ તેલમાં’
 ‘ખુદાના કસમ’ ?—‘હા ખુદાના કસમ’
 ‘મગર તાહરો થાય છે તે ખસમ’
 ‘અરે! અંતઃકાલે જીગર ચીર નાં’
 ‘શકું હું ધરાવી હવે ધીર ના’
 ‘ખુદા બાર ઇનસાફ સાચો થશે’
 ‘ખરૂં, ભવ મગર આય કાચો જશે’
 ‘હજીબી ધરાઉંછ હું પાક પ્યાર’
 ‘હવે કામનો શો ? ગયુ તેજ ન્યાર’
 ‘અજિમ! તું સુખનથી મને માર નાં’
 ‘જરા ધીર ધર, જાન! તું હાર ના’
 ‘ખુદાને ઘરે ન્યાય સાચો થશે’
 ‘ધુતારો નખી નર્ક ખાડે જશે’
 ‘મુવો છે મને પાઇને વીખ જામ’
 ‘થયું કામ માફ હવે તો તમામ’
 ‘હશે ઝેર ધીમું સખખ જીવ છે’
 ‘મુવો આય પાપો અજખ જીવ છે’
 ‘હજીબી બદનને નથી છોડતો’
 ‘ખુદાવંદની સાથ જઈ જોડતો’
 ‘અજિમ કાઢ તારી હવે તું કટાર’
 ‘હયા હોય તો પેટમાં આય માર’
 ‘મરસ હું તુરત ખસ સુખી મોતથી’
 ‘ગણુશ એમ નહિં કે કુખી મોતથી’
 ‘ગુન્હાગાર છું હું વળી તાહરી’
 ‘મને માર તું કે સજા માહરી—

પુરી પામિને હું તણુ જાન આયઃ
અગ્નિમ! શસ્ત્ર લે, નાં અચક તુ જરાય”

“નહી! રે નહી! એ અને કેમ વાત
ખુદા આ બહીથી મને કર પછાત
વફા જીવને જે રહ્યો આજ તક
કબજ આજ તેનો કડું હું હલક!
અને કેમ એ જાન એવી બહી
ભલે હું મરું, નાં કડું આ કહી
નથી બેવફા તું બની એ જિગર
જફા પૂર ગુજરીછ તારી ઉપર
ઘણી થાઇ તું જાન હરદમ હલાક
મનશની ધરાવેછ તું તોય પાક
ખુદા આપશે તુજ ભલૈનું ધનામ
હવે તો તુટી આશ મારી તમામ
બગલગીર થા એ જીગર પાક તું
થવાની હવે તો ખરી ખાક તું
હશે લેખ જે કંઈ નસીબે લખ્યા
પતાળે છુપાં તોય ત્યાંબી લખ્યા
હશે એજ અંજામ મુજ પ્યારનો
હશે એજ અંજામ તુજ ચારનો
હશે એજ અંજામ તારો જીગર
હશે એજ અંજામ મારો! જીગર,
પલીદે હજારો કિધા જીવ નાસ્ત
બચાવ્યો હતે એક તું જીવ ખાસ
અમન માનતે હું, જીલીખાં ખરું
જીવું કેમ, જઈ હું હવે ક્યાં મરું
ખુદાયે વળાવા દિધું નહિજ વેર
વળી સાથ તુજ મ્હોતનો આય કહેર

અરે રે! હજી શી હતી આ કમી
 ખુદા! તે દિધી આજ મોટી ગમી”
 ઝુલીખાં કહે “આ બળે છે બહન
 હવે ઝેર ફેલાય ચાલ્યું તદન
 ઉમેદો હતી મોત કાળે મને
 ખુશીથી મરું છ ત્યાં મળ્યાથી તને
 મધુર મોત એને ગણું છું હવે
 દુઃખી નાં અઝિમ તું થતો હું જવે
 ન રડ, બાહલા! એમ તું ઘોઘમાં
 મરસ હું હવે તાહરી ગોઢમાં
 નથી તે સમું સૂખ બીજું જગે
 ફરી છે વળ્યું ઝેર મારી રંગે
 કલેજાં મહીં છે ઉઠી પૂર આગ
 ભમે છે અઝિમ! જો હવે મુજ દિમાગ*
 ખુરી જાંદગી ભોગવી હાય! મેં
 નહીં સૂખ હીડું કશું હાય! તેં
 થયો તું દુઃખી મુજ થકી જો અઝિમ
 મને માફ કરજે બધું એ અઝિમ
 બધી જાંદગીનેા થયો નાશ તુજ
 ફળી નહિં અરે! એકબો આશ તુજ
 પલીદે કીધાં બેઉને બસ ફનાં
 પડ્યો એકલો તું હવે હું વનાં
 ફેરેસ્તા અઝિમ! એમ તું બોલ સાફ
 ‘કરું છું ઝુલીખાં તને સર્વ માફ’
 હશે આય ધનસાફ તારો મને
 મળી રેહશે નેક ઠારો મને

અગર આપ હઈ તું મને મારશે
 સુવા બાદ જીવ હામ કહી હારશે
 હવે એક મરતાં મુકું છું ફરજ
 અઝિમ! તું સુણી આય લેજે અરજ
 સુવા બાદ મારા સુખી તું થજે
 કરી ઘાતથી જાન નહિ તું તજે
 હવું પાપનું મૂળ તે હું જવે
 ચમન સાથ તું જીવજે આ ભવે
 ઉમર તાહરી થાય જ્યારે તમામ
 સુણે જ્યાર તું તે અજલનાં કલામ
 અઝિમ! તું ઉડી આવજે મહારી પાસ
 પછી રાખજે તું સદા તહારિ પાસ
 ખુશી રૂહ મુજ થાય પેલી જહાંન
 સદા ભાગવી એહવું નેક માન-
 કુવા માગજે પાસ ચજહાનની
 'ખુદા રક્ષ તું લાજ મુજ જાનની'
 કુવા જો હશે તાહરી એટલી
 ખુશી હું થવસ લાખ પુન જેટલી
 ખુદાને વળી આય કહેજે કલામ
 કુલીખાં તણે માફ કરજે તમામ
 દયાથીજ જોજે સદા તે તરફ
 સદા તેહનો હાથ ધરજે શરફ
 અઝિમ! હું ખુશીથી મરું છું હવે
 મિનો-માર્ગ પર સર ધરું છું હવે
 તને ખંદગી હ્યાં કરું છું હવે
 લલે હ્યાં ખુડી-ત્યાં તરું છું હવે
 લલે જે ખુદાને કરે છે અરજ
 ખુદા તે અદામાં ગણે છે ફરજ

લલી તું હુવા માંગ મુજ કાજ, જાન
 ખુદાવંદ થાશે નકી મ્હેરખાન
 'હુલીખાં તણે તુજ પના' માલ્ય લે'
 અરે એટલું ઓ અઝિમ! જાન! કહે
 ખુદા પાક કરશે અરજ તુંજ કબુલ
 મને માફ કરશે યની સર્વ લુલ
 ખુદાનો ગણું છું ખરે પાડ આજ
 મન્યું અંતઃકાળે મને પાક તાજ
 વતનમાં આપણા જ્યાર તું
 સદા રાખજે યાદ મુજ પ્યાર તું
 ફરેલાં હરેલાં વશેલાં જહાં
 ફરીથી ફરી યાદ કરજે તહાં
 યગીચે ફરે જ્યાર તું ઓ જિગર
 સુગંધી કુલોથી કરી મગજ તર
 ટુરત યાદ કરજે હતી જ્યાર જહુલ
 સદા સાથ તેની મળહ હ્યાં અતુલ
 કરીને, દિવસ મેં કિથેલો પસાર
 કરી યાદ યનતો ન તું બેકરાર
 પકડ હાથ માહરે—હવે ઓ જિગર
 ફર્યું વીખ અંગે!—વળે છે તમર
 યની તંજ પગ—હાથ મારા તદન
 મગજમાં અજબ કંઈ થયું છે વજન
 અરેરે! અઝિમ! હું લઉં છું રજા
 સુખી મોત જેવી નથી કંઈ મળા
 પુરી થઇ મારી હવે કુલ ગળા
 અજલ-કોટ મુજ ચઢી છે ધળા
 ખુદાનો હુકમ હ્યાં હવે છે યજા
 બિજાં લાખ ફરમાન જ્યાં છે વળા

મળી પાપની આ હશે સૌ સજા
 ઉણી હવાર પર આજ આવી કળા
 મધુર કોઈ સ્વપને મલિશ હું તને
 અગર આહશે જાન તું જો મને
 મરું છું! અઝિમ! હું મરું છું હવે
 નમન હું છેલ્લું કરું છું હવે
 કલેજી—અરેરે !—હવે—આ—કપાય
 અ-ઝિ-મ!-રે! અઝિમ માહરો જીવ જાય
 સદા-વાં-હલાં-રાખજે પુર હામ
 જુલી-રે જુલીખા કરે-છે-સ-લામ!”

*

*

*

હવાસે કિથો માણુ કિરતારને
 ખંધી જેહાંનનાં દાદ લેનારને
 અઝિમે કુટયું ચીશ પાડી કપાલ
 ખિચારો પડયો ખાક પર ખાઈ ફાલ

*

*

*

થયા દાહિકા તે પછી ત્રણ પસાર
 ખતાઉંછ તુજને નવો ત્યાં ચિતાર
 વરસ ત્રીસ જ્યારે વહી ત્યાં ગમાં
 કરું ચિત્ર આખેરનું તે ખયાં

*

*

*

નજર નાંખતાં પાંસ કે પુર દુર
 સરસ આમુનાં આખ ચલકેછ પુર

કિનારેા નદીનો દિવે છે અહીં
 ખડી છે કબર દબદબાર્થી જહીં
 હતો શાન્ત દેખાવ ત્યાંનો સરસ
 દુઃખી નેત્રની જે મિટાડે તરસ
 હતી ખુશનુમાં એક એવી વસંત
 સુગંધી શુભોથી ભરેલાં અનંત
 સરસ ત્યાં હતી એક વાડી વળી
 ઉગેલી હતી પુષ્પ-ઝાડી વળી
 તરેહવાર ફુલ ત્યાં ખિલેલાં હતાં
 ફળો કાંઈ અગણિત ઝુમેલાં હતાં
 હતા આશિષો કુદરતી ત્યાં ખરે
 ખરે ભાગ્યવંતોજ તે સ્થલ ઠરે
 ચમેલી વળી સેવતી, જીંધ, જાંધ
 અને ખુશ નરગેશ, લાલા રિનાઈ
 પમરતાં હતાં પુષ્પ ચંપા તણાં
 ખિલેલાં હતાં ઝાડ નામી ઘણાં
 ઝુમેલી હતી દાક્ષ બહુ વેલ પર
 ચઢેલી હતી કુદરતી ખેલ પર
 હતી ખુશનુમાં એક મોટી કબર
 પડેલો હતો જ્યાં શુઠણ એક નર
 રૂપેરી કસબ સમ હતા બસ બાલ
 હતો ચુસ્ત તે બસ ધરી એક ખ્યાલ
 ખુદે બંદગીમાં હતો મસ્ત પુર
 ખરી બંદગીથી ખરૂં નેક નુર-
 હુવું મુખ પર તેહના આવિયું
 નહીં બંદગી વિન કશું ભાવિયું
 સિતાયસ કરી તે ઉઠ્યો નેક જ્યાર
 દુવા માંગવા ત્યાં ઊભો આમ ત્યાર

“ખુદાવંદ ઓ ખાપ બક્ષેશગર
 સદા સાચવી રાખજે આ કબર
 કરું છું તને ત્યાં અરજ એટલી
 વફાદાર મારી ઉમર જેટલી
 મને થાય તે હું કરું ત્યાં પસાર
 મને એટલું બક્ષ પરવરદિગાર
 સુતી છે કુલીખાં જિગર તું જહીં
 સુવાડે મને દાદગર તે અહીં
 ફરજ માહરી મેં કરી છે અદા
 તજ્યાં તું થકી મેં સુખો કુલ સદા
 ન થઈ તું જગે માહરી ઓ જિગર
 ખુદે જહાનમાં જાન મારા વગર
 નહી તું રહી ત્યાં શકે આ વચન
 હતાં, તે ઉપર છું ભરોસે તદન
 ગુનાર્યા વરસ તીસ મેં ત્યાં કઠણ
 પરસ્તેસ સાથે કિધું તુંજ મથન
 બજાવીછ મેં સર્વ મારી ફરજ
 ખુદાને હવે એટલી છે અરજ
 બુઝુર્ગી પુગી છે મને ત્યાં હવે
 મળે ત્યાં ફરોહર જીગર-જાનને
 બુલાવે મને ઓ ખુદા! ત્યાં હવે
 પુગું તોજ આ જાન-અરમાનને
 કુલીખાં! ફરોહર ખુશી તુંજ થજે
 સદા સ્વર્ગમાં તું ચમનથી હજે!”
 કહી એમ આંજી તુરત નુંધિયું :
 પછી એક બુદિયાં તણે પૂંધિયું
 “અગર નાન-લોટા હશે લાવિયાં
 મુકીને તમે ત્યાં જશે માવિયાં”

અઝિમના હુકમને નમો તે તહીં
 સુકી નાન, હોટો ન ઉભી અહીં
 ફરીયાદ કીધી ખુદાની સુધ્યાન
 અઝીમે પછી જલ પીધું ખાધ નાન
 ફરી ખંદગીનાં પહીને કલામ
 પુરી રાત તેમાંજ કીધી તમામ
 હતો રાત-દહાડો ખુદે-ખ્યાલમાં
 નહીં ધ્યાન ધરતો જરો-માલમાં
 હતું નિત્યનું કામ એ તેહનું
 નહીં ખંદગી વિન કશું એહનું
 કબર પાંસ તે રાત દહાડો પડી
 કલામે ખુદાથી સિતાયસ ખડી
 ખજાવી દુવા માંગતો સરવ કાલ
 'રહો તે જહાંને જુલીખાં ખુશાલ.'
 જતા તાસ બેખી નહીં ખાખમાં
 અહોનીશ ખસ ધ્યાન તે મહાતાખમાં
 હતો એકલો ત્યાં વસી રાતદિન
 નહીં કોઈ ખીજી વસે તે જમિન
 સુતો જ્યાર થાકી અઝિમ નેકજાદ
 હતી સ્વપ્નમાંખી જુલીખાંજ ચાદ
 ટુરત તે મુરતની સુરત દેખતો
 નસિખવાન ત્યાં પડેને લેખતો
 જુલીખાં ટુરત મુખ ત્યાં બોલતી
 અઝિમ સાથ ખુશ વહાલથી બોલતી
 'ફરોહર થયું દુર મારૂ મગર
 નથી દુર તુજથી અરે આ જિગર.'
 સુખન સાંભળી આ અઝિમને કરાર-
 થતો, તેહનો કેમ આપું ચિતાર

રમી સ્વપ્નમાં એમ વ્હાણી રમત
 દુઃખી જીવને આપતો તે ગમત
 થતો સ્વપ્નથી જ્યાર તે નર બિહાર
 દુવા માંગતો કે “જગત પાલનાર
 ઘણાને હીચે છે તુરત તું મરણ
 અજલને કરી દે મને ત્યમ શરણ
 અઢન આ તજીને ફરોહર ખનું
 સુખી તોજ આ જીવને હું ગણું
 જીર્ણ તણે હું પુગો પૂર છું
 હવે મોતથી કયાં ઘણો દૂર છું
 સખખ એ છુપા હસ્તગિર! મોત આપ
 અને અંધથી આ મને, આપ! કાપ’

*

*

*

વરસ પાંચ બીજાં થયાં ત્યાં પસાર
 અજિમની અજલનો ઉભો જઈ સવાર
 સુખી મોતથી તે મુવો નામદાર
 થયો નેક આત્મા તણે, તે કરાર
 ખલકને હતી આય મશહૂર વાત
 ફરજથી પછી કેમ રહે તે પછાત
 લઈ નાન-લોટો જુદી જ્યાર ગઈ
 અજલ જોઈને તે ચકિત પૂર થઈ
 દિંથી શહેરનાં હાકેમોને ખબર
 અંધા આવિયા ત્યાં બની બેસખર
 ખલક કુલ ખુદાની થઈ ત્યાં રજી
 દિંધું પ્રેતને* વહાલ સાથે વળી

મન્યુ' તેટલાં એક ખતાં કોઇને
અજાયબ થયા સર્વ તે જોઇને
“સુતી છે ઝુલ્હીખાં જીગર જે જગે
મને ડાટજો ભાઇઓ તે જગે
કપર પાંસ ખીજી ચણાવી કપર
હકીકત તણા લેખ તેની ઉપર-
લખાવી સદા રાખજો આઠગાર
મને પૂર મળશે મિનોમાં કરાર
કરું છું કુલ ખલકને અરજ
મરું છું તમારે મુકી સર ફરજ”
અમલ સર્વ લોકે ખરાખર કિધા
અજિમને ખરો ન્યાય હોંશે દિધો
હતાં માલ-જર જે અજિમનાંજ ખાસ
ખરચિયાં બધાં તે અજિમ આસપાસ

*

*

*

નદીના કિનારા ઉપર જે કપર
ઉભી છે હજી દબદબાથી અમર
અજિમ ને ઝુલ્હીખાં સદા શાન્તીથી
સુતાં છે તહોં ભાગ્યવંત ભાન્તીથી
હજી પુષ્પ-વાડી ખિલે છે તહોં
હજી દ્રાક્ષ લીલી ઝુલે છે તહોં
અજિમ ભોગવે છે સદાનો કરાર
સુતો શાન્ત નિંદે અમર નર ઉદાર

[સમાપ્ત વાર્તા ૧ લી.]

